MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN,

INHOUDENDE

DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN

IN DE

NATUURKUNDE, NATUURLIJKE HISTORIE, LAND- EN VOLKENKUNDE, OP ALLE GEDEELTEN VAN DEN AARDBOL.

I.

MERKWAARDIGE BIJZONDERHEDEN,

INHOUDENDE

DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN

IN DE NATUURKUNDE, NATUURLIJKE HISTORIE,
LAND- EN VOLKENKUNDE,
OP ALLE GEDEELTEN

VAN DEN AARDBOL.

DOOR

J. G. SOMMER.

Uit het Hoogduitsch.

MET PLATEN.

EERSTE DEEL.

FUNCHAL op MADERA.

Te AMSTERDAM, bij
TEN BRINK & DE VRIES.
MDCCCXXV.

NW
910
S697m
v.1-2

no twee half [illegible] [illegible]

VOORREDE.

Onder de vorderingen, die de wetenschappen in onzen tijd gemaakt hebben, mag men met regt de kennis der aarde en hare bewoners in de eerste plaats noemen. Hoe vele raadselen der vroegere aardrijkskundigen zijn door de latere ondernemingen der Engelschen, Franschen, Duitschers, Nederlanders, Russen en Noord-Amerikanen reeds opgelost, of ten minste voor zulk eene oplossing vatbaar geworden! Wat deze vorderingen nog merkwaardiger maakt, is de omstandigheid, dat ieder nieuw ontdekt deel van de physische

191328

oppervlakte der aarde, tevens eene verovering voor het rijk van licht en beschaving mag genoemd worden. Want naarmate de nacht, die dusver op de bevrozene landen der Polen, zoowel als op de gloeijende woestijnen in het binnenste van Afrika *rustte, begint te verdwijnen, naar die mate verspreidt zich ook het licht van het Evangelie en der Europeesche beschaving.*

Maar hoeveel er ook reeds moge gedaan zijn, er blijft echter nog veel te doen en te verwachten overig. Hoe staart ons oog op de nieuwe onderneming der Engelschen, ter ver ontdekking der noordelijke Poolzee; *op de uitvoerige berigten der reizigers, die* Java *hebben doorkruist, of thans door het noordelijk* Siberië *trekken; op de naauwkeurige beschrijvingen van het reusachtig gebergte van* Himalaija, *van het nieuw ontdekte land der* Zuidpool, *van het binnenste van* Sudan *en het overig gedeelte van* Zuid - Afrika, *op*

het

het binnenſte van Nieuw-Holland *en andere grootere eilanden van* Australië, *enz.*

Bij deze ſtrekking van de weetgierigheid aller beſchaafden in onzen tijd, kan een boek, dat door eene zorgvuldige verzameling van al het nieuwe, hetwelk ter uitbreiding der kennis van de aardrijkskunde iets kan bijdragen, geen overtollig werk genoemd worden.

Ik bied hiermede mijne lezers het eerſte deel van zulk een werk aan: ik bedoel namelijk zulke beſchaafde lezers van beiderlei ſekſe, die niet maar bedoelen drooge namen en getallen, uitvoerige opgave der lengte en breedte, of vermakelijke uittrekſels uit de nieuwſte reisbeſchrijvingen, enz., maar wel om zulke zaken te lezen, die over de geſchiedenis der aarde en hare bewoners geſtadig meer licht verſpreiden kunnen, en dus zoowel leerzaam als vermakelijk zijn. Dit werk zal dus allengs al datgene leveren, wat in de laatst verloopene iaren óf nieuw

ontdekt of naauwkeuriger onderzocht is, en zoo den lezer in staat stellen, om van de gesteldheid der tegenwoordige oppervlakte der aarde zich een juist denkbeeld te vormen.

Ik zal mij gelukkig rekenen, indien mijne pogingen die goedkeuring mogen wegdragen, waarmede het werk van den heer ZIMMERMAN, over de Aarde en hare Bewoners, enz., *van hetwelk dit boek als eene* bijdrage *en* vervolg *moet beschouwd worden, bekroond is.*

Ik heb hierbij niets meer te voegen, dan dat de aanmerkingen, onder de bladzijden, door mij ter opheldering daar geplaatst zijn.

J. G. SOMMER.

IN-

INHOUD.

Bladz.

I. DE ZOUTZEE INDERSKOI EN DERZELVER OMTREK, GELEGEN IN DE KIRGISISCHE HEIDE VAN AZIË. . . . . 1.

II. VERHAAL VAN DE GELUKKIGE BEKLIMMING VAN DEN TOP DES MONTBLANC, DOOR KAPITEIN UNDREL. . . . 29.

III. DE WANDELENDE STEEN TE CASTLE STUART IN INVERNES-SHIRE IN SCHOTLAND. . . . . 37.

IV. HET EILAND MADERA. . . . 41.

V. REIS VAN DEN PRUISSISCHEN GENERAAL MINUTOLI NAAR EGYPTE. . . 46.

VI. INZAMELING DER EIJEREN VAN DE SCHILDPADDEN AAN DEN ORONOKO. 81.

VII. HET KONINGRIJK FEZZAN IN AFRIKA EN DESZELFS BEWONERS. . . . 102.

VIII. OVER DE SNEEUW EN IJSBERGEN IN DE BAFFINS-BAAI. . . . . 121.

IX.

plaat

Bladz.

IX. DE AMERIKAANSCHE KROKODILLEN. 131.

X. WEST-KALEDONIEN AAN DE WESTKUST VAN NOORD-AMERIKA. . 139.

XI. WAARNEMINGEN OP EENE REIS VAN BUKAREST NAAR KONSTANTINOPEL. 153.

XII. BANKES WONDERBARE ONTDEKKINGEN IN HET STEENACHTIGE ARABIE. . 164.

XIII. KURDISTAN. . . . . 171.

XIV. SIR ROBERT KER PORTER'S REIS DOOR GEORGIE EN PERZIE, IN DE JAREN 1817 EN 1818. . . . . 181.

XV. DE SAMUM OF SAMIELI. . . 205.

XVI. OVER DE GEMS EN GEMZENJAGT. . 218.

XVII. DE WATERVAL TE NIAGARA IN NOORD-AMERIKA. . . . . 245.

XVIII. NIEUW-ORLEANS EN DESZELFS OMTREK. . . . . 259.

XIX. BUENOS-AYRES. . . . . 278.

XX. DE PHILIPPYNSCHE EILANDEN. . 294.

I.

DE ZOUTZEE INDERSKOE EN DESZELFS OMTREK, GELEGEN IN DE KIRGISISCHE HEIDE VAN AZIË.

Wij deelen over deze merkwaardige zee, die tusſchen den acht- en negen en veertigſten graad noorderbreedte ligt, de volgende berigten mede, die ontleend zijn uit een weinig bekend tijdſchrift: *Neueſtes Lauſitziſches Magazin u. ſ. w.* I. *Bd.* I. *Heft*, *Gorlitz* 1822, als het uittrekſel eener reize van den heer TAUSCHER in het zuidelijk *Ruſland*, gedurende de jaren 1807—1811.

Men had tot hiertoe ſlechts door den verdienſtelijken natuurkundigen PALLAS eenige berigten van deze, door verſcheidene eigendommelijke voortbrengſelen, merkwaardige zee, *Inder* of *Inderskoe* genaamd, ontvangen. Hij toch bezocht dezelve op zijne eerſte reis door *Aziatisch Ruſland* van 1763—1769. Daar echter na dit bezoek een tijdvak van meer dan vijftig jaren

verloopen is, gedurende hetwelk geen Natuurkundige dit belangrijk oord weder betreden heeft, en de berigten, welke de heer PALLAS ons hiervan mededeelt, zeer kort en onvolkomen zijn; dewijl verder de togt van doctor TAUSCHER in deze onherbergzame ſtreken door omſtandigheden verzeld ging, die eene algemeene deelneming verwekken, zoo zal eene korte ſchildering van deze reis, zeker onze lezers niet onaangenaam zijn.

De heer TAUSCHER laat voor de uitvoerige beſchrijving van deze *Inderzee* en het verhaal zijner wandelingen aan derzelver oevers, eenige algemeene trekken tot eene ſchildering *der heiden van het zuidelijk Rusland* voorafgaan, zoo als hij deze uit de beſchouwing van de tusſchen den *Don*, de *Wolga* en *Ural* gelegene en zich tot aan het noordelijk ſtrand der *Kaspiſche Zee* uitſtrekkende ontzaggelijke vlakten, had opgemaakt.

De zuidelijke heiden, door de Ruſſen *ſteppen* genoemd, hebben eene zeer eigendommelijke, van andere natuurtooneelen der Europeeſche landen geheel afwijkende gedaante. Men kan de onafmeetbare, ſlechts zelden door eenen kleinen heuvel afgebrokene, vlakten niet overzien, in deze vindt men noch boomen noch bosſchen, noch rivieren, noch wateren, geene vaste woningen, of dorpen en ſteden kan men hier ontwaren, zij

wor-

worden ſlechts onophoudelijk doorwandeld door ronddwalende, in aartsvaderlijke eenvoudigheid levende herdervolken met hunne draagbare tenten en kudden. In vele opzigten gelijken deze eenzame vlekken naar de ongangbare zee, die de reiziger naar de rigting van een kompas alleen doorreizen kan.

In de lente, en wel ſpoedig na het ſmelten van de ſneeuw, wordt de grond dezer heide wel met bekoorlijke, haar eigendommelijke voortbrengſelen bedekt. Anemonen, tulpen en andere fraai bloeijende gewasſen maken haar tot een veelkleurig bed van bloemen. Maar de zachte groenende zoden, met welke de weiden van *Europa* in dit jaargetijde verſierd zijn, ontbreken echter geheel in deze vlakten. Slechts hier en daar ſtaande planten bedekken den grond, en grootere of kleinere plekken van naakte aarde blijven ſteeds tusſchen haar zigtbaar. De verzengende hitte der zomermaanden, die in Junij en Julij, gedurende de middaguren, dikwijls tot 30 of 35 gr. REAUMUR klimt, doodt en vernietigt deze bekoorlijke kinderen der lente bijna geheel. De planten verdorren en de grond kraakt onder de voeten van den wandelaar. Toeval of opzet doet in dit jaargetijde dikwijls brand ontſtaan in het dorre gras dezer heide, welks vlammen bij nacht den gezigteinder rood doet worden en bij dag de zon door dikke wolken van

damp verduisteren, die de wind met eene ongeloofelijke snelheid dikwijls mijlen ver verspreidt. Slechts eene rivier of breede weg zijn in staat den voortgang van zulk eenen rusteloos voortwandelenden vuurstroom te stremmen, die, vooral bij nacht, een vreesselijk schoon tooneel oplevert. De hitte, die in deze heiden heerscht, zou nog ondragelijker zijn, indien niet, vooral in de streken aan de *Wolga* en *Ural*, die tusschen den 45—50 gr. noorderbreedte liggen, regelmatig van tien of elf ure des voormiddags tot omtrent drie ure des namiddags, een verkoelende oostenwind blies en de warmte van den dampkring temperde. Waait de wind echter bij toeval over zulke streken, waar de heibrand woedt, dan wordt hij hierdoor met eenen bijna ondragelijken gloed bezwangerd, gelijk de Arabische *Samum*. Onweders zijn in deze oorden slechts zelden, en als dit somtijds gebeurt, dan zijn zij niet zwaar, en onbeduidend. De onweêrswolken, die in andere oorden, in de dalen der gebergten, zamengeperst, de zwaarste donderbuijen voortbrengen, vinden hier eene te groote ruimte, en kunnen derhalve niet gevaarlijk worden.

In geen jaargetijde wordt hier de dorstige grond door eenen druppel dauw verkwikt, ook regent het slechts zelden. Het drooge salpeterachtige leem, uit hetwelk het grootste gedeelte van den grond dezer heide bestaat, wordt door de hit-

hitte zoo hard als eene rots, en krijgt ſcheuren, die ellen diep zijn. In die ſtreken, die uit ſtuifzand beſtaan, wordt dit zand door de ſtralen der zon bijna gloeijend. En evenwel, hetgeen zeer zonderling is, munt dit gloeijend zand, in hetwelk men allen groei voor onmogelijk zou houden, uit, door eenen weligeren wasdom der planten, dan de leemachtige grond.

In den herfst ontwikkelt zich op nieuw door de zoutplanten een origineele bloei der heide. Geen land toch onder de zon brengt eene grootere verſcheidenheid van zoutplanten voort, dan de dorre heide van het zuidelijk *Rusland.*

De koude klimt in den winter, volgens naauwkeurige waarnemingen, gedaan in de broederkolonie *Sarepta*, gelegen aan de *Wolga*, tusſchen den acht- en negen en veertigſten graad noorderbreedte, ſomtijds tot 32 of 33 gr. REAUMUR. Ook hier heeft men, gelijk in *Moskau* en *Petersburg*, het kwikzilver in de opene lucht zien bevriezen. Er zijn weinige oorden in *Europa*, die in dit opzigt een grooter onderſcheid van warmte en koude opleveren.

Slechts zelden verheffen zich op de eigenlijke heide heuvels of bergen. Intusſchen vindt men toch, inzonderheid op de tusſchen de rivieren *Ural* en *Wolga* gelegene heide, eenige zeer merkwaardige hoogten. Deze zijn namelijk de berg *Bogdo* en de ſteenzoutgebergten *Tschaptschat-*

schi en *Arsagar*. De eerste, met eene onmiddellijk aan deszelfs voet liggende *Zoutzee*, die denzelfden naam draagt, is daarom zeer merkwaardig, dewijl hij onbetwistbaar als een op zich zelf staand eiland voorheen boven het oude waterpas der zee uitstak. Zijn, uit graniet bestaande voet, levert hiervan de duidelijkste sporen op. De zuidelijker liggende steenzoutgebergten, *Tschaptschatschi* en *Arsagar*, zijn intusschen niet minder merkwaardig. Zij bestaan uit groote hechte klompen van het kostbaarst steenzout, dat even zoo voortreffelijk is, als datgene, wat men te *Wieliczka* in *Polen*, en te *Ilezk*, niet ver van *Orenberg*, vindt, hoewel men van hetzelve bijna geen gebruik maakt, uit hoofde van den verren afstand en de moeijelijkheid der vervoering. Het onderscheidt zich ook van het laatstgenoemde daardoor, dat het uit aanmerkelijke klompen bestaat, terwijl dit in lagen in de diepte der aarde ligt, en, gelijk de metalen, uit den grond moet gehaald worden.

Indien men nu bij deze eigenheden der levenlooze heide nog hare bewoners, de steeds met hunne kudde rondzwervende herdervolken, van Tartaarschen en Mongoolschen oorsprong, voegt, en de soorten van dieren, aan deze strooken eigen, van welke ik slechts hier uit de klasse der zoogdieren, den kameel (*Camelius Dromedarius*), den sprinkhaan (*Dipus Jaculus et Sagitta*), het wil-

wilde paard (*Equus caballus*), de marmot der heide (*Arctomys Bobac*) en de in vele streken veelvuldig gevondene ziezelrat (*Mus citellus*) enz. noemen zal — zoo kan men ligt begrijpen, dat deze heide een, van alle andere Europeesche oorden zeer verschillend, beeld oplevert, dat ja wel met het bebouwde gedeelte van ons werelddeel niet te vergelijken is, maar evenwel in verlerlei opzigten voor den natuur- en menschenkenner rijke stof tot belangrijke waarnemingen oplevert.

Het is blijkbaar, dat de zuidrussische lagere heide een der zee ontwrongen land is, en dat deze eertijds een gedeelte der *Kaspische Zee* uitmaakte. Thans nog kan men de oude grenzen des strands van dezelve met zekerheid kennen en aardrijkskundig bepalen. Zij zijn door eene doorloopende rij van heuvelen gekenmerkt, die zich van den voet des *Kaukasus* door de heide van *Kuman* tot aan de *Wolga* uitstrekt, van daar in de nabijheid van *Saratows* tot den oever aan gene zijde der rivier overspringt, op den regter oever van de rivier *Irgis* voortloopt, en zich, niet ver van *Orenberg*, aan gene zijde der rivier *Ural* in nog onbekende streken der Kirgisische heide verliest. Het onderscheid, dat zich onmiddellijk aan de zijde van de oude grenzen der zee in de hooger liggende streken, in vruchtbaarder gesteldheid van den grond en

onderscheidene voortbrengselen vertoont, is zeer in het oog loopend. De armoedige groei der planten op de lager liggende heide, door welker verrotting nog geene laag van vruchtbare aarde gevormd is; — de menigvuldige schatten van zout bij bronnen, zeeën en hechte steenzoutklompen; — de met salpeter bijna doorgaans bezwangerden grond; — de menigte der nog losse, onbedorvene in de zandstreken der heide zich bevindende schelpen, die met die der thans nog in de *Kaspische Zee* voorkomende gelijksoortig zijn; — dit alles deet eene latere voortbrenging van deze gansche streek met de grootste waarschijnlijkheid vermoeden.

De grenzen van de aan den Russischen schepter onderworpene Europeesch-Aziatische heide zijn in het Zuiden de *Kaspische Zee*, het gebergte *Kaukasus* en de *Zwarte* en *Asowsche Zee*, in het Westen de *Ukraine*, noordelijk aan deze zijde der *Wolga* de gouvernementen *Pensa* en *Simsbirsk*, aan gene zijde de gouvernementen *Kasan* en *Uba* of *Orenberg*, en eindelijk in het Oosten de loop der rivier *Ural*, voorheen *Jaik* genoemd.

De oppervlakte dezer heiden binnen de opgegevene grenzen kan men omtrent op twee duizend zes honderd vierkante Wersten of drie honderd zeventig vierkante Duitsche mijlen bepalen.

De

De zuidelijke en oostelijke grenzen der heide, en van *Rusland* in het gemeen, worden door eene rij van verschanssingen gedekt, die men doorgaans de *linie* noemt.

Deze zoogenoemde zuidrussische *linie* is niets anders, dan eene voortloopende keten van meer of min van elkander verwijderde vestingen of voorposten, onder welke een groot aantal, al naar hunne bijzondere ligging, weder den naam van *Kaukasische*, *Uralsche*, *Siberische linie*, enz. dragen. Ieder dezer afdeelingen of die streken der linie heeft zijne hoofdplaats, in welke de militaire opperbevelhebber derzelver zijn verblijf houdt. Zoo zijn bij voorbeeld *Uralsk* aan de *Uralsche*, *Mosdoek* en *Georgiewrsk* aan de *Kaukasische*, en *Tscheekask* aan de *Donsche* linie — steden, die, wat het uiterlijke betreft, voor de best gebouwde middelbare steden van *Duitschland* niet behoeven te zwichten. Dikwijls echter bestaan deze zoogenoemde vestingen (*Kpepocmu*) uit niets anders, dan een klein getal aarden hutten, omringd door eene gevlochtene heining en eene ondiepe gracht, over welke men gemakkelijk springen kan, welker bewoners deels Kozakken, deels een mengsel van zwervende volken, van Tartaarschen of Mongoolschen oorsprong, zijn, die den dienst van Kozakken verrigten en onder de orde eens bevelhebbers van hoogeren of lageren rang staan. Zij zijn verpligt, op de grenzen van

hun district dag en nacht te patrouilleren en die tegen vijandelijke overvallen te beveiligen. En inderdaad is de onveiligheid aan de Uralsche en Kaukasische linie zoo groot, dat niemand ongewapend buiten zijne plaats komt en hier een altoosdurende, kleine oorlog heerscht. Ieder deel zoekt het ander onophoudelijk afbreuk te doen, en bij gelegenheid menschen en vee te rooven en weg te voeren.

Dewijl het voornaamste doel mijner reize de *Zoutzee Inder* was, die gelegen is buiten de *Uralsche linie*, en dus ook buiten de Russische grenzen aan gene zijde der rivier, zoo koos ik dien post, die het naaste bij deze zee was, om daar inrigtingen ter beveiliging van mijnen togt in de aan de overzijde gelegene Kirgisische heide te maken. Deze was de voorpost *Inderskoe*, zeven honderd wersten beneden *Orenberg* gelegen, terwijl de *Zoutzee* zelve in eene regte lijn nog zestig wersten oostelijk van dezen post verwijderd is. Ik kwam hier in het begin van Mei 1810, nadat ik vooraf in *Orenberg* door den gouverneur-generaal den vorst WOLCHONSKOI met de noodige bevelen en ondersteuningen tot dezen togt op eene zeer edelmoedige wijze voorzien was.

Mijn reisgezelschap bestond slechts nog uit twee personen, namelijk den Kandidaat HERMAN uit *Kasan*, een jong mensch, vol ijver voor de na-

natuurkunde, die mij, vooral wat de kruidkunde betrof, zeer goed ondersteunde, en eenen bedienden JACOB JUDINKY genaamd, die een zeer geschikt jager was en mij vele fraaije vogels bezorgde.

De voorpost *Inderskoe* of *Gorskoe Krepost*, ligt onmiddellijk aan den hoogen oever der rivier *Ural*, en mag onder de minstbeteekenendste plaatsen der *Uralsche linie* gerekend worden. Hij bestaat slechts uit veertig à vijftig woningen, die, in plaats van met vestingwerken, met eene ondiepe gracht en gevlochtene heimingen omringd zijn; in deze hutten wonen omtrent zoo vele Kozaksche huisgezinnen, over welke een officier van lageren rang het bevel voert.

Om mijne lezers een denkbeeld te geven van de armoede der gebouwen in deze onherbergzame, aan hout en steen gebrek hebbende streken, zal ik hun slechts die woning schilderen, die men mij tot mijn verblijf aanwees, en die evenwel eene der beste van de plaats was. De muren van dit huis bestonden uit gevlochtene takken, zij waren dubbel en de tusschenruimte was met vastgestampte aarde gevuld. Kleine openingen met schuiven voorzien, en bij gebrek van glas, met blazen overtrokken, moesten de plaats der vensters vervangen, en verlichteden de woningen slechts gebrekkelijk. Twee afdeelingen regts en links leverden twee vertrekken op, tus-

schen

ſchen welke een kleine gang liep, in welken de huisdeur was. Het binnenſte dezer kamers was tamelijk zindelijk, met leem bepleisterd, de vloer, uit gebrek aan hout, zonder planken, de zolder of liever het dak, naauwelijks eene mans lengte hoog, volgens de wijze der Oosterlingen plat en met vastgeſtampte aarde bedekt. Op deze daken plagt men in het heete jaargetijde de koele avondlucht te genieten, en onder eenen ſluijer te ſlapen. De inrigting in het binnenſte der woning, was, gelijk ligt te begrijpen is, insgelijks zeer armoedig. Langs de zoogenoemde muren ſtonden breede banken, met bonte Kirgiſiſche vilten bedekt, die, volgens de gewoonte der Tartaren, tot zitten en liggen dienen, en de plaats van tafels en ſlaapſteden bekleedden; eigenlijke tafels vindt men ſlechts in de woningen der aanzienlijken. Een vierkante bakoven uit tigchelſteenen beſloeg een derde deel van het vertrek. Nergens zag men hier een ſpoor van verſiering of opſchik, tenzij dan dat men de beelden der heiligen zoo wilde noemen, die hier ſteeds gevonden worden, maar altoos in eenen hoek van het vertrek geplaatst zijn, en door de bewoners met grooten eerbied behandeld worden. Dewijl men dacht, dat wij deze beelden door onze tegenwoordigheid zouden ontheiligen, bedekte men die eerst zorgvuldig en nam die zelfs in het vervolg geheel weg.

Zoo

Zoo is het gelegen met het binnenste der woningen, en hieruit kan men reeds besluiten, dat de bewoners van dezelve nog op eenen zeer lagen trap van beschaving staan en slechts weinige behoeften kennen. De gemeene Kozakken, de heerschende natie dezer streken, hoewel beschaafder dan de Tartaren, Kirgisen en Kalmukken, met welke zij vermengd zijn, kennen toch weinig meer, dan de eerste ruwe, zinnelijke behoeften. Zij zijn een volk, meer uit visschers en jagers bestaande, meer geborene krijgslieden, dan herders en vreedzame landlieden. Hun grootste rijkdom zijn de visschen van den *Ural*. Deze vischrijke rivier, en het regt, om vrij in dezelve te mogen visschen, welk regt zij met groote jaloezij handhaven, is de bron, welke middellijk en onmiddellijk in alle behoeften der Uralsche Kozakken voorzier. Zij heeft intusschen nog geenen zoo hoogen trap van welvaart en overvloed onder hen voortgebragt, dat weelde en zin voor fijner en hooger genot hierdoor bij hen zou ontwaakt zijn. Hunne behoeften zijn nog eenvoudig en matig, en dit doet hen sterk en gezond blijven. Ik zag grijsaards van tachtig en negentig jaren onder hen, die, wat jeugdige kracht betreft, gelijk stonden met jongelingen van zeventien jaren.

Het zedelijk karakter van deze kinderen der natuur van *Ural* is geenszins zonder voorregten. Zelfs

de

de gemeene onbeschaafde Kozakken bezitten eene mate van opregte eerlijkheid, goedaardigheid en gastvrijheid, die hen achtenswaardig maakt. Dat er onder de bewoners van grootere plaatsen en in de hoogere rangen vele beschaafde en verstandige lieden gevonden worden, die iederen stand en elk land tot eer zouden strekken, spreekt van zelf.

De omliggende streek van *Inderskoe* is een dorre, drooge, leemachtige grond, op welken men noch steenen noch boomen vindt. Slechts in de meer of min lager liggende deelen bij de rivier, die ten tijde der overstrooming met water overdekt werden, wassen willigen en populieren, de eenige soort van boomen, die in deze luchtstreek slaagt. Veld- en korenbouw ontbreekt geheel in dit dorre land. Slechts eenige tuinvruchten vindt men op daartoe geschikte plaatsen, zoo als meloenen en verscheiden soorten van groenten in die streken, die ten tijde van de overstrooming der rivier met water overdekt worden. Het slijk, dat dit water achterlaat, brengt, gelijk dat van den *Nijl*, in het vervolg een spoedigen en weelderigen wasdom voort.

De koorts, die ik reeds te *Orenberg* gevoeld had, verergerde zoo zeer, dat het mij onmogelijk was, de zestig wersten ver gelegene zee terstond te bezoeken. Ik vond evenwel eene gunstige gelegenheid, dit voorloopig door mijnen reisgenoot HERMAN te laten doen.

De

De bewoners namelijk van den voorpost, en zij, die in deszelfs nabijheid leven, krijgen eens in het jaar vrijheid, om het noodige zout voor hunne huishouding uit die zee te halen. Dit geschiedt echter telkens in een aanzienlijk aantal, gewapend en met alle krijgskundige voorzigtigheid, om de vijandelijke overvallen der roofzuchtige Kirgisen voor te komen, die, bij zulke gelegenheden, menschen of paarden pogen te vangen en weg te voeren. Men had juist den tweeden dag na onze komst tot zulk eenen togt der karavaan bepaald, en de heer HERMAN kon dus onder dit geleide veilig die zee bezoeken. Hij keerde op den derden dag na zijn vertrek terug, geheel verrukt over het wondervolle oord, dat hij gezien, en over de zeldzaamheden, uit het gebied van *Flora*, die hij gevonden had. Wezenlijk overtrof ook de uitslag van dezen eersten togt, ten minste wat de kruidkunde betrof, alle verwachting. Hij bragt toch niet slechts de meeste der eertijds door PALLAS gevondene en beschrevene gewassen mede, maar ook verscheidene dusver geheel onbekende planten, welker nieuwheid in het vervolg bij een naauwkeuriger onderzoek, grootendeels gebleken is. De voornaamste soorten waren: *Amaryllis tartarica.* PALL. *Rheum Caspium.* PALL. *Allium Caspium.* PALL. *Cachrys odontalgica.* PALL. *Car. Physodes Marsch. Asparagus vesticillaris offic.*

ver-

verſcheidene *Aſtralagen*, onder welke eene met den *A. physodes*. LINN. verwant en nieuw was, en in het vervolg onder den naam van *Astrag. Pallasii* bekend geworden is; eene heerlijke nieuwe *Orobanſche*; eenen nieuwen *Asphodelus* (*Inderiensis Fisch.*) enz. De planten waren, niettegenſtaande de kortheid van den tijd, door hem in zulk eene menigte verzameld, dat wij beiden den ganſchen dag noodig hadden, om die tot droogen te bereiden.

De heer HERMAN prees zeer de bereidwilligheid, waarmede hem de hoofden der zoutkaravaan onderſteund en alle mogelijke hulp bewezen hadden.

De koorts intusſchen, die regelmatig om den anderen dag wederkeerde, matte mij zoo af, dat ik op den goeden dag naauwelijks uit het bed kon komen en mijne kamer verlaten. HERMAN deed intusſchen dagelijks kortere of langere togten in den omtrek. Dewijl ongelukkig onder de medicijnen, die ik uit voorzorg van *Moskau* had medegenomen, geen koortsbast was, en te *Inderskoe* noch artſenijen noch geneesheer gevonden werden, zoo was ik genoodzaakt, drie honderd wersten ver naar *Uralsk* te zenden, waar een regements-doctor en apotheker der kroon woonde, om ſlechts eenige kina te krijgen. Nadat ik dit geneesmiddel nu ontvangen en gebruikt had, verdween de koorts, en ik was den twin-

twintigſten Mei in ſtaat, om den togt naar de *Zoutzee* te ondernemen.

De gouverneur, vorst WOLCHONSKOI, had bevolen, dat, ter mijner beveiliging tegen de roofzuchtige Kirgiſen, eene bedekking van twee honderd man met een kanon zou medetrekken. Deze manſchap was nu uit verſcheidene naburige posten der linie reeds eenige dagen te *Inderskoe* gekomen.

Mijn plan was ten minſte drie dagen aan de oevers der zee te vertoeven, die, indien dit ſlechts mogelijk ware, geheel rond te trekken, en op deze wijze een volledig denkbeeld van hare grootte en aard, en van haren merkwaardigen omtrek en voortbrengſelen te krijgen.

Eene ruime tent, die ik in zulke gevallen ſteeds medevoerde, eene nieuwe reine kibitke of tent van vilt, die den mij geleidenden officier toekwam, een ligte wagen, die het tot droogen der planten noodige papier en de overige vereischten voor de natuurkunde bevatte, en op welken ik en mijn reisgenoot des noods zitten konden, waren de voornaamſte voorwerpen, die ik medenam.

Den twee en twintigſten Mei was de beſtemde dag der uitvoering van mijn zoo lang en vurig gemaakt plan, en ik zag dezen dag met blijdſchap aanbreken. De inrigtingen echter tot den overtogt der rivier, die de bevelhebber van

Inderskoe beſtuurde, konden niet zoo ſpoedig daargeſteld worden, als ons ongeduld wenschte. De rivier is hier de helft breeder, dan de *Elbe* bij *Dresden*, tevens diep en op de meeste plaatſen ſtil ſtroomend. Slechts eene eenigzins grootere ſchuit moest dienen om de wagens en de overige gereedſchappen van tijd tot tijd naar den anderen oever te brengen. De Kozakken zwommen echter met hunne paarden door de rivier. Dit ſchijnt gevaarlijk te zijn en bewijst den moed van deze met het water zeer vertrouwde menſchen. De Kozak, die voornemens is over eene rivier te trekken, drijft zijn paard in dezelve, ſtort dan in het water, en zwemt, dewijl hij met de linkerhand roeit en met de regter den toom van het paard vasthoudt en op deszelfs kruis ſteunt, door den diepen ſtroom. Slechts de kop van het paard en het hoofd van den man blijven boven water zigtbaar. Het leverde een zonderling gezigt op, toen een wagen door paarden getrokken, zwemmend door de rivier gebragt werd. Een Kozak, gelijk aan den zeegod *Neptuin*, zat op het voorſte gedeelte van den wagen, en ſtuurde het gebrekkelijk vaartuig (de knoet in plaats van den drietand zwaaijende) gerust door den ſtroomenden vloed.

Ik had mij reeds in het begin door een ſchuitje naar den anderen oever laten voeren, en bragt hier mijn' tijd door met het maken

van

van waarnemingen. Deze Aziatiſche oever was van eenen geheel anderen aard, dan die der overzijde, ik zag toch terſtond eenige planten, die ik op den regterkant der rivier niet gevonden had. Een *Asparagus*, aan den *Vecticillari Bieb.* verwant, en die in het vervolg bleek nieuw te zijn, bezat daarenboven nog de verdienſte, dat hij een ſmakelijken kost opleverde.

Na eenige uren was de overtogt volbragt. De wagen en de pakkaadje, het kanon, een ligte drieponder, en de manſchap benevens de paarden waren gelukkig aan gene zijde der rivier gekomen. Nu beſchouwde ik mijne reisgenooten wat naauwkeuriger. Zij beſtonden uit een mengelmoes van verſcheidene natien, want behalve de eigenlijke Uralſche Kozakken, vond men hier ook Kalmukken, Tartaren, Kirgiſen, enz. Ruwe, door de zon verbrande aangezigten: — edele Tartaarſche mannelijke trekken en platte Mongoolſche vrouwelijke phyſiognomien met eene kin zonder baard, kleine ſcheef liggende oogen en ſterk uitſtekende kaakbeenderen; — dan eens gehuld in langharige ſchapenpelzen met naar buiten gekeerde haren — dan weder in gelooide paardenhuiden — dan eens in korte mantels van vilt met eene kap — dan weder in een ligt gewaad en met een hemd bekleed; de hoofden waren gedekt met ruwe groote mutſen van vosſenvellen of met ſpitſe trechtervormige hoeden van vilt,

dewijl verſcheidene, gelijk echte kinderen der natuur, met ongedekten hoofde liepen.

De wapening was even zoo verſchillend, als de kleeding. De minſten hadden ſchietgeweer, ſommigen ſlechts een over den rug hangend pistool — de meesten hadden pieken, anderen boog en pijl — vele ſlechts eene ſabel, die bij anderen echter ook weder ontbrak.

Op deze wijze waren de krijgslieden uitgedost, die ons tegen hunne erfelijke vijanden, de Aziatiſche Kirgiſen, op welks gebied wij eigenlijk waren, zouden beſchermen.

Acht of tien Kirgiſche kibitken of tenten van vilt, die wij aan de overzijde vonden, kregen, hoewel zij zeiden van de Rusſiſche partij te zijn, bevel, om hunne woningen terſtond af te breken en met hunne kudde dieper in de heide te trekken, dewijl onze officier het niet raadzaam achtte deze dubbelzinnige vrienden in den rug te hebben.

Nu trokken wij oostwaarts, zonder veel orde. De zwerm verſtrooide zich, en ieder koos zijnen weg naar goeddunken. Zelfs het kanon was eens zoo ver van ons verwijderd, dat wij het niet meer zien konden, en het zeer gemakkelijk de buit van de zoo vreesſelijke Kirgiſen had kunnen worden. Ik poogde deze wanorde zoo goed te verhelpen, als mogelijk was, door te belasten, dat het geſchut ſteeds bij mijnen wagen moest blijven.

ven. Zoo kwamen wij na eenen togt van zes uren bij de eerſte waterplaats, een klein meer met goed drinkbaar water, waar wij legerden en rusteden.

Na eenige uren braken wij weêr op, dewijl ik de *Zoutzee*, die nog dertig wersten van hier lag, gaarne op eenen dag bereiken wilde.

De grond verhief zich hier allengs tot eene zachte hoogte en veranderde van aard. In plaats dat hij voorheen zandig, niet geheel waterloos en met een weelderig plantſoen bedekt was, werd hij nu droog en leemachtig. Hier en daar kwamen gipsſoortige ſteenen te voorſchijn. De groei was minder frisch. Van de planten, die HERMAN reeds voorheen, bij zijn eerſte bezoek van de zee, gevonden had, zagen wij er nog verſcheidene, onder andere de fraaije *Orobanche* met helder blaauwe bloeſems, *Allium Caspium.* PALL. — *Allium inderiense n. sp.* — en een kleinen *Tetradydamus* met ſchuitvormige zaadhuisjes, het naast verwant met den *genus Bunias;* deze plant werd echter in het vervolg als een nieuwen *genus* beſchouwd en naar mijnen naam genoemd.

Tegen den avond bereikten wij ons doel, eene omtrent een werst van de zee gelegene, gracht, met bitter, hoewel nog drinkbaar water.

Hier ſloegen wij nu ons leger op, plantten het geſchut, en plaatſten rondom op de hoogten

voorposten, om ons tegen overvallen te beveiligen. Het bezoek der zee moest echter tot den volgenden dag uitgesteld worden. Wij vergenoegden ons dus met den omtrek, zoo ver het de vallende avond veroorloofde, te doorkruisen. Hier en daar staan op de heide hoogten, met scherpe ongelijke kanten. Zij bestonden uit albast en gipsachtige steenen, op welke men slechts hier en daar een plantje zag, namelijk de *Cheiranthus odoratissimus off. n. sp.*, de *Astragan runifragus*, *hamosus*, de *Adonis apenninae off.* en *Thymus Marschallianus.*

Vrij diepe gaten of instortingen van aarde, van grooteren of kleineren omtrek, openden voor ons het binnenste van den grond, en toonden, dat deze uit eene menigte witte albasten stof bestond. De oppervlakte van den grond was op verscheidene plaatsen, in den omtrek van meer dan duizend schreden, met eene schitterend witte gipsaarde bedekt, die zonder eenigen groei was. De overige grond was zoutachtig leem, slechts hier en daar met kruiden versierd. De weelderigste tiering der planting had plaats op de hellingen der voornoemde gaten.

Van onze legerplaats af helde de oever der zee allengs oostwaarts, en de witte zoutvlakte schitterde van dezen kant als pas gevallen sneeuw.

De zee zelve heeft de gedaante van een langwerpig ovaal. Haar omtrek bedraagt, naar mijne

gis-

gisſing, ruim zes Duitſche mijlen of veertig tot vijf en veertig wersten. Van drie kanten is zij door eene rij heuvelen ingesloten, welks binnenſte door die inſtortingen naar den zeekant zigtbaar wordt, en uit bonte veelkleurige lagen van leem beſtaat. Het water der zee, dat zelden, in welk jaargetijde en op welke plaats ook, meer dan ééne of één en een halve el diep is, en overal gemakkelijk kan doorwaad worden, was thans bijna geheel uitgedampt. De ganſche oppervlakte der zee beſtond uit eene masſa der ſchoonſte zuiverſte kristallen van keukenzout, dat zoo wit was als ſneeuw, zonder een merkbaar mengſel van glauberzout, en veranderde in de diepte allengs in klompen zout, dat veel overeenkomst had met het ſteenzout.

Op ſommige plaatſen waren door den vasten zoutklomp uit den grond der zee bronnen tot aan de oppervlakte gedrongen, die loodregte openingen van eene aanmerkelijke diepte vormden, zoodat de langſte pieken der Kozakken den bodem niet konden bereiken.

De menigte van dit door de natuur zoo wonderbaar bereid zout, is zoo groot, dat dit waarſchijnlijk voor de behoefte van gansch *Europa* voldoende zou zijn, indien de aardrijkskundige ligging dezer zee dit gedoogde. Dewijl op deze oppervlakte ieder jaar eene nieuwe laag van zout voortgebragt wordt, zoo behoefde men voor de uitputting dezer ſchatten niet te vreezen.

Mijn plan was wel de ganſche zee rond te trekken, en daardoor een geheel overzigt van hare eigenlijke ligging en voortbrengſelen te verkrijgen, maar de bevelvoerende officier verzekerde mij, dat dit niet geſchieden kon, zonder mij bloot te ſtellen aan het gevaar, om door de Kirgiſen aangevallen te worden. Ik vergenoegde mij dus, met den regter oever der zee omtrent tot op de helft, met eene kleine bedekking te onderzoeken, en dit op den linker oever gelijktijdig door mijnen reisgenoot HERMAN te laten doen.

De heer PALLAS meldt reeds, dat hij uit de loog der zee een aantal goed bewaarde inſekten gevischt heeft. Ook ik verrijkte op deze wijze mijne verzameling met een aanmerkelijk getal van zeldzame en kostbare ſoorten van kevers, bij voorbeeld: *Buprestis inderiensis*, *tartarica*; *Carabus halophilus nob*; *Calos inderiense*; *Lix canaliculatus*, *tetragammus*, *Calandra picea*. PALL. De zeldzame en gevaarlijke vergiftige ſpin echter van het zuidelijk *Rusland*, *Solpuga Arachnoides Herbst*. PALL., van welke PALLAS verhaalt, dat hij die onbeſchadigd in de loog zwemmend gevonden heeft, hebben wij in dit oord niet gezien.

Het was zonderling, dat verſcheidene ſoorten van inſekten, die wij zeer menigvuldig in de loog zagen zwemmen, op de heide zelve ſlechts

zeer

zeer zeldzaam beſpeurd werden. Dit had bij voorbeeld plaats met de *Calandra picea.* PALL., die bij duizenden in de loog zwommen.

Onder de weinige ſoorten, die ik op de heide ving, muntte vooral uit de zeldzame *My. ocellata.* PALL., hoewel ik ſlechts een enkel exemplaar vond.

De buit, dien wij in het rijk der planten behaalden, was rijker en belangrijker, behalve de voornoemde vonden wij: de *Leontice incerta.* PALL. *Hedysarum corn. aff.*; *Pallasia Caspia n. sp.*; *Moluccella tuberosa Astrag. Pallasii n. sp*; *Lycium Europaeum*; *Nitraria Schoberi*, *Zygophyll.*; *Jabago*, enz. De ontwikkeling der zoutplanten was nog zoo ver niet gevorderd, dat wij hier iets opdoen konden.

De oorſprong der zee kan men uit hare ligging en den aard van haren omtrek zeer waarſchijnlijk verklaren. De vlakte, die hooger dan de rivier en omliggende heide ligt, en die men het *Indergebergte* noemt, heeft eenen omtrek van twee honderd tot drie honderd wersten, en wordt in het midden door de rivier *Ural* doorſneden. De grondvlakte van deze, vooral echter die der aan gene zijde der rivier gelegene vlakte, beſtaat uit ſteenzout, dat door eenen albasterachtigen ſteen bedekt wordt.

De zee zelve heeft haren oorſprong aan onderaardſche bronnen te danken, die door hechte

klompen zouts boorden, en in de trechtervormige diepte van het gebergte haren uitgang vonden. Even zoo veel draagt mogelijk het door de gesmolrene sneeuw voortgebragte water in de lente bij, dat zich in de diepte der zee verzamelt.

De loodlijnige diepe gaten en instortingen der aarde in de nabijheid der zee, ontstonden dan, als de holten, die het onderaardsche bronwater in den zoutklomp maakte, te groot werden, instorteden en den val der bovenste laag na zich sleepten.

De enkele verhevene kanten der hoogten, die hier en daar naast die diepten op de hooge vlakte der heide gezien worden, schijnen hunnen oorsprong aan een oude omwending der wateren te danken te hebben.

Ook hierdoor wordt de vrij algemeene wet der natuur bevestigd, volgens welke men doorgaans in de nabijheid van zoutklompen, albaster of gips vindt. Dit heeft ten minste bij *Ilezk* niet ver van *Orenberg* in de steenzoutgebergten *Arsagat* en *Tschaptschatschi* op de Wolga - Uralsche heide, in de steenzoutmijnen te *Wielicza* in *Polen*, zoowel als hier plaats.

Hoewel ik voornemens was drie dagen hier te vertoeven, zoo noodzaakten mij echter de omstandigheden dit tijdperk in te korten. De officier die ons vergezelde, berigtte ons namelijk, dat hij door verspieders, die op de hand der Russen waren, vernomen had, dat er op eenen af-

afstand van eenige uren een hoop van vier honderd Kirgisen verzameld was, die ons dreigden te overvallen. Ook werden wezenlijk in den tweeden nacht, de voorposten, met welke ons leger omringd was, door eene Kirgisische stroop-partij verontrust, die echter terugtrok, toen zij hen wakker vonden.

Ik achtte mij geenszins verpligt, om zonder noodzaak met dit gespuis te vechten, ook was het doel mijner reize geheel bereikt, ik achtte het dus beter, naar den anderen oever der riviet terug te keeren. Wij deden dit dan ook op den derden dag des morgens vroeg.

Toen wij bij den waterplas halfwege, waar wij voorheen stil gehouden hadden, kwamen, zag ik met verwondering een aantal vreemde menschen, die daar gelegerd waren. Dit was zeker vreemd, dewijl wij voorheen op onzen weg geen menschelijk wezen ontmoet hadden. Ik hoorde echter, dat het een Kirgisische Sultan of Edelman was, die met zijne kudde naar *Orenberg* wilde trekken.

Ook hij had vernomen, wie ik was, en nu kwam hij bij mij, gaf mij vriendschappelijk de hand, en verzocht mij in zijne tent te overnachten. Hoe groot ook mijne begeerte was, om dit voorstel aan te nemen, zoo rekende ik mij echter verpligt naar de vesting weder te keeren, ten einde de menigte der verzamelde planten

ten te zuiveren, te droogen en voor het bederf te bewaren.

Ik vervolgde dus mijnen weg en bereikte veilig den oever der rivier, maar ook tot hiertoe volgde mij de *Mullah* of hofkapelaan van den Kirgisischen sultan, die aanbood zoo lang als gijzelaar in de vesting te blijven, tot ik teruggekeerd zou zijn. Maar ik bleef weigeren, om aan dit verzoek te voldoen, en ik vernam naderhand, hoe verstandig ik gehandeld had. In denzelfden nacht toch, in welken ik in de tent van het opperhoofd zou vernacht hebben, werd hij zelf door eenen vijandelijken stam zijner natie overvallen en van zijne gansche kudden paarden, kameelen en schapen beroofd. Hoe onaangenaam zou het voor mij geweest zijn, als ik dit had moeten bijwonen, mogelijk was ik wel als slaaf naar het binnenste van *Azië*, naar *Chiwa* en *Buchara* vervoerd geworden.

II.

II.

VERHAAL VAN DE GELUKKIGE BEKLIMMING VAN DEN TOP DES MONTBLANC, DOOR KAPITEIN UNDREL.

In de *Annals of Philosophy* van Mei 1821 verhaalt kapitein UNDREL zijne, in Augustus 1819 met eenen zeer gelukkigen uitslag uitgevoerde beklimming van dien berg, die, hoezeer hij ook lager is dan de *Chimborazo*, ja zelfs dan de *Dhawalagiri*, evenwel in *Europa* het hoogste toppunt blijft, dat men bereiken kan.

De heer UNDREL was, vergezeld door gidsen, op den tienden Augustus des morgens te vijf ure van *la Prieure* opgebroken, en had dra de laatste woning aan den berg bereikt, die hij, nadat hij hier ontbeten had, omstreeks half zeven ure weder verliet. De luchtsgesteldheid was vijf en veertig graden van FAHRENHEIT. Twintig minuten na zeven ure hielden zij stil te *la Pierre pointue*, van waar de weg tot de *dernier gazon*

stijl

ſtijl en moeijelijk is, zoodat het half negen ure was, eer zij aan deze laatſte landſtreek, die nog vrij van ſneeuw was, kwamen. Zij namen eene hier beſtendig voor zulke reizen gereed ſtaande ladder mede, ook hadden zij zich met ijsſporen onder de ſchoenen en ſtokken met ijzeren punten voorzien, en nu begonnen zij den gevaarlijken togt over de ijsbergen, *les Bossons*, naar de rots *le grand Mulet*. Zij bleven op eenen afſtand van tien tot twaalf voeten van elkander aan een touw gekoppeld (de reis echter van den heer van HAMEL heeft bewezen, hoe gevaarlijk deze ſoort van hulp bij een voorkomend ongeluk worden kan, dewijl, als die hier gebezigd was, dan het ganſche gezelſchap in het lot der drie verongelukte gidſen zou hebben moeten deelen.)

Hoewel de afſtand, hemelsbreedte gerekend, niet groot was, bragten zij evenwel drie uren door, eer zij den *grand Mulet* bereikten. Deze rotſen leveren bijna geen ſpoor van planten op; al wat men hier vindt, bepaalt zich tot helder geel mos en eenige grashalmen, die in de ſpleten der klippen groeijen. Evenwel verzekerden onze gidſen, dat zich hier nog muizen ophouden, en dit wordt waarſchijnlijk, dewijl de reizigers op hunnen terugtogt een wezeltje doodden, dat door deze dieren wel herwaarts gelokt zal zijn. De thermometer van FAHRENHEIT ſtond in de legerplaats, omſtreeks drie ure des middags, op drie

en

en zestig graden, hij daalde echter spoedig met de zon, en omstreeks half zes ure stond hij op drie en veertig graden. Deze legerplaats was aan de zuidwestzijde der rots, niet langer dan achttien tot twintig voeten, noch breeder dan vijf tot zes voeten. De heer UNDREL zegt: het was een ongemakkelijk bed, evenwel sliepen de gidsen zoo vast als op het gemakkelijkst leger, en werden niet eens in hunne rust gestoord, door den donder der naar de ijszee nederstortende sneeuwvallen. Een dezer gidsen had, bij verschillende pogingen, om den top van den *Montblanc* te beklimmen, veertien maal, en een ander elf malen te *grand Mulet* geslapen.

Omstreeks half twee ure des nachts, den elfden Augustus, zette het gezelschap hunnen weg, die hier juist niet gevaarlijk is, bij maneschijn voort. De hemel scheen op deze hoogte voor de morgenschemering bijna zwart, en maan en sterren als in het firmament gezonken. De met sneeuw bedekte toppen der hoogten schitterden als zilver, eene breede gordijn van golfachtige, maar onbewegelijke, door de maan verlichte wolken was onder ons uitgebreid, uit hetwelk de duistere naakte bergtoppen, als rotsen uit de zee, opstegen. De stilte en eenzaamheid verhoogden nog de werking van dit treffend tooneel.

Omstreeks vier ure bereikten zij *le petit plateau*, de thermometer stond op elf graden. De hel-

helling van hier tot *grand plateau* is tusſchen dertig en vijf en dertig graden, de ſneeuw echter was zeer hard. Omſtreeks zes ure hadden zij het bovenſte gedeelte van het *grand plateau* beklommen, dat, volgens de bepaling van SAUSSIERE, twaalf duizend zeven honderd tien voeten boven de oppervlakte der zee verheven is. Hier gevoelden de reizigers de grootſte koude, de thermometer ſtond op vijftig graden. Al hunne levensmiddelen waren bevrozen, en het water, dat zij medegenomen hadden, was in ijs veranderd. De zon beſtraalde juist de plaats, waar zij kwamen en uur vertoefden en ontbeten. Het kwikzilver klom intusſchen weder tot op zestig graden. Hier begon ik, zegt de heer UNDREL, het eerst iets van vermoeidheid te beſpeuren, vergezeld door gebrek aan eetlust, ook ſmaakte mij de wijn niet — al de gidſen deelden ook min of meer in dit gevoel. — Omſtreeks zeven ure braken zij weder op, en de moeijelijkheden overtroffen nu dra alles, wat zij tot hiertoe ondervonden hadden. De helling van den berg is op verſcheidene plaatſen vijftig graden, ook was de ſneeuw zacht, zoodat zij bij elken ſtap tot aan de knien in dezelve zonken.

„Ik moest bij elke vijf en twintig ſtappen — zegt hij — ſtil ſtaan, en gevoelde eene bezwaarlijke hartklopping met eene groote ſnelheid van den pols. Hier zag ik nog een' vlinder naar den

top

top van den berg vliegen, verſcheiden echter lagen dood op de ſneeuw. Omſtreeks tien ure bereikten zij *le Rocher rouge*, en waren nu zeker te zullen ſlagen; de thermometer ſtond op een en veertig graden, ook was het weder zeer ſchoon. De ſteilte van *Rocher rouge* bedraagt niet meer dan vijf en twintig graden, maar hoewel het ſcheen, dat de weg gemakkelijk zijn zou, zoo bedrogen wij ons echter. Voorheen was de dunheid der lucht nog niet zeer lastig geweest, maar nu gevoelde ik die zoo zeer, en moest zoo dikwijls ſtilſtaan, dat het bijna anderhalf uren duurde, eer wij dezen korten weg afgelegd hadden. De moeijelijkheid ſcheen vooral uit voortgaande beweging te ontſtaan, de beweging der ſpieren toch zonder verandering van plaats hinderde mij niet. De oppervlakte der ſneeuw naar den top is golfachtig, als een zandhoop die door vele regenbuijen doorploegd is, evenwel denken de bewoners van het dal *Chamouny*, dat het boven op den berg nooit regent, dewijl zij ontwaren, dat, als het beneden regent, de hoogſte rotſen, die men zien kan, met ſneeuw bedekt zijn. Het kan ook op zulk eene aanzienlijke hoogte boven de ſneeuwlinie niet wel anders zijn, en evenwel zou eene oppervlakkige beſchouwing het tegendeel doen vermoeden, dewijl, zonder de voornoemde verſchijnſelen in aanmerking te nemen, een gedeelte van den weg,

dien wij beklommen, met dunne ſchitterende plaatjes ijs bedekt was, gelijk water, dat in zijnen loop door de koude bevriest.

Omſtreeks half twaalf ure, en dus juist tien uren nadat zij den *grand Mulet* verlaten hadden, genoot kapitein UNDREL het vermaak op den top van den *Montblanc*, als op het hoogſte punt van *Europa*, te ſtaan. Het is een ſmalle, van het oosten naar het westen zich uitſtrekkende rug, van welken men, bij de groote helderheid der lucht, een onafmeetbaar uitzigt geniet. Oostelijk zweefde het oog over het gebied van *Milaan*, zuidoostelijk over dat van *Parma*, zuidelijk over *Genua;* ik kan echter niet met zekerheid bepalen, of ik de *Middellandſche Zee* gezien heb; een gedeelte van het zuidelijk *Frankrijk* was duidelijk zigtbaar, zoowel als de vergelegenſte rij der gebergten van *Zwitſerland*, en beneden, als onder onze voeten, lag de *IJszee*, met zijne ſneeuwbergen, en het dal *Chamouny*, welks bewoners door den verrekijker duidelijk gezien konden worden. De *Alpen* hadden eene zonderlinge gedaante. De hoogte, van welke wij die beſchouwden, ſcheen hun van het karakter als bergen te berooven, en de betrekkelijke hoogte der meeste was naauwelijks merkbaar. De *Mont Rosa*, die bijna zoo hoog is als de *Montblanc*, en eenige weinige andere uitgezonderd, geleek het geheel naar eene groote uitgeſtrekt-

ſtrektheid, in welke hier en daar ruwe gelijkvormigheden gevonden worden, en welks hoogten bijna overal in een ſpits punt uitloopen. Deze ſpitſe punten loopen in verſchillende rigtingen, maar meestal in parallelle lijnen, die tusſchen elkander rijen van met ſneeuw bedekte holten hebben. Deze naaldachtige ſpitſen waren algemeen, zoodat ik in den ganſchen omtrek der *Alpen*, die onder het bereik van mijn oog lag, geene andere uitzondering vond, dan de berg op welken ik ſtond en de *Mont Rosa*. De wolken lagen ver beneden ons en waren zeer ſtil. Verſcheidene zweefden beneden de bergtoppen, andere op dezelve, andere geheel vrij. De meeste hadden de gedaante van eenen halven kogel, eenige weinige waren geheel rond. Deze wolken waren alle ondoorſchijnend, wit, aan de randen ſchitterend. Eer ik den berg verliet, was de zon reeds aanmerkelijk gedaald, en de afgelegene wolken, inzonderheid naar het oosten, kregen nu eene heldere purperen rozenkleur, zoo als men dit bij den ondergang der zon in de *Alpen* zoo dikwijls ziet. De lucht was donker blaauw, deze kleur zweemde bij het *Zenith* naar zwart en aan den horizon naar violenblauw.

Onze reiziger bleef drie en een half uren op den top van den berg. Voor den middag ſtond de thermometer in de zon op vijf en dertig graden, maar daalde echter op de ſneeuw tot op

vijf en twintig graden. Tegen het noorden, aan den wind blootgesteld, viel hij op veertien graden en in de sneeuw gehouden op negen graden. Omstreeks twee ure waren de zonnestralen zeer lastig. Toen hij den berg verliet, stond het weerglas in de zon op negentien graden. De heer SAUSSURE had noch zulk eene groote koude, noch zulk eene afwisseling der tempering bespeurd. De klank wordt op zulk eene hoogte zeer weinig geleid. De slag van een afgeschoten pistool was terstond verdwenen.

Omstreeks drie ure verlieten zij den top, en bereikten, gedeeltelijk glijdende, in anderhalf uren den *grand Plateau*, en in drie uren twintig minuten den *grand Mulet*. Hier bragten zij den nacht in hunne vorige legerplaats door, het was zeer koud. Op den twaalfden, des morgens omstreeks vier ure, begonnen zij den gevaarlijken aftogt naar *Chamouny*, en bereikten eerst omstreeks negen ure *le dernier gazon*. Om elf ure hielden zij in eene melkhut stil, waar het weerglas op drie en zestig graden stond. Op den middag kwam hij te *Prieure*, waar hem de hitte ondragelijk scheen, hoewel die slechts twee en zeventig graden was.

III.

III.

DE WANDELENDE STEEN TE CASTLE STUART IN INVERNESSCHIRE IN SCHOTLAND.

(*Uit eenen brief van den heer* TH. LAUDER DICK *aan den hoogleeraar* JAMESON *te* Edenburg.)

De heer DICK heeft dezen steen op de plaats zelve onderzocht, en door ooggetuigen voldoende berigten aangaande zijne in die streken beruchte wandeling ingewonnen. Dit stuk rots ligt op het zandige strand eener kleine baai bij *Castle Stuart.* Bij de eb wijkt de zee tamelijk ver van dezen steen, maar de vloed omringt hem met water. Hij is zes à zeven voeten lang, vijf à zes voeten breed en zes voeten hoog, maar van deze hoogte zit één voet in het zand. Op de hoogte van één voet boven het strand heeft hij eene inkeping, dewijl hij in het rond

benedenwaarts ſmaller wordt, eene gedaante die hem tot zijne wandeling bekwaam maakte. De aard van dezen ſteen behoort blijkbaar tot die der ten minſte zeven à acht Engelſche mijlen van hem verwijderde rotſen, in welke de ſchilderachtige *Cawoor* zijn diep en naauw bed bij *Cawoor-Castle in Naim-shire* uitgehold heeft, zij beſtaat uit regelmatige ſtukken graniet, gnies, kwarts en andere ſteenſoorten, die door ſterk verhard ijzerachtig leem verbonden zijn.

Voorheen lag dit blok twee honderd zestig yards (zeven honderd tachtig Engelſche voeten) meer naar *Oso*, waar thans een ſcheipaal ſtaat, en diende tot een' grensſteen. In den nacht van den negentienden op den twintigſten Februarij 1799 verdween hij van deze plaats, en ſtond, toen het dag werd, daar, waar hij thans nog ligt. Een ooggetuige, de molenaar van *Petty*, die den ſteen uit zijne venſters zien kon, gaf hiervan den heer LAUDER DICK het volgend berigt:

Bij de toen heerſchende ſterke en langdurige vorst was het grootſte gedeelte der kleine baai bevrozen, en het ijs had zich rondom den ſteen tot aan de inkeping gezet, dewijl het zoete water van den bergſtroom, die voorbij *Castle Stuart* vloeit, kort bij den ſteen in zee ſtortte. De molenaar verzekerde, dat hij het ijs gemeten en achttien duimen dik gevonden had. Bij de

eb

eb bleef het zand met dit ſterk aan den ſteen vastgevrozen ijs bedekt.

In den voornoemden nacht nu van negentien tot twintig Februarij was om twaalf ure de vloed zeer hoog. En juist omſtreeks dezen tijd ontſtond er een zoo hevige orkaan, met ſneeuwbuijen vergezeld, zoo als niemand in die ſtreken ooit beleefd had.

De ſtorm kwam, volgens de opgave van den molenaar, van *Dolcrofs-Castle*, en dit is juist de ſtreek, zoo als de heer DICK door een zakkompas vond, die de ſteen langs het ſtrand gewandeld heeft. Deze vreesſelijke ſtorm heugt thans nog de menſchen in dit oord. Toen ſtorm en ſneeuw bedaard waren, lag de brok der rots niet meer op zijne oude plaats, maar daar, waar hij thans ſtaat.

De ganſche buurſchap kwam nu om het wonder te beſchouwen; het ſpoor zijner wandeling was toen duidelijk in het zand te zien.

Een der vrienden van den heer LAUDER DICK, die den volgenden dag na de wandeling insgelijks den ſteen bezocht had, bevestigde het gezegde van den molenaar. De ſteen was toen nog met eene korst van ijs omringd, en het zand tusſchen zijne oude en nieuwe plaats in eene regte lijn omgewroet.

Het is dus blijkbaar, dat het ijs bij dezen hoogen vloed den ſteen eenigzins geligt heeft,

en dat vervolgens de eb, ondersteund door den zwaren storm uit *Oso*, hem weggevoerd heeft, niettegenstaande het onderste gedeelte van denzelven door het zand gesleept moest worden.

IV.

IV.

HET EILAND MADERA.

Madera levert de bekoorlijkſte gezigten op. Met de fraaiſte ſchilderijen van landſchappen gaan de verhevenſte tooneelen der *Alpen* gepaard. Niets overtreft het heerlijke klimaat, dat voor teringachtige lijders zoo geſchikt is. Het weder blijft zich bijna ſteeds gelijk. De allervruchtbaarſte grond kan vruchten en gewasſen van bijna alle werelddeelen voortbrengen. Hier ſlagen toch niet ſlechts de voortbrengſelen van den keerkring, maar zelfs die van het noorden bereiken de hoogſte volmaaktheid. Het is bekend, dat *Madera* de eer heeft van het eerst in de weſterſche landen het ſuikerriet aangekweekt te hebben. Dat dit hier thans weinig meer geſchiedt, is veroorzaakt door eenen verderfelijken meeldauw, maar de weinige ſuiker, die men hier nog maakt, is buitengewoon goed, en heeft den reuk van violen. De overlevering zegt, dat toen dit eiland voor het eerst bevolkt werd, Prins

HENDRIK van *Portugal* het ſuikerriet uit *Sicilien* herwaarts liet brengen, en dat er een tijd was, in welken veertig ſuikermolens op dit eiland werkten, dewijl ſuiker het hoofdvoortbrengſel van hetzelve was. Thans vindt men hier geene ſuikermolens meer.

De wijngaard bekleedt thans de plaats van het ſuikerriet, en maakt het eiland rijk en beroemd. De wijnſtok werd uit *Cyprus* hier gebragt. De eigenlijke *Madera*-wijn wordt uit een mengſel van alle hier groeijende druiven gemaakt. Slechts de *Malvesier* en *Sercial* perst men afzonderlijk, de eerſte overtreft alle zoete, en de laatſte alle zoogenoemde drooge wijnen. Men vindt hier eene buitengewone ſoort van druiven, die ſlechts voor het deſert gebruikt worden, en zoo groot zijn als eene pruim, de trosſen zijn zoo zwaar, dat zij ſomtijds twintig ponden wegen. De ranken der wijngaarden klimmen langs latwerk van ſpaansch riet, omtrent drie voeten hoog. De wijnoogst begint in de eerſte dagen van September. Men zorgt dan alle honden vast te leggen, opdat zij niet van de druiven ſnoepen, die zij zeer beminnen. Ratten, hagedisſen en wespen benadeelen ook zeer de rijpe vruchten. De beste wijn groeit in het zuidelijk gedeelte van het eiland, en de most heeft de donkere kleur van den *Port*-wijn. Hij gist omtrent zes weken. Jaarlijks worden er vijf en twintig tot dertig dui-

duizend pijpen wijn geperst; eer hij echter drinkbaar wordt, moet hij of eenigen tijd te *Madera* blijven liggen, of naar een warmer klimaat vervoerd worden. Alle *Madera*-wijn naar *Engeland* bestemd, moet eerst eene reis naar *Oost*- of *West-Indië*, *China* of *Brazilië* afleggen.

De landeigenaren van *Madera* bebouwen hunne goederen niet zelve, maar bezigen daartoe eenen anderen, die hiervoor de helft van de opbrengst ontvangt. De daglooners van het eiland zijn zoo zwartbruin als de Mulatten, slechts sommige der voornaamste inwoners hebben eene, den noordelijken Europeaan meer gelijkende kleur. Het gemeen is sterk en van eene middelbare lengte; zij worden oud, als zij niet boven hunne krachten werken moeten, hetgeen echter maar al te dikwijls plaats heeft. De boeren zijn knappe, vlijtige, goedaardige menschen, vriendelijk jegens elkander en tegen vreemdelingen.

Funchal, de hoofdplaats van het eiland, bezit omtrent twintig duizend inwoners, die men voor het vijfde deel der gansche bevolking houdt; zij ligt aan den voet eener hooge keten van bergen, en vormt een prachtig amphitheater. De kapiteins en hunne manschappen gaan dikwijls ter bedevaart naar de fraaije kerk der *Nossa Senhora de Monde*. De dooden worden binnen vier en twintig uren begraven, en wel alleen in de kerk. Eerst sedert 1770 hebben de Protestan-

ten

ten eene begraafplaats gekregen, voorheen moesten zij hunne dooden in zee werpen.

De huizen der boeren zijn uit gehouwen ſteen gebouwd en met ſtroo gedekt, dat jaarlijks verdikt wordt, om het ondoordringbaar te maken voor de zware regenvlagen in den winter.

Rijst en Turkſche tarwe zijn hun voornaamſte voedſel; gezouten varkensvleesch en gezouten visch genieten zij ſlechts op feestdagen.

Zij wijden hunnen ledigen tijd bijna geheel aan godsdienstoefeningen.

De boer draagt hier alles op het hoofd.

Uit hoofde van de ongelijke oppervlakte van het eiland kan men geen' ploeg gebruiken; om dezelfde reden kunnen noch paarden noch runderen tot den landbouw gebezigd worden; de akkerbouw moet met de hand verrigt worden. Schoppen zijn hier niet bruikbaar, in plaats van deze bedient men zich van eene ſoort ſpitſe houweelen.

De Turkſche tarwe wordt in de opene lucht, en wel meestal door vrouwen, door middel van den ſteen, gemalen.

De westelijke bewoners van het eiland zien er beter uit en zijn ook beter gekleed, dan de zuidelijke. Hunne kleeding is net en aardig. De ſtof tot dezelve wordt door de vrouwen bereid.

De landman bemint de muzijk, en ſpeellieden zijn overal welkom; zij ſpelen, zingen en danſen

te-

tevens. Men gebruikt hier bij kerk muzijk zoowel als bij openbare maaltijden. Deze muzijkanten, die de eilanders vermaken, leiden een moeijelijk leven, dewijl zij ſteeds op de been moeten zijn, weinig ſlapen en nog minder eten, zij leven meest van den drank, evenwel ziet men hen nooit dronken.

Te *Funchal* zijn vier Nonnenkloosters. Een van deze volgt den regel van *La Trappe* in de *Normandie*.

De *Palankin*, van welke men zich gewoonlijk in de ſtad bedient, is te zwaar voor de ruwe ongebaande wegen op de bergen. Men bezigt dus hier de hangmatten, die uit ſterk netwerk beſtaan, en aan de beide einden aan een lang bamboesriet bevestigd zijn. — Zelfs mannen bedienen zich op reis van dezelve. Bedienden dragen de noodige pakkaadje. De dragers zijn vlug en behendig, niettegenſtaande de ruwe wegen.

V.

REIS VAN DEN PRUISSISCHEN GENERAAL MINUTOLI NAAR EGYPTE.

De Pruisſiſche generaal-majoor, de heer MENU VAN MINUTOLI verliet op het einde van Mei 1820 *Berlijn*, om eene *geleerde reis naar het Oosten* te ondernemen. Met hem vereenigden zich als reisgenooten drie jonge geleerden uit *Berlijn*, namelijk profesſor LIMAN als architekt en de doktoren HEMPRICH en EHRENBERG als natuurkundigen; zij werden tot deze reis door de Pruisſiſche regering behoorlijk onderſteund.

MINUTOLI ging eerst over *Dresden* en *Weenen* naar *Triest*, van waar hij ter zee naar *Alexandrië* meende te reizen, dewijl hem een kapitein, die in Julij dacht te zeilen, eene gunſtige gelegenheid tot dit einde aanbood. Van dezen tusſchentijd bediende hij zich, om *Napels* en *Rome* te bezoeken, op welke plaatſen hij nog ve-

vele belangrijke berigten betreffende de landen, welke hij wilde bezoeken, verzamelde. Ook nam hij te *Rome*, op aanbeveling van den koninklijken gezant NIEBUHR, een jong geleerde, de heer SCHOLTS uit *Breslau*, een in de oosterſche talen zeer bedreven man, tot reisgenoot aan. Toen hij weder te *Triest* kwam, was het ſchip nog niet zeilree, en hij moest dus in deze ſtad tot Augustus vertoeven. Hierdoor kregen de heeren HEMPRICH en EHRENBERG, die zich eene maand te *Weenen* opgehouden en zich van de daar gevondene rijke verzameling van naturaliën tot hunne voorbereidende ſtudiën bediend hadden, gelegenheid, om te *Triest*, bij den generaal te komen, maar profesſor LIMAN, die eerst den zevenden Julij *Berlijn* had verlaten, bleef nog te *Rome*, om met den heer GAW, die eerst voor eenige maanden uit *Egypte* was teruggekomen, te ſpreken en zijne rijke verzameling van medegebragte oudheden te leeren kennen.

Kort voor zijn vertrek van *Triest* trouwde de heer MINUTOLI met de weduwe van den generaal VAN WATZDORP, geboren gravin VAN DER SCHULENBURG, die het heldhaftig beſluit opvatte, haren man op zijne wel moeijelijke, maar echter ook voor den geest veel genot belovende reis te vergezellen. Nadat de twee natuurkundigen en de heer SCHOLTZ op den zes-

zesden Augustus onder zeil gegaan waren, volgde elf dagen later de generaal met de zijnen, en beide gezelschappen kwamen bijna gelijktijdig in het begin van September te *Alexandrië*. Zij werden door den *Bassa* MAHOMED ALI met de grootste achting ontvangen. Hij voorkwam met de edelste bereidwilligheid hunne wenschen, door hen in hunne uitrusting behulpzaam te zijn, hen met brieven van aanbeveling en passen te voorzien, en hun een genoegzaam getal gewapende manschap ter hunner bedekking te beloven.

Volgens de beste berigten en raadgevingen, die onze reizigers krijgen konden, scheen geene onderneming in dit jaargetijde eenen beteren uitslag te beloven, dan eene reis naar het westen van *Derna* en *Bengasi*, in welks nabijheid de prachtige, sedert vijftien eeuwen onaangeraakt geblevene ruïnen van *Cyrene* liggen, van welks omtrek en merkwaardigheid de Italiaan DELLA CELLA, in de beschrijving zijner in 1817 derwaarts ondernomene reis, hun een denkbeeld gegeven had.

De, wat het bovenste gedeelte betreft, bijna geheel uit de rots gehouwene hoofdstad der voorheen bloeijendste Griekische volkplanting, met alle hare welonderhoudene gebouwen, reusachtige grafteekenen en bronnen, moest de liefhebbers der oudheden even zoo zeer bekoren, als de vruchtbare, welig tierende steeds groene helling, op welks

welks hoogte deze ſtad ligt, die in vroegeren tijd de tuinen van *Hesperus*, en in lateren tijd het beroemde *Silphium* en vele andere kostbare voortbrengſelen had opgeleverd. Daar hun nu nog bovendien beloofd werd, dat zij in dit jaargetijde de reis derwaarts in achttien dagen zouden afleggen; dat zij, met eene goede bedekking voorzien, niets van de rondzwervende horden der Bedouinen te duchten hadden, en, met brieven van voorſchrijving en paſſen van MEHEMET ALI voorzien, zeer zeker konden verwachten, dat hun den toegang tot dit betooverend gebied, op Tripolitaanſchen grond gelegen, niet zou geweigerd worden, zoo moest dit alles hen nog te ſterker nopen, om hun plan uit te voeren, dewijl zij bij hunnen terugtogt in den dan naderenden regentijd ſchuins door de woestijn van *Libyen*, over *Augila* en *Siwa*, (*de Oase van Jupiter Ammon*) konden trekken en op het laatst in het begin van het volgende jaar te *Cairo* komen, om van daar met den aanvang der lente de reis naar den Nijl opwaarts te beginnen.

Zij maakten nu, zoo ſpoedig mogelijk, toebereidſelen tot de reis, evenwel verliep hiermede eene ganſche maand, die de natuurkundigen tot herhaalde grootere en kleinere togten bezigden, om nog voor hun vertrek, de eerſte afzending van dieren en planten naar *Berlijn* te bevorderen.

Op den vierden October verliet de heer MINU-

TOLI, nadat zijne gemalin naar *Cairo* vertrokken was, *Alexandrië* en ontmoette den vijfden te *Tschelle-Lachterich* zijne overige reisgenooten, die reeds, om zich te oefenen, acht dagen in de woestijn rondgezworven hadden.

De ganſche karavaan beſtond nu uit tien Christenen, onder welke twee Italiaanſche Ingenieur-officiers waren, BOLDRINI en GROKET genoemd, die de generaal te *Alexandrië* had gekozen, om de plaats van den nog ſteeds wegblijvenden profesſor LIMAN eenigzins te vervangen; verder uit twee tolken, van welke de eene een Turksch geworden Christen, de andere een Christen geworden Turk was, en eindelijk uit drie Arabiſche bedienden en dertig Bedouinen van den ſtam *Velled-Ali*, onder het bevel van den Scheik ENDANI, die hun de *Bassa* ter bescherming had medegegeven. Tot het dragen van de reizigers, van hun pakkaadje en de lederen zakken met water gevuld, waren een en veertig kameelen gehuurd, tien waren voor den generaal en tien voor de drie jongere geleerden beſtemd. Voor ieder dezer dieren moest maandelijks tien piasters aan huur betaald worden.

De generaal MINUTOLI en de heer SCHOLTZ droegen de aanzienlijkere en rijkere kleeding der Mamelukken, de overige waren als Bedouinen gekleed. Deze kleeding beſtaat uit eene korte ruime broek van dun, grof linnen, een over de-

zel-

zelve hangend Arabisch hemd, met korte wijde mouwen van dezelfde soort, en een zes el lang en anderhalf el breed stuk laken, dat de Arabier *Barrakan* noemt, en dat, in velerlei plooijen omgehangen, tot mantel, zon- en regenscherm dient, als ook tot eene deken, ja waarvan hij bij het legeren zelfs eene kleine tent weet te maken. Het hoofd is glad geschoren, slechts een kleine bos haar blijft op den schedel staan; het wordt gedekt door eene witte wollen muts, en op deze wordt nog eene kap van rood laken met blaauwe kwasten, de zoogenaamde *Tarbuksch*, gedragen; van den baard, blijven knevels, bakkebaarden en een lokje aan de kin staan. De voeten zitten in ruime laarzen van geel leder. In den gordel dragen zij dolk en pistolen, het geweer hangt dwars over den rug. De reizigers klagen zeer over het ongemak dezer kleeding voor hem, die aan dezelve niet gewoon is. Op alle naakte deelen, nek, hals, armen en knien werkte de zon als spaansche vliegenzalf. Ook werden hunne aangezigten en handen niet minder geblakerd, en eene algemeene ongesteldheid, eene soort van koorts, was hiervan het gevolg. Zij leden nog langen tijd aan de wonden, die op de ontbloote deelen ontstonden, lang na de genezing bleven deze plekken nog blaauwzwart, en de overige huid was donkerbruin.

Alle leden van het reisgezelschap waren steeds

met geweren met dubbele loopen, pistolen, ſabel en dolk gewapend, om in tijd van nood met een grooter getal roofzuchtige, maar gelukkig lafhartige Bedouinen, eene kans te kunnen wagen. Zij ontwaarden echter, helaas! zeer ſpoedig, dat zij deze wapenen en eene mannelijke, moedige houding even zoo zeer tegen hunne eigene beſchermers, als tegen uitwendige vijanden noodig hadden. Want reeds op de eerſte dagreis deed de Scheik ENDANI, hoewel hij bij den *Basſa* met zijn hoofd voor de veiligheid der reizigers borg gebleven was, allerlei eiſchen, en opperde zoo vele zwarigheid, die maar al te duidelijk toonden, dat hij zich als den bevelhebber der karavaan beſchouwde, en zijne hebzucht, ten koste der reizigers, verzadigen wilde. Dewijl zij echter dreigden terſtond weder terug te zullen keeren, om hem aan den *Basſa* over te leveren, werd hij weder handelbaarder.

Op den tweeden dag kwamen zij te *Abukir*, waar HEMPRICH en EHRENBERG op hunne ſtrooptogten reeds voor acht dagen geweest waren. Hier haalde hen een bode in uit *Alexandrie*, die het berigt bragt, dat profesſor LIMAN daar was aangekomen, en binnen vier en twintig uren volgen zou, om de reis met hen voort te zetten. Zij hielden dus hier eenen rustdag, om den lang gewenschten reisgenoot af te wachten, die dan ook, uitgeput door de vermoeijenisſen

der

der zeereize en ziek op eenen drommedaris, in kusſens gerold, aankwam. Hij herſtelde echter na eenige rust in zoo verre, dat hij zich ſterk genoeg gevoelde, om den tienden October de reis met de overigen voort te zetten.

Op den avond van dezen dag ſloegen zij hun leger op bij *Bir-Elhamman*, eene bron der woestijn. Hier wilde een ſlaaf van den Scheik na eenen twist den tolk doodſchieten, en had reeds het geweer op hem aangelegd, dat hem ſlechts met moeite ontrukt kon worden. Dit tooneel gaf aanleiding tot eene hevige woordenwisſeling met den Scheik, die eindelijk verklaarde, dat hij, als zij dit eischten, den ſlaaf zou laten doodſchieten, toen zij dit echter weigerden, bleef hij geheel ſtraffeloos. Op den volgenden dag begonnen de Arabieren den reizigers die kleine dienſten te weigeren, die zij hun tot hiertoe bewezen hadden, en eischten, dat zij zelve water halen, de kameelen oppasſen zouden, enz.: zij waren geene ſlaven, maar vrije mannen. Men dreigde echter, terſtond terug te zullen keeren, en dit hielp weder; want de Scheik liet door zijnen tolk de reizigers verzoeken te bedenken, dat hij met zijn hoofd voor hen had moeten inſtaan. Evenwel zocht hij gedurig op nieuw twist. Hij had zich, bij voorbeeld, verbonden, om den gids te betalen, die de karavaan door de woestijn naar *Derna* brengen zou. Deze gids, een Bedouin,

ABUHRIK genaamd, eischte onder weg de dubbele ſom der hem toegeſtane gelden van de reizigers, dreigende, als men dit weigerde, terſtond terug te zullen keeren. De Scheik begeerde, dat zij dezen eisch zouden toeſtemmen, en dreigde, ingeval van weigering, ook terug te zullen trekken. Na veel kibbelens werd eindelijk deze twist dus beſlist, dat na hunne terugkomst te *Alexandrië*, zij, die het verdrag geſloten hadden, beſlisſen zouden, wie den gids het meerdere zou betalen. Zoo openbaarde zich dagelijks den wrevel, die de Bedouinen tegen onze reizigers koesterden. Een klein onheil, dat een van deze overkwam, veroorzaakte een vreugdegejuich onder de ganſche horde. De door de natuurkundigen verzamelde dieren, inſekten en kruiden, werden niet door verzuim, maar met opzet door hen beſchadigd en verwoest, zoodra zij die verlieten, zoodat dikwijls in een oogenblik de vrucht der inſpanning van vele dagen verloren ging. Voor de minſte beuzeling eischten zij eene belooning, en verwoesteden vele aardige zaken, omdat het drinkgeld aan hunne verwachting niet beantwoordde. De tolken berigteden, dat de Bedouinen hadden afgeſproken, om de ware namen der plaatſen niet te noemen, dewijl men de Christen honden niet te wijs moest maken. Zij poogden ook opzettelijk de reis te rekken, de dagelijkſche togten zoo kort mogelijk te maken

en

en de rust gedurig meer te verlengen, dewijl zij ook hiervan voordeel hoopten te trekken.

De reis ging intusschen over eenen meer rotsachtigen, dan wel zanderigen grond, door een geheel effen land zonder boomen, maar met lage, meestal welriekende struiken bedekt, dat wel ledig en eenzaam, maar evenwel niet zoo onvruchtbaar en doodsch was, als zich de reizigers verbeeld hadden. Hun buit aan planten was aanzienlijk, inzonderheid ontdekte EHRENBERG, die een groot kenner der mossen en fijne slingerplanten was, eene groote menigte nieuwe soorten, en verzamelde en teekende die naauwkeurig. Het ontbrak niet aan slangen en hagedissen, maar wat de zoogdieren betreft, van deze vonden zij slechts onderscheidene soorten van muizen, ezels en Ierboa's. De Arabieren hadden goed afgerigte valken, met welke zij eene soort van trapganzen (*Otis Hubara*) vingen, die hier veel gevonden worden. Dikwijls werd de gansche karavaan met deze vogelen gevoed. Ook duiven, patrijzen, reigers, snippen en kleine zangvogels werden op de jagt in menigte gevangen, er waren er echter onder deze slechts weinige, die ook niet in *Europa* gevonden werden.

Tot zulke springtogtjes noodigden hen ook nu en dan kleine monumenten, meestal oude praalgraven, die in de woestijn stonden. De heer LIMAN teekende eenige van deze gedenkteeke-

nen, en bij zulk eene gelegenheid gebeurde het, dat het gezelſchap te lang vertoefde, zoodat zij, niettegenſtaande alle inſpanniug, vóór den ondergang der zon de karavaan niet meer bereiken konden. Nu bragten hen de gidſen in een Arabisch leger, waar de reizigers terſtond in de eerst voorkomende tent traden, door den gastheer verzocht werden op eene mat van ſtroo te gaan zitten, en hier, nadat zij, volgens de gewoonte des lands, hunne ſchoenen uitgetrokken en hunne voeten met de mantels bedekt hadden, op eenen maaltijd onthaald werden. Deze beſtond uit witte boonen met ingebrokt brood, dat in een grooten houten bak opgezet werd, uit welken ieder zijn aandeel met de vingeren nam. Vervolgens werden er eene ſoort van zoutkoeken met uijen aangeboden. Zulke proeven van de zoo hoog geroemde gastvrijheid van dit volk moesten echter telkens rijkelijk met geld beloond worden.

Eene der drukkendſte moeijelijkheden veroorzaakte het gebrek aan water. Slechts zelden vond men gegravene of uitgehouwene bronnen, meestal maar morſige kuilen, in welke een weinig zoutachtig, of ten minſte ſterk met ſalpeter doortrokken water ſtond. Dikwijls moest er een voorraad van water voor verſcheidene dagen in lederen zakken medegevoerd worden, en alsdan, gelijk in de dagreizen van den elfden tot den veertienden October plaats had, de gewenschte

bron

bron niet gevonden werd, dan moest zich het gezelſchap behelpen met den droesſem op den bodem der zakken, die dik en bruin was als chocolade, en ſlechts met toegehouden neus kon gedronken worden. Daarom vierden de reizigers op den vijftienden October een dubbel feest, toen zij voor het eerst weder goed water vonden, en des avonds in de tent van den generaal eene flesch wijn op de gezondheid van den kroonprins dronken.

Nu naderden zij de zeekust, waar het drinkbaar water niet meer zoo ſchaarsch was, en zonden op den negentienden October eenen bode aan den Bey van *Derna* met den brief van voorſchrijving van den *Basſa*, ten einde verlof te verzoeken, om het gebied van *Tripoli* te mogen betreden. De generaal raadpleegde vooraf met zijne reisgenooten, of het wel raadzaam ware, onder zulk een onveilig geleide de reis verder voort te zetten. Allen echter dachten, dat men eene onderneming, aan welke reeds zoo veel tijd en geld beſteed was, en die, als zij ſlaagde, zulk eene rijke belooning beloofde, zoo ſpoedig niet moest laten varen; dat zij de lafhartige boosheid der Bedouinen door moed, ſtándvastigheid en waakzaamheid krachteloos konden maken, en eindelijk dat zij ten minſte verpligt waren, eerst het antwoord uit *Derna* af te wachten, eer zij aan eenen gelukkigen uitſlag der reize mogten wanhopen.

Zij trokken dus onder een geſtadig twisten met den Scheik en de zijnen in kleine dagreizen acht tot tien uren verder. Iederen avond werden de tenten opgeſlagen, als de hardheid van den grond, of het al te diepe zand of de hevige wind dit niet belette, in welk geval men dan met hulp der proviandskisten en ander pakkaadje kleine hutten bouwde, om in dezelve te kruipen. Allen ſliepen in volle wapenrusting op hunne matrasſen. Een hunner ſtond ſteeds op de wacht, en werd na twee uren door eenen anderen afgelost. Dikwijls riep de ſchildwacht in den nacht te wapen, als hij verdacht gedruisch, menſchenſtemmen, of zelfs wel geſchreeuw in de nabijheid hoorde. Dikwijls waren het dan verdwaalde Arabieren, ſomtijds hunne eigene troepen, die eene naburige horde hadden willen beſtelen en vervolgd werden. Vaak werden zij ook des nachts door hyena's en wolven aangevallen, maar hierover bekommerden zij zich weinig, dewijl zij goed gewapend waren. Over het algemeen zag men in deze ſtreken reeds meer grootere dieren, vooral groote Antilopen.

Op den twee en twintigſten kwam de karavaan bij de bron *Bir-El-Gaur*. Hier maakte de generaal zijn beſluit bekend, om niet verder te willen trekken, maar naar *Siwa* terug te zullen keeren, dewijl door de langzaamheid van den togt en het uitblijven van het antwoord uit *Derna*

te

te veel tijd verloren ging, dien hij in *Egypte* beter besteden kon. Hij liet echter ieder vrij, om naar zijne overtuiging te handelen, en beoordeelde geenszins door zijn besluit het gansche gezelschap te bewegen, den verderen togt te staken.

Bij deze zeer moeijelijke keus besloten professor LIMAN en doktor EHRENBERG terstond, om in hun eens genomen besluit te volharden, de heer SCHOLTZ was bereid hen te vergezellen, gelijk ook de luitenant BOLDRINI, zoodat de luitenant GROKET, met een gedeelte van het geleide, onder hetwelk de oude Scheik was, den vijf en twintigsten met den generaal vertrokken. Hij liet hun de brieven van voorschrijving en krediet naar *Derna* en *Bengasi*, gelijk ook een gedeelte van den proviand en de voorwerpen tot geschenken bestemd, en reisde naar *Siwa*, dat hij zes dagen later bereikte, daar vijf dagen met het bezien der merkwaardigheden doorbragt, en reeds op het einde van November weder in *Alexandrië* kwam.

Het gezelschap bestond thans nog uit zeven Christenen en achttien Arabieren met dertig kameelen. In het begin scheen ook alles eenen gunstigen uitslag te beloven. De Bedouinen waren, sedert hun oude Scheik hen verlaten had, veel handelbaarder, vertrouwelijker, ja zelfs vriendelijk geworden, en zij leden ook aan goed water in de eerste dagen geen gebrek. Dra bereikten zij de grenzen

van

van *Tripoli*. Een hooge berg, *Dschibl-Gebir* genaamd, die eigenlijk echter ſlechts de terrasachtige noordelijke helling eener hooge vlakte is, vormt deze grenzen. Men legerde zich nu in de nabijheid van dezen berg bij *Auscherim*, waar drie bronnen, omtrent twintig vademen diep in de rots gehouwen, een heerlijk water opleverden, dat de Bedouinen van verre en nabij tot hun gebruik en voor hun vee hier halen. Hier moesten zij op de terugkomst van den bode wachten, dewijl zij niet eerder over de grenzen trekken mogten. De Arabieren bragten hen echter dra onder het oog, dat het niet raadzaam was, uit hoofde van den geſtadigen toeloop, die hier plaats had, bij de bronnen te blijven, ja zij ſtonden er op, dat men dikwijls van legerplaats moest verwisſelen, om niet al te bekend te worden, dewijl dit de roofzucht ligt kon gaande maken en vele andere onaangenaamheden na zich ſlepen. Nadat zij zich dus zes dagen één uur van *Auscherim* hadden opgehouden, trokken zij nog twee uren zuidelijker naar de ledige plaats *Wadi-Dachan*. Hier werd de zoo gevreesde wind *Camsin*, die reeds ſedert het laatst van October gewaaid had, zoo ſterk, dat hij ontzettende zandwolken verwekte, de lucht met dikke zandnevels vervulde en hun eenigst dekſel, de tent, omver ſmeet, uit welker deelen zij nu in haast eene lage brak bouwden, in welke het ganſche gezelſchap

kroop.

kroop. De uitdroogende hitte van dezen wind bragt allerlei ziekelijke verſchijnſelen voort, welks minſte trap misſelijkheid, een bittere ſmaak en kwellende dorst was.

Op den tienden November werd het leger naar *Gasser-Eschtabi* aan den noordelijken voet van den *Dschibil-Gebir* verplaatst. Hier ſtaat, gelijk dit de Arabiſche naam reeds te kennen geeft, een oude Saraceenſche vierkante burg, welks onderſte gedeelte nog goed onderhouden is. Dewijl de heeren LIMAN en BOLDRINI zich met het opnemen van het gebouw bezig hielden, bragten de overigen hunnen tijd met de jagt en het verzamelen van inſekten en planten door. De naburige horden der Bedouinen bragten hunne zieken in het leger, om raad en geneesmiddelen te halen, ook bragten zij kameelvleesch, kameelmelk en dadels, maar dit alles moest goed betaald worden.

Den elfden kwam een van *Derna* gezonden Scheik bij hen, en wendde zich terſtond tot de Arabieren, die hij hevig berispte, dat zij met de Christenen getrokken waren, daar zij hen hadden kunnen dwingen naar *Siwa* terug te keeren. Hij verhaalde hun, dat men in *Derna* reeds lang van de komst dezer reizigers onderrigt was, en hen voor verſpieders van den *Bassa* van *Egypte* hield, die niet veel goeds in den zin hadden, en die dra door eene armée zouden gevolgd worden.

den. Dat men vooreerst nog geen antwoord uit *Derna* moest wachten, dewijl de Bey het noodig geacht had te *Tripoli* te onderzoeken, of hij hun verlof mogt geven, om de Barbaryſche ſtaten te betreden, en dat dit antwoord hoogst waarſchijnlijk ongunſtig zou uitvallen.

De Arabieren hielden hierop veelvuldige raadsvergaderingen in het oude ſlot, bij welke de Scheiks en Imans der naburige horden tegenwoordig waren. De taal, die zij zich naderhand lieten ontvallen, verwekte eene gegronde bekommernis bij de reizigers, dat zij verraderlijke oogmerken koesterden, zij hielden het dus raadzaam, zich tot tegenweer gereed te maken. Evenwel verzekerde de gids ABUHRIK, dat men zich aan de bedreigingen dezer menſchen niet moest ſtoren. Toen nu bovendien ſommige hunner zelfs rieden, dat men, zonder dit verlof af te wachten, maar verder trekken moest, bevestigde dit hen in het denkbeeld, dat zij geraadpleegd hadden, of hun eigen voordeel niet eischte, de vreemdelingen op het grondgebied van *Tripoli* te brengen, waar hun dan het verderf der reizigers een gedeelte van den buit zou bezorgen, en, waar zij, volgens de regten der gastvrijheid ten minſte vrij gelag te wachten hadden. De meesten van den troep ſtonden er echter op, dat men terug moest keeren, bezigende tot een voorwendſel, dat de proviand verteerd en

geen

geen andere in de nabijheid te krijgen was. Toen echter de reizigers in hun besluit volhardeden, om het antwoord uit *Derna* af te wachten, dreigden de Arabieren zelfs met hunne kameelen terug te zullen keeren, echter bedachten zij zich naderhand en bleven.

Intusschen trok eene karavaan voorbij het leger, die *Derna* voor zeven dagen had verlaten, en bevestigde al die berigten, die de oude Scheik gebragt had, namelijk: dat er eerst een bevel uit *Tripoli* moest komen, eer de Bey antwoord op het verzoek der reizigers geven kon. Tot hiertoe had men deze verklaring als een verdichtsel beschouwd, maar nu dezelve door onverdachte getuigen bevestigd werd, moest dit zeker groote zwarigheid veroorzaken, dewijl het antwoord ligt nog twee maanden kon uitblijven, en gedurende dien tijd de verbindtenis, met de Arabieren gesloten, afliep, zoodat dan het reisgezelschap midden in de woestijn door hunne leidslieden met de kameelen zou verlaten worden, en gedwongen zijn, zich aan deze booswichten op genade en ongenade over te geven. Zij zagen zich dus genoodzaakt, hoewel met grooten tegenzin, de vurig gekoesterde hoop, om de merkwaardige puinhoopen van het oud *Cyrene* en de wonderbare tuinen van *Hesperus* te onderzoeken, te laten varen, en gaven eindelijk met een bedroefd hart bevel, om naar *Siwa* terug

te

te keeren. De gids ABUHRIK gaf hun hier weder een ſtaaltje van zijne trouweloosheid; want ſlechts gehuurd en betaald, om hen naar *Derna* te brengen, begeerde hij, hoewel hij nu minder moeite had, voor den terugtogt naar *Siwa* nog dertig piasters, die men hem, na veel kibbelens, toch eindelijk geven moest.

De karavaan brak nu den veertienden November des middags van het ſlot *Eschtabi* op, en bleef den ganſchen volgenden nacht op weg. Hun pad liep over naakte rotsachtige vlakten, op welke zij dikwijls uren lang geen plantje, en, behalve eenige hagedisſen en inſekten, geen levend wezen zagen. Zij hadden er alle het grootſte belang bij, eene zoo treurige woestijn in den kortst mogelijken tijd door te trekken, ten einde de medegenomene voorraad van water toereikend mogt zijn, en zij, indien mogelijk, den generaal MINUTOLI nog te *Siwa* mogten ontmoeten. Met de grootſte inſpanning werd dus de reis dag en nacht voortgezet, en geheel afgemat kwamen zij op den achttienden November des avonds in het dal van *Siwa*, de *Oase* van *Jupiter Ammon*. De generaal had deze plaats echter reeds voor vijf dagen verlaten, ook was de Turkſche bevelhebber, aan welken de aanbevelingen van den *Bassa* gerigt waren, naar *Cairo* vertrokken, om de ſchatting op de dadelen derwaarts te brengen. De oudſten van *Siwa*, tot wel-

welke de tolk met den Firman gezonden werd, verklaarden, dat zij geen' Christen wilden zien, ja zij ſtonden zelfs in twijfel, of zij niet het ganſche gezelſchap wilden gevangen nemen, dewijl, volgens hunne verklaring, de tegenwoordigheid van den generaal het volk reeds oproerig had gemaakt, en er bloedige tooneelen waren voorgevallen, zoodat hij genoodzaakt geweest was, zijne reis in ſtilte te verhaasten. Men wees hen intusſchen een afgeſloten plein aan, waar zij hunne tent opſloegen, en zich van de moeijelijkheden der reize door de woestijn eenigzins herſtellen konden. Hoezeer dit verblijf nu ook veel overeenkomst had met eene gevangenis, zoo bleef hun evenwel geene keus over, en zeer verdrietig, dat zij in de nabijheid van den beroemden tempel van *Jupiter Ammon*, *der zonnebron* en zoo vele andere merkwaardige gedenkteekenen waren, zonder die te mogen onderzoeken, betrokken de reizigers hunne tent. De natuurkundigen ſmaakten echter nu en dan eenig genoegen, dewijl hun dieren en planten gebragt werden, of zij die, hoewel ſteelsgewijze, op eenen kleinen afſtand van hun verblijf zoeken mogten en door de nieuwheid der voorwerpen vermaakt werden. Ook bragt men zieken, door afgaande koortſen aangetast, en andere met ſlecht genezene geſchotene wonden tot hen, dien zij raad en geneesmiddelen geven moesten, hiervoor werden hen

dan vleesch, melk en voortreffelijke dadelen verkocht, want hier groeijen de beste, die men kent. Zij voorzagen zich daarom ook van eenen voorraad dezer vruchten voor hunnen terugtogt. De Arabieren echter, toen zij op reis zouden gaan, weigerden die te laden, en dreigden zelfs met hunne kameelen te zullen vertrekken. Onze reizigers kenden echter deze klanten reeds genoeg, om zich aan deze bedreigingen niet te ſtoren, zij verklaarden hun integendeel met ſcherpe woorden, dat zij gaan konden, waarheen zij wilden, dat zij wel zonder hen klaar zouden komen, ja blijde zouden zijn, als zij van zulk een lastig en kostbaar geleide ontſlagen waren, en nu ladeden zij zwijgend de dadelen op de kameelen. Hier was ook de oude Scheik ENDANI weder bij hen gekomen, en van dien oogenblik af ook de vrede met de ganſche horde geſtoord. Zij hielden hem ook verdacht als de bewerker van de verdenking en verbittering, die de inwoners van *Siwa* tegen de vreemdelingen koesterden.

Op den drie en twintigſten November verliet de karavaan *Siwa*, om naar *Alexandrië* te trekken, dat het moeijelijkſte gedeelte der reize worden zou. In de eerſte drie dagreizen kwamen zij tot *Dyr-asa*, eene kleine bewoonde *Oase* met goed water, hier hielden zij rustdag, en bragten toen andermaal drie dagen door, eer zij

Bir-

Bir-Haje bereikten, waar het water reeds eenigzins brak was, maar evenwel, bij gebrek van beter, moest medegenomen worden. Hier werd professor LIMAN ziek, en men vertoefde dus hier eenen dag. Op den volgenden morgen bevond hij zich veel beter, maar tegen den avond verergerde zijn toestand, hij kreeg, bij een hevig diarrhee, koorts met zwaren dorst. Ook de helper van den natuurkundigen, een Saks, SALTNER genoemd, werd door dezelfde toevallen aangetast. Beide deze zieken werden terstond zoo zwak, dat men hun de twee volgende dagreizen, in mantels en matrassen gerold, op de kameelen moest binden, om hen mede te voeren. Door de medegenomene geneesmiddelen en door eenige bijvoegselen bij den drank, zocht men de nadeelige gevolgen van het water, zoo veel mogelijk, te verminderen.

Na twee zeer moeijelijke dagreizen kwamen zij bij de bron *Bir-Lebuk*, maar het water was, helaas! thans zoo slecht, dat zelfs de paarden, schoon zij acht en veertig uren dorst geleden hadden, dit niet wilden drinken. Sommigen van het gezelschap, die het, niettegenstaande deszelfs walgachtigen smaak, beproefden te drinken, kregen terstond een' pijnlijken loop. Er was slechts één lederen zak met eenigzins drinkbaar water van *Bir-Haje* over, er was dus geen ander middel, dan dorst te lijden, om de zieken dezen kleinen

voorraad niet te onttrekken. Gelukkig was het weder de volgende dagen koel en de lucht betrokken, anders zou deze ontbering voor de gezonden ook zeer nadeelig geweest zijn. Ook was het insgelijks nog een geluk, dat er op de rustplaatſen ſteeds eenig brandhout werd gevonden, met hulp van hetwelk men de zieken het ſlechte water in den vorm van eene meelſoep eenigzins genietbaar maken kon. Zoo bereikten zij na drie moeijelijke dagen *Bir-baman*, eene plaats met verſcheidene bronnen goed water, waar men, uit hoofde der zieken, een paar dagen beſloot te rusten. Maar reeds op den tweeden morgen regende het zoo hevig, dat de bovendien reeds beſchadigde tent geene beſcherming meer opleverde. De zieken lagen met de gezonden op den grond in het water. Ook verklaarden de Arabieren, dat, als de regen nog eens zoo hevig viel, dat dan de grond zoo glibberig zou worden, dat de kameelen, die ligt uitglijden, niet meer zouden kunnen voortgaan, en dat er dan vooreerst aan geen vertrekken te denken was.

Dewijl men nu *Alexandrië* binnen weinige dagen hoopte te bereiken, en zulk een groot gebrek had aan allerlei behoeften, dat men, in plaats van vleesch, zich met groote ſlakken moest vergenoegen, (want ſedert zij *Siwa* hadden verlaten, hadden zij niet eens meer uilen en kraaijen

ge-

gehad, die men voorheen nog gevangen en niet verſmaad had) zoo braken zij, toen de regen eenigzins verminderde, terſtond op, om in den nacht nog zoo ver mogelijk te reizen. Maar tegen den avond begon het weder ſterk te regenen, evenwel ſpanden de reizigers, die nog gezond waren, hoewel ſlechts met een dun verſleten gewaad bedekt en krielende van ongedierte, hunne laatſte krachten in, om ſlechts hunne zieken, die ieder uur erger werden, mede te ſlepen, en zoodra mogelijk onder dak te komen. Want het was veel bedenkelijker, bij zulk een weder, midden in den nacht in eene woestijn te blijven liggen, dan voort te trekken. Maar nu wisten de Arabieren, die reeds, uit hoofde van de vermoeijenis der kameelen, een gedeelte der pakkaadje niet hadden willen laden, en eene kist met naturaliën en een vat vol ſpiritus verwoest en weggeworpen hadden, in de duisternis niet meer met zekerheid den weg; de regen werd heviger, de zieken ſnakten naar verkwikking, alle ſloegen hunne oogen weemoedig hemelwaarts. Maar ziet, nu ontmoeteden zij plotſeling eene insgelijks verdwaalde wandelende horde, die zij in het begin voor roovers hielden, maar die hun onverhoopt water en dadelen voor de zieken, benevens kameelvleesch en andere verkwikkingen bragt. Dus had hun ongemak hier den hoogſten trap bereikt, want den volgenden avond, den

zevenden December, kwamen zij, na de laatste ingespannene dagreis, te *Alexandrië*.

Hier sloegen zij nu hunne tent op tusschen een Roomsch en een Grieksch klooster, nadat professor LIMAN door den Pruissischen Consul BUCCANTI liefderijk in zijn huis was opgenomen. Intusschen regende het den ganschen nacht allerhevigst, en het bleek, dat het onmogelijk was, dat zij het onder zulk een slecht deksel langer uithouden konden. Door de tusschenkomst dus van den Consul KARACCO en den dokter MALPURGO werd hun, bij gebrek van een ander verblijf, eene zaal in het hospitaal ingeruimd. Nu verdeelden zij hunnen tijd tusschen het maken der noodige inrigtingen en de oppassing van hunnen zieken vriend, die met alle mogelijke zorg behandeld werd. Maar de hulp kwam te laat voor onzen hoogleeraar. Zij ontvingen des morgens vroeg op den twaalfden December het treurig berigt, dat zijn toestand plotseling zeer verergerd was, en hij overleed reeds omstreeks elf ure bij zijne volle bewustheid in de armen zijner reisgenooten. Op het diepst bedroefd, vergezelden zij zijn lijk nog op denzelfden dag naar het graf op het kerkhof van het Griekische klooster, waar een Zwitser, TSCHUDI genaamd, die het Londensch Zendelinggenootschap ter bekeering der Joden herwaarts had gezonden, eene lijkrede hield.

Bij-

Bijna op denzelfden tijd ſtierf de luitenant GROKET te *Cairo*, werwaarts hij met den generaal teruggekeerd was, aan de gevolgen der geledene moeijelijkheden. De heer SALTNER echter werd door eene doelmatige behandeling en goede oppasſing van den dood gered, hoewel hij nog twee maanden met eene ſlepende zenuwkoorts moest worstelen.

De doktoren EHRENBERG en HEMPRICH hielden zich intusſchen bezig met het ordenen en inpakken hunner verzameling, die terſtond naar *Berlijn* zou gezonden worden. Maar nu brak de pest te *Alexandrië* uit, en de daardoor aangetaste zieken werden in het hospitaal gebragt en ſtierven ſpoedig. Natuurlijk kwamen onze reizigers hierdoor in groote verlegenheid, uit welke zij ſlechts door de menschlievendheid van den Conſul BUCCANTI gered werden, die hun, met opoffering van eigen gemak, in zijn huis herbergde, nadat zij, ter gerustſtelling zijner familie, eene korte *quarantaine* hadden ondergaan. Evenwel bleef hun toeſtand pijnlijk, dewijl het geld, dat zij van *Triest* verwachteden, uitbleef, en de overrest der drie honderd piasters, hun op eene geheel onvoorziene wijze werd onthouden. De achting echter, die zij zich alom verworven hadden, kwam hun ook hier weder te hulp, en verloste hen ten minſte in zoo ver van deze zorg, dat zij hunne verzameling geheel

in orde konden brengen en in het begin van Januarij 1821 een groot gedeelte van dezelve, beſtaande in dertig zoogdieren, honderd zes vogelen, honderd acht en twintig amphibiën, een aanzienlijk getal visſchen, kreeften, molusken, wormen en twee duizend negen inſekten, benevens honderd twintig nommers mineralen, konden verzenden. De planten, houten, zaden, zoowel als de verzameling van *Nyl*visſchen, bleven met eene uitvoerige beſchrijving hunner reize en eenige honderd teekeningen, benevens de bouwkundige werken van den heer LIMAN voor de derde verzending terug, die de intusſchen te verzamelende zoogdieren, vogelen en amphibiën hieronder begrepen, omtrent zes tot acht kisten vullen en in Maart vertrekken zou.

Nadat dit alles nu bezorgd en het geld uit *Triest* was aangekomen, huurden zij eene kleine bark, om door het nieuwe kanaal, dat nu juist geopend werd, naar *Cairo* te varen. Zij verlieten *Alexandrië* den negentienden Januarij. Hunne reis ging echter zeer langzaam, en werd nog vertraagd, dewijl hun ſchipper, toen zij ſlechts eene dagreis van *Alexandrië* waren, vernemende, dat men daar, uit hoofde van eene uitrusting van TEFTERDAR BEY tegen DONGOLA, op alle ſchepen beſlag legde, niet verder wilde varen, en eerst door een kostbaar regtsgeding moest gedwongen worden de reis voort

te

te zetten. Op den tweeden Februarij kwamen zij eindelijk te *Balak*, de haven van *Cairo*, en huurden hier een verblijf, om hunne natuurkundige bezigheden en de toebereidſelen tot eenen togt op den *Nyl* ongehinderd te kunnen voortzetten. Zij hoopten deze reis ſpoedig te beginnen, dewijl zij moesten vreezen, om reeds in Maart door de pest uit *Cairo* verjaagd te zullen worden. Zij hadden thans ſlechts tot reisgenooten hunnen half zieken Duitſchen vriend en eenen tolk, dien zij echter, hoezeer zij alle reden hadden, om over hem voldaan te zijn, dra hoopten te kunnen ontberen, dewijl zij in de Arabiſche taal reeds goede vorderingen maakten.

De generaal had reeds met zijne gemalin in het begin van Januarij *Cairo* verlaten, om in deze en de volgende maand nog *Opper-Egypte* en *Fajum* te bezoeken, en dan dit land voor altoos te verlaten en naar *Jeruzalem* te trekken, waar hij het Paaschfeest dacht te vieren.

In eenen brief uit *Cairo*, dien hij den dertienden April, nadat hij reeds van zijnen togt naar *Opper-Egypte* teruggekeerd was, naar *Europa* zond, zegt hij onder anderen het volgende:

„ Ik ben God dank gezond, niettegenſtaande wij ſedert eenige dagen eenen gloeijenden *Chamsin* verduren moeten, die alles dreigt te verſtikken, en de koelſte vertrekken eene hitte van acht en twintig tot dertig graden REAUMUR me-

mededeelt. Deze gevaarlijke wind is zeer nadeelig en bevordert de uitbarsting der pest, die reeds drie maanden bij afwisseling in *Alexandrië* woedt. Tot hiertoe zijn hier slechts twee personen door deze kwaal aangetast, maar alles vreest voor de verdere verspreiding van dezen geesel van het Oosten. Ik denk als de Oosterlingen *Alla Hirnii* (zoo als het God behaagt), en ga alle dagen door de stad, vermijdende echter, zoo veel ik kan, de Arabieren, die in menigte door de straten stroomen, aan te raken. Morgen neem ik afscheid van den *Bassa*, die thans op zijne buitenplaats *Sphaubra* woont, en ga dan binnen eenige dagen over *Damiette* naar *Jaffa* en *Jeruzalem*. De *Bassa* heeft mij een Egyptisch paard met eenen zeer rijken Turkschen zadel en eene met goud beslagene Turksche sabel geschonken; dewijl ik nu dit paard niet alleen naar huis wilde zenden, zoo heb ik nog eenen *Kohlau-Anedi*, eenen *Dongola* en nog drie andere rassen gekocht, die nu dra op reis zullen gaan. De teekening der op mijnen last geopende piramide (*) is nu voltooid, en zal in twee bladen bij mijne reisbeschrijving gevoegd

(*) Deze was de piramide bij *Sattara*, welke de generaal MINUTOLI liet openen. Men moest eerst door eenen sterken muur breken, en dan, naar de wijze der mijnwerkers, bijna vijftig voeten diep, nederdalen.

voegd worden. De inwendige bouw der piramide is zeer merkwaardig, en zal mogelijk over de beſtemming van deze zeer belangrijke gedenkſtukken der oudheid veel opheldering geven kunnen. Voor eenige dagen hebben mijne werklieden den vergulden ſchedel, de voeten en handen eener Mummie gevonden, en ik zou uit deze tot hiertoe eenige vonst beſluiten, dat dit de overblijſſelen van eenen in de piramide bijgezetten vorst zijn. Men heeft waarſchijnlijk meer belangrijke voorwerpen in dezelve gevonden, maar de roofzuchtige Arabieren hebben die elders verkocht. Dit doet mij te meer leed, daar de kennis dezer voorwerpen eenig licht over het doel der piramide had kunnen verſpreiden. Ik hel over, om uit het plan der piramide te beſluiten, dat hare *Rabisti-Kabirneu*, die nog alle niet geopend zijn, zich ver uitſtrekken en tot graven of *sanktuarien* leiden, die buiten den omtrek der piramide liggen. Dit onderwerp bragt mij op het denkbeeld, of niet de ingang tot het beroemd doolhof in de daarin liggende piramiden te zoeken zij. Bij het bezien mijner piramide was ik haast levend begraven, maar men moet ſteeds iets wagen, wil men veroveringen, zelfs in het rijk der wetenſchappen, maken. Mijne piramide beſtaat uit zeven afdeelingen, en is ook niet doelmatig vierkant; en de ſteenen, waarmede zij bekleed is, hellen

aan-

aanmerkelijk naar binnen. Een aardige Sarkophaag, met hieroglyphen, zal eerlang uit de katakombe, die ik liet openen, gehaald worden. Een tweede echter, die uitmuntend goed bewaard is, is benevens de rijk met hieroglyphen voorziene katakombe aan andere liefhebbers der kunst overgelaten. Hoe veel kon met toereikende middelen en tijd hier nog gedaan worden! Het is heden koud bij gisteren vergeleken, en evenwel ſtaat het weerglas van REAUMUR in een koel vertrek op vier en twintig graden. Uit *Palestina* hoop ik u weder te ſchrijven enz."

Later ſchreef intusſchen de heer MINUTOLI uit *Damiette*: „ Mijn plan, om naar *Palestina* te reizen, is, helaas! verijdeld. Reeds lag eene Griekſche, met mijne goederen geladene brik, zeilree, toen uit *Syrië* hier de onaangename tijding kwam, dat men beſlag op alle Griekſche vaartuigen leide, ja zelfs dat het reizen voor Christenen in die provincie tegenwoordig zeer gevaarlijk was. Ik moest dus van deze reis, hoewel ongaarne, afzien en vertrek morgen met eenen Turkſchen *Dscheran* naar de ree van *Abukir*, waar mij de met vier en twintig ſtukken gewapende Corvet van den *Bassa*, *la belle Suezia* genoemd, op zijn bevel zal afhalen. Op dit vaartuig bevindt zich de aanzienlijkſte verzameling mijner oudheden, als ook mijne paarden. Het ſchip, dat dezen brief naar *Europa* zal

zal brengen, is gereed om te vertrekken, ik zelf hoop in zes of zeven weken dit met de pest besmette land te verlaten, indien ik intusschen niet onder deze helsche ziekte bezwijk."

Op den vijf en twintigsten Augustus was de generaal reeds weder in *Europa* gekomen. Een brief van hem uit de Quarantaine te *Triest* van vijf en twintig Augustus 1821, deelt nog het volgende mede, dat ter aanvulling der voornoemde berigten dienen kan.

„ De redenen mijner mislukte onderneming naar *Cyrenaica* zal ik in mijn dagboek, dat binnen kort in twee deelen bij *Cotta* zal verschijnen, zoo duidelijk opgeven, dat niemand mij meer de schuld dezer mislukking geven zal. Maar niettegenstaande deze teleurstelling, zoo vlei ik mij evenwel over dit gedeelte der *Libysche woestijn*, door hetwelk ik trok, nog wel veel, dat dusver onbekend is, te zullen verhalen.

Gedurende mijne reis door *Opper-Egypte* had ik het geluk de groote piramide bij *Sakkara* te laten openen. Bij *Sakkara* vond ik ook twee uitmuntende Sarkophagen, de een van graniet, de ander van kalksteen, beide met hieroglyphen voorzien. Den eersten breng ik mede, den tweeden heb ik weggeschonken. Dezen toch uit eene diepe bron van negentig voeten te halen, was mij te moeijelijk en te kostbaar. De katakombe, in welke ik den eersten vond, is zeer regelmatig ge-

gebouwd en vol met hieroglyphen. Hij is merkwaardig door zijn regelmatig uit vele ſteenen gevormd tongewelf. Dit bewijst, dat de Egyptenaren ook welfſels maakten, gelijk ook uit een ander gedenkteeken uit de *Thebaide*, van hetwelk ik eene teekening medebreng, duidelijk blijkt. Men vond ook door het graven op mijne kosten, den ingang tot eene tweede piramide bij *Abaufin*. Ik heb geld en bevel tot verder onderzoek gegeven. De bekwame teekenaar der hieroglyphen, de heer RICCI, die in vroeger tijd voor de heeren SALT en BANKE werkte, heeft mij trouw geholpen. Ik breng eene menigte teekeningen mede, onder welke vele tot hiertoe onbekende voorwerpen gevonden worden. RICCI is naar *Becycissan* vertrokken, om de daar zijnde grot uitvoerig voor mij te teekenen. Ook hoop ik eene door hem naar den berg *Sinaï* ondernomene reis, waar nog een niet beſchrevene Egyptiſche tempel en vele opſchriften in geheel onbekende karakters gevonden werden, bekend te kunnen maken. Op mijnen togt naar *Damiette* onderzocht ik het oude *Artabeches* van HERODOTUS en de heerlijke overblijfſelen van den *Isistempel* bij *Bebok*. Uit de eerſte plaats heb ik onder anderen eenen mosaïken glaskogel gekregen, een nieuw bewijs voor de oudheid dezer glasſoort. Ik breng ook twaalf mumien mede, onder welke verſcheidene Griekſche met opſchriften,

als

als ook drie en vijftig rollen van papyrus. Onder mijne teekeningen is ook de afbeelding van het transport van een kolosſaal Mynolith ſtandbeeld, door hetwelk wij eindelijk eens opheldeeringen zullen kunnen krijgen, aangaande de wijze op welke de oude Egyptenaren zulke groote klompen wegvoerden. De hoogst gevaarlijke omſtandigheden van den tijd hebben mij, helaas! niet veroorloofd *Klein-Azië* en andere belangrijke plaatſen te bezoeken.

Het is uit de nieuwspapieren bekend, welk een onheil de door den generaal MINUTOLI uit *Egypte* naar *Europa* gezondene verzameling overkomen is. Hij had die eerst naar *Triest* gezonden, van waar dezelve in Februarij 1822 voor duizend zeven en twintig Mark banco verzekerd, te ſcheep naar *Hamburg* vertrok. Door de ſtormen echter, welke in dat jaar met ongehoorde hevigheid woededen, zonk het ſchip tusſchen *Helgoland* en *Cuxhaven* met alle manſchap. Op den een en twintigſten Maart dreven bij het tot het kerſpel *Balte* behoorende dorp aan de Hanoverſche kust verſcheidene kisten met mumien aan ſtrand, die, eer men dezelve behoorlijk bergen kon, door ſtrandroovers geopend en beſchadigd werden. Eenige boeren, welke de in dezelve gevondene menſchelijke ligchamen voor lijken van mooren hielden, zorgden voor eene

eer-

eerlijke begraving van dezelve, en bedolven die in het zand. De generaal MINUTOLI was zelf van *Triest* over *Venetië* naar *Berlijn* vertrokken.

VI.

VI.

INZAMELING DER EIJEREN VAN DE SCHILDPADDEN AAN DE ORONOKO.

De heer VAN HUMBOLDT had op zijne bekende reis door de ſtreken van den keerkring in *Amerika*, in de jaren 1799—1804, bij het bevaren van de *Oronoko*, gelegenheid om den zeer merkwaardigen oogst der eijeren van ſchildpadden, die jaarlijks op een der eilanden van deze rivier, boven den mond van den *Rio de Apure* door de Indianen der zending van *Uruana* geſchiedt, gade te ſlaan. Wij gelooven onze lezers geenen ondienst te zullen doen, als wij uit de fraaije beſchrijving van dezen eijerenoogst, zoo als die in het derde deel der reisbeſchrijving van HUMBOLDT en BONPLANT gevonden wordt, een uittrekſel geven.

Het voornoemde eiland wordt door de Indianen der zending van *Uruana* als hun eigendom be-

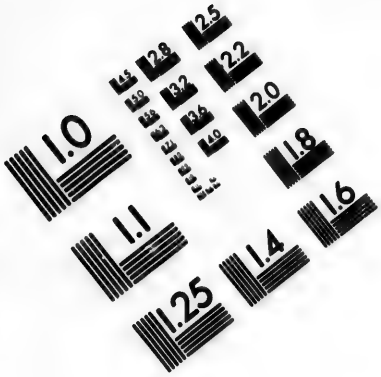

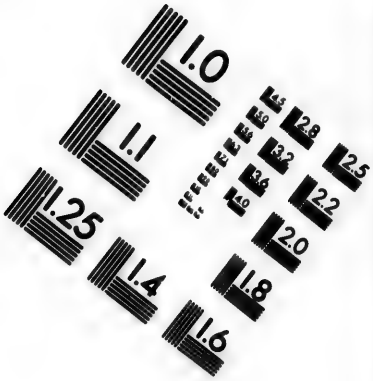

IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)

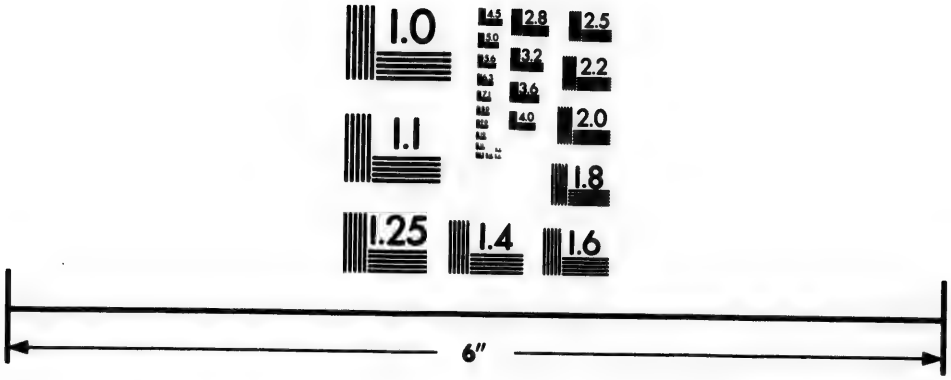

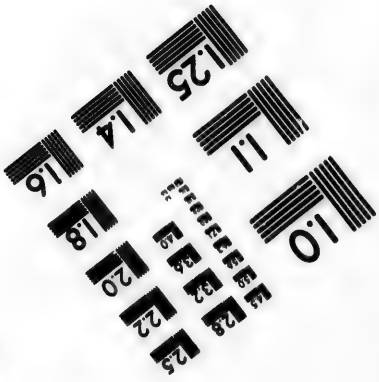

Photographic
Sciences
Corporation

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

2.8
2.5
3.2
2.2
3.6
2.0
4.0
1.8

1.0

beſchouwd. In April 1800 kwam de heer VAN HUMBOLDT en zijn reisgenoot bij dit eiland, waar zij een gezelſchap uit ruim drie honderd perſonen, beſtaande uit Indianen, uit hoofde van den eijerenoogst, vergaderd vonden. Behalve de *Guamos* en *Otomatos* van *Uruana*, waren hier ook nog *Caraiben* en andere ſtammen van het benedenſte gedeelte der *Oronoko* tegenwoordig. Iedere ſtam was afzonderlijk onder hutten van palmbladeren gelegerd, en onderſcheidde zich door eene eigendommelijke kleur hunner huid. Midden onder dezen tierenden hoop waren ook eenige blanken, vooral kramers van *Angostura*, die ſtroom opwaarts gekomen waren, om de olie der ſchildpadseijeren van de inwoners te koopen. Een Spaansch zendeling van *Uruana*, te *Alcala de Henarez*, in *Spanje* geboren, kwam onze reizigers te gemoet en verzocht hen aan zijnen eenvoudigen maaltijd, uit *Pisang*, vruchten en visſchen beſtaande, deel te willen nemen. Zij hoorden van hem, dat hij gedurende den tijd van den oogst der eijeren in het leger der Indianen gekomen was, om iederen morgen in de opene lucht eene mis te lezen, en de, tot onderhoud der kerklamp noodige olie te krijgen, vooral echter om deze *republica de Indios y Castellanos*, in welke ieder zich datgene wilde toeëigenen, wat God aan allen geſchonken had, in orde te houden.

De heer VAN HUMBOLDT en zijn reisgenoot wan-

wandelden nu door het eiland, vergezeld door dezen zendeling en eenen kramer, die roemde, dat hij nu reeds sedert tien jaren het leger der Indianen en de vangst der schildpadden bezocht had. Dit oord aan den oever der *Oronoko* wordt omtrent zoo bezocht, als in *Europa* de mis van *Frankfort* of *Beaucaire*. Zij kwamen dra in eene volstrekte zandvlakte. „Zoo ver gij hier langs het strand zien kunt," zeiden hunne geleiders, „liggen schildpadseijeren onder het zand." De zendeling had eenen langen stok in de hand, en toonde hun, hoe men door het peilen met dezen stok, de uitgestrektheid der laag van eijeren bijna zoo bepaald, als de mijnwerker de grenzen van een leger van mergel of steenkolen kenmerkt. Bij het loodregt indrukken van den stok wordt men, door den plotseling ophoudenden tegenstand, gewaar dat men in de holte of laag der losse aarde gekomen is, in welke de eijeren liggen. De reizigers zagen deze rij zoo algemeen en eenparig verspreid, dat in eenen omtrek van tien roeden rondom eene afgebakende plaats, de proefstok dezelve overal ontmoette. Ook spreekt men hier slechts van vierkante roeden eijeren; het is als een land vol mijnen, dat door het lot verdeeld is en regelmatig bewerkt wordt. Evenwel strekt zich deze eijerlaag niet over het gansche eiland uit. Waar de grond plotseling hooger wordt, daar vindt men

die niet, dewijl de ſchildpad deze hooge plaatſen niet bereiken kan.

De Indianen verzekerden onze reizigers, dat men bij het opvaren der *Oronoko*, van haren mond tot hare vereeniging met de *Apure*, geen eiland en geen ſtrand vond, alwaar niet eene menigte eijeren lagen. De groote ſchildpad *Arrau* (*) vermijdt de door menſchen en ſchepen veel bezocht wordende plaatſen. Zij is een vreesachtig en ergdenkend beest, dat den kop gedurig uit het water ſteekt en zich bij het minſte gedruisch verbergt. De oevers, op welke zich bijna alle ſchildpadden van de *Oronoko* jaarlijks ſchijnen te verzamelen, liggen tusſchen de vereeniging van de *Oronoko* met de *Apure* en de groote watervallen of *Raudales*, dat is, tusſchen *Cabruta* en de zending van *Atures*. Hier vindt men de drie beroemde visſcherijen van *Encaramada* of *Boca del Cabullare*, van *Cucuruparu* of *Boca de la Tortuga*, en van *Paranuma*, een weinig beneden *Carichana*. De ſchildpad *Arrau* ſchijnt niet boven de watervallen te komen, en men verzekert, dat boven *Atures* en *Maypures* geene andere dan *Terekai* ſchildpadden gevonden worden. De heer VAN HUMBOLDT verhaalt bij deze gelegenheid het

een

(*) Wordt *Ara-on* uitgeſproken. Dit woord behoort tot de Maypuriſche taal.

een en ander van het verſchil dezer twee ſoorten en hare betrekkingen tot de onderſcheidene familien der ſchildpadaardige dieren in het algemeen, dat wij niet met ſtilzwijgen mogen voorbijgaan.

„ De *Arrau* ſchildpad, die de Spanjaards der zending *Tortuge*, dat is, ſchildpad noemen, is voor die volken, die beneden aan de *Oronoko* wonen, van groote waarde. Dit dier is eene groote zoetwaterſchildpad, met pooten, welkers teenen door zwemvliezen verbonden zijn, het heeft een zeer platten kop, twee vleeschachtige, zeer ſpits uitloopende aanhangſels onder de kin, vijf nagels aan de voor- en vier aan de achterpooten, die van onderen geſtreept zijn. Het ſchild beſtaat uit vijf middelſte, acht zijdwaardſche en vier en twintig randſchubben. De kleur is van boven graauwzwart en beneden oranjegeel De pooten zijn insgelijks geel en zeer lang. Tusſchen de oogen beſpeurt men eene diepe vore. De nagels zijn zeer ſterk en rond. De aars ſtaat een vijfde van het einde des ſtaarts verwijderd. Het volwasſen dier weegt veertig tot vijftig ponden. Zijne eijeren, veel grooter dan duiveneijeren, zijn zoo langwerpig niet als die der *Terekay* ſchildpad. Zij zijn met eene kalkachtige ſchil bedekt, die, zoo als men verzekert, ſterk genoeg is, om de kinderen der *Otomaken* Indianen, die groote balſpelers zij , in plaats van ballen te dienen, die zij in de hoogte en elkan-

der toewerpen. Indien de *Arrau* schildpad in den stroom boven de watervallen gevonden wierd, dan zouden de Indianen van het bovenste gedeelte der *Oronoko* eenen zoo verren weg niet afleggen, om het vleesch en de eijeren van dit beest te krijgen. Men heeft voorheen geheele volken van *Atabapo* en *Cassiquiare*, aan gene zijde der *Raudales* zien komen, om aan de visscherij te *Uruana* deel te nemen."

„ De *Terekays* zijn kleiner dan de *Arraus*. Haar diameter bedraagt niet meer dan veertien duimen Het getal der schubben van haar schild is gelijk aan dat der *Arrau*, maar verschilt eenigzins in de plaatsing. Ik heb er drie in het midden en vijf zeshoekige op iedere zijde geteld. De randen zijn met vier en twintig volstrekt vierkante en sterk naar binnen gebogene schubben bezet. De kleur van het schild is zwart naar groen zweemend; pooten en nagels zijn gelijk die der *Arrau*. Het gansche dier is olijfgroen, maar heeft op den schedel van den kop twee roodgele vlekken. De borst is insgelijks geel en met een stekelig aanhangsel voorzien. De *Terekays* vergaderen niet, gelijk de *Arraus* of *Tortugas*, in groote menigte, om hare eijeren gemeenschappelijk en aan denzelfden oever te leggen. De eijeren der *Terekays* zijn aangenaam van smaak en zeer gezocht onder de inwoners van Spaansch *Guiana* Men vindt die aan het bovenste gedeelte der *Oronoko*,

zoo-

zoowel als beneden de watervallen, ja zelfs in *Apure*, *Uritucu*, *Guarico* en in de kleinere rivieren, die door de *Llanos* van *Caracos* stroomen. De gedaante van pooten en kop, de aanhangsels van kin en borst, zoowel als de ligging van den aars, schijnen te kennen te geven, dat de *Arrau* en vermoedelijk ook de *Terekay* schildpadden tot eene nieuwe soort behooren, die van de *Emyden* onderscheiden kunnen worden. Zij komen door hare baardjes en de ligging van den aars overeen met de *Emys Nasuta* van den heer SCHWEIGGER en met de *Matamata* schildpadden van Fransch *Guiana*. Van de laatste zijn zij echter onderscheiden door schubben, die met kleine piramiedachtige hoogten bezet zijn."

De tijd, in welken de groote *Arrau* schildpad hare eijeren legt, komt overeen met den laagsten stand van het water. Dewijl de *Oronoko* eerst bij de nachtevening in de lente begint te wassen, zoo liggen hare laagste oevers van het einde van Januarij tot den twintigsten of vijf en twintigsten Maart droog. De *Arrau* schildpadden, die van Januarij af in troepen zamenkomen, stijgen dan uit het water en warmen zich in de zon aan den oever in het zand. De Indianen gelooven, dat eene aanmerkelijke warmte voor de gezondheid van dit beest onontbeerlijk is, en dat het koesteren in de zon het eijerleggen bevordert. Men vindt de *Arrau* den geheelen

Februarij op den oever. In het begin van Maart vergaderen de verstrooide hoopen, en zwemmen naar de niet zeer talrijke eilanden, waar zij gewoon zijn hare eijeren te leggen. Waarschijnlijk bezoekt dezelfde schildpad jaarlijks ook denzelfden oever. Om dezen tijd, en eenige dagen eer het eijerleggen begint, vertoonen zich deze dieren bij duizenden in lange rijen aan de oevers der eilanden *Cuccuruparu*, *Uruana* en *Gararuma* met uitgestrekten hals en den kop boven water houdende, om te zien, of zij ook door tijgers of menschen bedreigd worden. De Indianen, voor wie het van belang is, dat de vergaderde troepen bij elkander blijven, dat de schildpadden zich niet verstrooijen, en dat het eijerleggen stil en ongestoord geschiede, plaatsen dan op zekeren afstand aan den oever schildwachten. De schepelingen worden verzocht hunne vaartuigen midden in den stroom te houden, en ieder gedruisch, dat de schildpadden zou kunnen verschrikken, te vermijden. Het eijerleggen geschiedt steeds in den nacht, en begint terstond na den ondergang der zon. Het dier graaft met zijne lange met kromme nagels voorziene achterpooten eene groeve, die drie voeten in diameter heeft en twee voeten diep is. Volgens de opgave der Indianen, wordt, ter vastmaking van het zand des oevers, dit door de schildpadden met hare pis bevochtigd. Men meent dit te

kun-

kunnen opmaken uit den reuk, als men een onlangs gegraven gat, of zoo als men hier zegt, een *eijernest* (*Nidada de huevos*) opent. De drang tot eijerleggen is bij deze dieren zoo groot, dat sommige zich tot dat einde bedienen van de gaten, die door andere gegraven, maar nog niet met aarde bedekt zijn. Zij leggen alsdan op de eerste laag eene tweede. Door deze groote onrust worden eene menigte eijeren gebroken. De zendeling toonde den reizigers, door het zand op verscheidene plaatsen weg te nemen, dat dit verlies omtrent een derde gedeelte van den ganschen oogst uitmaakte! Het geel der eijeren nu draagt ook veel bij, om het zand als te versteenen, en zij vonden aanzienlijke verharde klompen van kwarts en gebrokene schelpen.

Het getal van deze aan den oever in den nacht werkende dieren is zoo groot, dat men des morgens nog verscheidene midden in het onvoltooide werk verrast. Deze worden dan door eene tweeledige behoefte gedrongen, namelijk die van het eijerleggen en die van het toedekken der gegravene gaten, opdat de tijgers die niet ontdekken mogen. Wat haar zelve betreft, dan kent de schildpad in dezen opzigte geen gevaar. Zij zetten haar werk in de tegenwoordigheid der Indianen, die des morgens vroeg den oever bezoeken, voort. Men noemt deze *dwaze schildpadden* (*Tortues folles*). Niettegenstaande de

hevigheid harer beweging kunnen zij gemakkelijk met de hand gevangen worden.

De drie legers, die de Indianen aan de voornoemde plaatſen betrekken, beginnen in het einde van Maart en begin van April. De eijeroogst geſchiedt alom eenparig en zeer regelmatig. Eer de zendelingen deze oorden bezochten, bediende men zich van dit door de natuur hier in zulk eenen overvloed nedergelegd voortbrengſel, met veel minder voordeel. Ieder volksſtam woelde den grond naar goeddunken om, en eene ontzaggelijke menigte eijeren werd nutteloos gebroken, dewijl men bij het graven onvoorzigtig te werk ging, en er meer eijeren gevonden werden, dan er weggevoerd konden worden. De betrekking was bijna dezelfde, als die van eene door onhandige werklieden bearbeide mijn. De vaders Jezuiten komt de eer toe, dat zij regel en orde bij dit werk ingevoerd hebben, en hoewel de Franciskanen, de opvolgers der Jezuiten, in de zendingen aan de *Oronoko*, roemen, dat zij de voetſtappen hunner voorgangeren drukken, zoo gaan zij evenwel hierbij in geenen deele met de noodige voorzigtigheid te werk. De Jezuiten gedoogden niet, dat de ganſche oever omgewroet werd, zij lieten een gedeelte van denzelven onaangeraakt, uit vrees, dat het ras der *Arrau* ſchildpadden zoo al niet uitgeroeid, dan ten minſte toch aanmerkelijk zou verminderd worden. Thans

wordt

wordt deze maatregel der voorzigtigheid verwaarloosd, en men meent nu ook reeds te bespeuren, dat de oogst van jaar tot jaar vermindert.

Als nu het leger gereed is, dan benoemt de zendeling van *Uruana* zijnen stadhouder of commissaris, die den grond, met eijeren bezwangerd, in onderscheidene deelen verdeeld, naar het getal der Indiaansche stammen, die aan den oogst deel nemen. Deze zijn alle Indianen der zending, zoo naakt en ruw, als die der bosschen; men noemt hen echter *Reducidos* en *Neositos*, dewijl zij, als de klok luidt, naar de kerk gaan, en knielen, als zij den zegen ontvangen.

De stadhouder of *Commissionado del Padre* begint zijne verrigting met den pijlstok. Hij onderzoekt, gelijk boven gezegd is, met een langen houten staak of bamboesriet, hoe ver de eijerlaag zich uitstrekt. Volgens de meting van den heer HUMBOLDT, strekte zich die tot op honderd twintig voeten van den oever des strooms uit. Hare diepte bedraagt in diameter drie voeten. De *Commissionade* zet bakens ter bepaling van het punt, waar ieder stam met zijn werk moet ophouden. Met verbazing hoort men de opbrengst van den eijeroogst, gelijk die van eenen goed bebouwden akker, waarderen. Eene naauwkeurig gemetene vlakte van honderd twintig voeten lang en dertig voeten breed kan wel honderd scheepskruiken of

voor

voor duizend franken olie, opbrengen. De Indianen wroeten de aarde met hunne handen om, leggen de eijeren in kleine manden, die *Mappiri* heeten, dragen die naar hun leger en werpen den inhoud in lange houten troggen vol water. In deze troggen blijven de door schoppen gebrokene en omgeroerde eijeren zoo lang aan de zonnestralen blootgesteld, tot het gele (het olieachtig gedeelte) dat bovendrijft, verdikt is. Naarmate nu dit olieachtig gedeelte zich op de oppervlakte van het water verzamelt, wordt het afgeschept en boven een sterk vuur gekookt. Men zegt, dat deze dierlijke olie, die de Spanjaards *Mantica de tortugas* (*) noemen, te beter koud wordt, naarmate zij eene sterkere koking ondergaat. Wel toebereid, is zij klaar en zonder reuk, en heeft eene flaauwe gele kleur. De zendelingen zeggen, dat zij zoo goed is, als de beste olie van olijven, en men gebruikt haar niet slechts om te branden, maar ook ter bereiding der spijzen, aan welke zij geenen onaangenamen smaak mededeelt. Het valt intusschen zeer moeijelijk, om eene geheel zuivere eijerolie te krijgen. Gewoonlijk heeft zij een vuilen reuk, die veroorzaakt wordt door het inmengsel van zul-

(*) *Schildpadden vet.* De *Tamakanon* Indianen geven het den naam *Carapa*, maar de *Maypures* noemen het *Tinei.*

zulke eijeren, in welke door de aanhoudende hitte der zon, reeds jonge ſchildpadden zitten. Dit onheil ondervonden onze reizigers vooral bij hunne terugkomst van den *Rio Negro*, toen zij zich van een bruin en ſtinkend gewerden vloeibaar vet bedienen moesten. Een vezelachtig ſtof zat op den bodem der kruiken, een bewijs van de onzuiverheid der ſchildpaddenolie.

De heer VAN HUMBOLDT deelt ons bij deze gelegenheid nog eenige ſtaatkundige opgaven mede, die hij op de plaats zelve deels door den zendeling van *Uruana* en zijnen plaatsvervanger, deels door de kramers van *Augostara* had ontvangen.

„ De oevers van *Uruana* leveren jaarlijks duizend *Botyas* (*) of ſcheepskruiken olie (*Manteca*). Eene ſcheepskruik (*Jarre*) wordt in de hoofdſtad van *Guiana*, gewoonlijk flechts *Angostura* genoemd, met twee à derdehalf piasters betaald. Men kan vooronderſtellen, dat de ganſche opbrengst der drie oevers, op welke jaarlijks de eijerenoogst plaats heeft, ruim vijf duizend botigas beloopt. Daar er nu twee honderd eijeren noodig zijn, om eene flesch of *Limeta* met olie te leveren, zoo worden er voor eene ſcheepskruik of botya vijf duizend eijeren vereischt.

(*) Ieder botya bevat vijf en twintig fleſſchen; zij bedraagt duizend tot twaalf duizend kubiek duimen.

eischt. Indien men nu het getal der eijeren, die eene schildpad legt, op honderd of honderd zestien schat, en vooronderstelt, dat een derde deel dezer eijeren, in den legtijd, vooral door de dwaze schildpadden, verloren gaan, zoo volgt, dat, om jaarlijks vijf duizend scheepskruiken olie te verzamelen, drie honderd dertig duizend *Arrau* schildpadden, welks gewigt honderd vijf en zestig duizend centenaars bedraagt, op de drie oevers, waar men eijeren verzamelt, drie en dertig millioenen eijeren leggen moeten.

De heer VAN HUMBOLDT verzekert intusschen, dat de uitkomsten dezer berekeningen nog op lange na de waarheid niet bereiken. Vele schildpadden leggen slechts zestig tot zeventig eijeren; zeer vele dezer dieren worden in den oogenblik, als zij uit het water komen, door de *Jaguare* gedood. De Indianen nemen ook vele eijeren weg, om dezelve, in de zon gedroogd, te eten; zij breken ook door onvoorzigtigheid vele andere bij het inzamelen. De menigte der eijeren, uit welke, eer de mensch die opdelft, de jongen kruipen, is zoo groot, dat de heer VAN HUMBOLDT rondom het leger van *Uruana* den ganschen oever van de *Oronoko* van kleine schildpadden zag krielen, die een duim diameter hadden, en naauwelijks de vervolgingen der Indiaansche kinderen ontkomen konden. Overweegt men nu verder, dat niet alle *Arraus* zich juist op de-

deze drie oevers verzamelen, waar de legers opgerigt worden, dat ook vele dezer schildpadden hare eijeren afzonderlijk, verstrooid en eenige weken later (*) tusschen den mond van de *Oronoko* en hare vereeniging met de *Apure* leggen, dan is men genoodzaakt te vooronderstellen, dat er bijna een millioen schildpadden zijn, die jaarlijks hare eijeren op de oevers der *Oronoko* leggen. Dit getal is zeer aanmerkelijk voor een zoo groot dier, welks gewigt ruim vijftig ponden bedraagt, en dat de mensch in zulk eene menigte verwoest. Gewoonlijk echter is de voortteling minder bij de grootere, dan bij de kleinere schildpadden.

Het werk van het verzamelen der eijeren en het bereiden der olie duurt drie weken. Gedurende dezen tijd alleen staan de zendelingsplaatsen in verband met de kust en de naburige beschaafde landen. De *Franciskanen*, die zuidwaarts

(*) De *Arrau* schildpadden, die hare eijeren van het begin van Maart leggen (want bij verscheidene beesten van dezelfde soort brengen het meer of min koesteren in de zon, voedsel en eigendommelijke organisatie zulke afwijkingen voort) stijgen met de *Terekays* uit het water, welke laatste in Januarij en Februarij hare eijeren leggen. Het valt echter moeijelijk, de eijeren der *Terekay* schildpadden te verzamelen, dewijl deze dieren die verstrooid leggen, en niet, gelijk de *Arraus*, bij duizenden op dezelfde kust vergaderen.

waarts van den waterval wonen, komen bij den eijerenoogst niet zoo zeer om olie te halen, als wel, zoo als zij zich uitdrukken, om een blank gezigt te zien, en te vernemen, of de koning van *Spanje* zich in het *Escurial* of te *St. Ildefonso* ophoudt, of de kloosters in *Frankrijk* afgeschaft blijven, inzonderheid echter; of de Turk zich nog steeds stil houdt. Dit is de hoofdinhoud der dingen, die eenen monnik van de *Oronoko* bij uitsluiting bezig houdt, maar waaromtrent hem echter de kleine kramers van *Angostura*, die deze schildpaddenmarkt bezoeken, helaas! geen voldoend berigt kunnen geven. Alle nieuwstijdingen, die een blanke uit de hoofdstad medebrengt, worden in deze afgelegene gewesten door niemand in twijfel getrokken. Twijfelen toch grenst aan redeneren, en hoe zou men het niet moeijelijk vinden zijn verstand te oefenen, waar men het leven met te klagen over het heete klimaat en over het steken der mosquito's doorbrengt?

De winst der oliehandelaren bedraagt veertig tot vijftig van de honderd; want de Indianen verkoopen hun de scheepskruik of botya voor eenen harden piaster, en de transportkosten bedragen niet meer dan twee vijfde piaster van de scheepskruik (*). De Indianen, die deze stre-

(*) Inkoopprijs van drie honderd botyas, drie honderd pi-

ſtreken bezoeken, brengen ook eene groote menigte in de zon gedroogde of zacht gekookte eijeren mede naar huis. De roeijers van onze reizigers hadden ſteeds mandjes of kleine zakjes van boomwol met zulke eijeren gevuld bij zich. De ſmaak dezer eijeren was niet onaangenaam, als zij goed bewaard waren. Men toonde den heer VAN HUMBOLDT groote door *Jaguar*tijgers ledig gemaakte ſchildpaddendekſels. Deze dieren volgen de ſchildpadden naar den oever, waar zij hare eijeren leggen. Zij overvallen die dan op het zand, en om dezelve te gemakkelijker te kunnen verteren, keeren zij die zoo om, dat het borstſchild naar boven ligt. In deze ligging kunnen de ſchildpadden zich niet weder omkeeren, en daar de *Jaguar* er ongelijk meer omkeert, als hij in eenen nacht kan opeten, zoo bedienen zich de Indianen dikwijls van zijne list en boosaardige gulzigheid tot hun voedſel. Als men nu in aanmerking neemt, hoe moeijelijk het den reizenden natuurkundigen valt, het ligchaam der

piasters. Transportkosten: een vaartuig met vier roeijers en een ſtuurman zestig piasters. Twee koeijen tot onderhoud der roeijers, voor twee maanden tien piasters; Manioca meel twintig piasters, kleine uitgaven in het leger dertig piasters, zamen vier honderd twintig piasters. De drie honderd botyas worden te *Angostura*, tien jaren door elkanderen gerekend, voor zes honderd tot zeven honderd vijftig piasters verkocht.

der ſchildpad uit haar huis te halen, zonder het dekſel van het borstſchild te ſcheiden, dan kan men de handigheid van de pooten des tijgers niet genoeg bewonderen, die het dubbele pantſier van de *Arrau* ſchildpad zoo ledig maakt, alsof de ſpierachtige banden door een heelkundig werktuig losgemaakt waren. De *Jaguar* vervolgt de ſchildpad zelfs tot in het water, als dit niet zeer diep is. Hij graaft ook de eijeren op, en is, benevens de *krokodil*, de *reiger* en de *Gallinaza gier*, de wreedſte vijand der kleine, pas uit den dop gekropene ſchildpadden. In het voorgaande jaar werd het eiland *Paranima* zoo zeer, gedurende den eijerentijd, door de krokodillen ontrust, dat de Indianen in eenen nacht, door middel van kromme, met zeekoevleesch bedekte haken, achttien dezer beesten, van twaalf tot vijftien voeten lang, vingen.

Benevens de beesten, van welke zoo even geſproken is, benadeelen ook de *wilde Indianen* de oliefabrieken zeer. Door de eerſte regenbuijen, die zij *ſchildpadsregen* (*pejo - canepori*) (*) noemen, oplettend gemaakt, trekken zij naar de oevers van de *Oronoko*, en dooden met vergiftige pijlen de ſchildpadden, die zich met een uitſtekenden kop en uitgeſtrekte po[illegible] in de zon koesteren.

Al

(*) In de taal der *Tanaken*, uit *Pejo*-, ſchildpad- en *Canepo*-regen.

Al hebben de jonge schildpadden bij dag de schil van haar ei doorbroken, zoo ziet men haar echter altoos eerst des nachts uit de aarde kruipen. De Indianen zeggen, dat het jonge dier de hitte der zon schuwt; zij poogden ook onzen Europeanen te toonen, hoe de jonge schildpad, als zij in eenen zak ver van den oever gedragen en zoo geplaatst worde, dat zij met den rug naar denzelven staat, evenwel zonder aarzeling den naasten weg naar de rivier inslaat. Hoewel deze proeve, volgens de verzekering van den heer VAN HUMBOLDT, niet altijd even goed slaagt, zoo bleek het hem echter over het algemeen, dat deze diertjes op eenen grooten afstand van den oever, en zelfs op een eiland, met een zeer fijn gevoel wisten te onderscheiden, van welken kant de vochtigste wind waaide.

Als men nu de uitgestrektheid van de laag der eijeren in aanmerking neemt, die bijna onafgebroken langs den oever loopt, en de duizende kleine schildpadden, die, zoodra zij uit den dop kruipen, het water opzoeken, dan heeft men moeite om te gelooven, dat zulk eene menigte van schildpadden, die hare nesten op dezelfde plaats hebben, hare jongen zouden kunnen kennen, en die, gelijk de krokodillen doen, naar de naburige poelen van de *Oronoko* zouden kunnen leiden. Het is echter ontwijfelbaar, dat de schildpadden hare eerste levensjaren in de moer-

rasſen doorbrengen, waar het water niet diep is, en dat ſlechts het volwasſen beest eerst in het bed van den grooten ſtroom terugkeert. Hoe kunnen nu echter — vraagt de heer VAN HUMBOLDT — de *Tortuguillos* (kleine ſchildpadden) deze moerasſen vinden? Worden zij door vrouwelijke ſchildpadden, zoo als het toeval die aanbiedt, tot kinderen aangenomen en derwaarts geleid? De krokodillen, die niet zoo talrijk zijn, leggen hunne eijeren in afzonderlijke gaten, en het vrouwelijk beest komt tegen het einde van den broeitijd weder op die plaats, roept de jongen, die hare ſtem beantwoorden, en helpt die meestal bij het verlaten van den dop. De *Arrau* ſchildpad herkent ontwijfelbaar, zoowel als de krokodil, de plaats, waar zij hare eijeren gelegd heeft, daar zij echter niet naar den oever kan terugkeeren, waar de *Indianen* hun leger hebben opgeſlagen, hoe zoude zij dan hare jongen van die van andere kunnen onderſcheiden? De *Otamaken* Indianen verzekeren echter, dat zij ten tijde der overſtrooming vrouwelijke ſchildpadden door een groot getal jonge vergezeld, hebben aangetroffen. Deze waren mogelijk zulke *Arraus*, die op eene eenzame kust hare eijeren afzonderlijk gelegd hadden, en derwaarts wederkeeren konden.

Schildpadden van het mannelijk geſlacht vindt men zeer zelden, en onder verſcheidene honderde

van

van deze dieren zal men naauwelijks een mannelijk vinden. De oorzaak echter van deze zeldzaamheid kan niet dezelfde zijn als bij de krokodillen, die ten tijde der voortteling op leven en dood met elkanderen vechten.

191320

VII.

HET KONINGRIJK FEZZAN IN AFRIKA EN DESZELFS BEWONERS.

(Lyon: *a narrative of travels in Northern Africa in the years* 1818—1820.)

De noordelijke grensstad van *Fezzan*, *Borjem*, ligt onder den 50 gr. 35 min. noordelijke breedte; deszelfs zuidelijkste, *Tegerry*, onder den 24 gr. 4 min.; ten oosten grenst het aan het *Harutzische* gebergte, achter *Temissa*, en tegen het westen aan *Oubari*. Het land levert over het algemeen eene dorre, onvruchtbare, meestal met zand of eene soort van steenzand bedekte vlakte op; men vindt hier wel vele bronnen, maar in de groote uitgestrekte landstreek echter slechts vier levende wellen, in de nabijheid van *Traghan*. In de woestijn worden geene gewassen gevonden, behalve in sommige *Wadeys*, waar eenige struiken groei-

groeijen, welks loof den kameelen tot voedſel dient, en die *Agoul*, *Shamaran* en *Deeza* heeten. Slechts in de nabijheid der ſteden worden palmboomen gekweekt; koren en groenten tieren hier ſlecht. Bovendien is het algemeen heerſchend denkbeeld van de groote vruchtbaarheid der *Oasen* geheel buiten de waarheid. Tuinen vindt men ja wel in de nabijheid of binnen de muren der ſteden, zij zijn echter zelden groot, en meestal naauwelijks veertig tot tachtig voeten breed, zij worden door kunſtige werktuigen bevochtigd, die door ezels gedreven worden.

Onder de dieren, die hier gevonden worden, behooren voornamelijk: de tijgers, hyena's, ſchakals, (alle drie in groote menigte) vosſen, (kleiner dan de Europeeſche en in geringer getal) wadans, (eene ſoort van wilde buffels met eene harige huid en zoo groot als ezels), roode en witte buffels, antelopen, hazen (in minder getal) weinige koeijen, ſchapen, geiten, paarden, ezels en kameelen (inzonderheid de ſnel loopende ſoort, *Maherrys* of kourierkameelen genoemd). Onder de vogelen behooren inzonderheid vele ſtruisvogels, gieren, raven, uilen, duiven, (onder welke de wilde in Augustus naar *Bornou* en *Tibesti* trekken), eenige adelaren, weinige hoenders en nog minder ganzen. Onder de veldvruchten vindt men verſcheidene ſoorten van koren en andere granen, die *Gafooly*, *Gummah*, *Guſſub* (*Dourrah*)

rah) *Schair*, *Tareedi* en *Lubia* heeten. Koren en garst worden in October en November gezaaid, en in Maart en April geoogst, gedurende dezen tijd worden de akkers gewoonlijk twee malen met veel moeite door middel van kleine kanalen bevochtigd, in welke het water uit bronnen geleid wordt. *Guddub* of *Saffara* is eene soort van klaver, die in Februarij gezaaid en in November gemaaid wordt; zij is zeer duur, maar een zeer voedzaam voeder voor paarden en kameelen. *Gussub* en *Gafooly*, eene soort van haver, worden in den zomer gezaaid en zijn in den herfst rijp, dikwijls geeft men echter de halmen aan de paarden, terwijl zij nog groen zijn; zij zijn zeer zoet en smaken als suikerriet; in den winter wordt het gedroogde stroo dezer haver insgelijks tot voeder gebezigd. De halmen der *Gafooly* bereiken dikwijls eene hoogte van zes tot acht voeten. Ooft vindt men hier weinig, de granaatappelen, watermeloenen en vijgen zijn echter zeer goed, maar de appelen en abrikozen smakeloos en slecht. Er is hier nog eene vrucht, die in gedaante en smaak veel overeenkomst heeft met de appelen, en *Corna* genoemd wordt, die op eenen dikwijls dertig voeten hoogen boom groeit, die de heer PITCHIE onder de soorten van *Rhamnus* of *Lotos* rangschikt. Deze vrucht heeft drie pitten, is zeer zoet en niet grooter dan eene walnoot. Voor het overige

eet

eet men ook de pitten der zonnebloem en van den kolokwint. Hier worden ook vrij groote en smakelijke komkommers gevonden, rapen en andere groente echter zelden, ook zijn die van geene goede soort.

De hoofdstad *Murzuk* ligt onder 25 gr. 54 min. der breedte en 15 gr. 52 min. der lengte. De overige steden van eenige beteekenis zijn *Sockna* in het noorden, *Zuela* in het oosten en *Gatrone* in het zuiden. Over het algemeen leven de inwoners meest van dadelen, welke men als een volksgeregt mag beschouwen, als ook van het weinige graan en moeskruiden, die met veel moeite geteeld worden.

Het vleesch der kameelen wordt op feesten gegeten, schapen- en geitenvleesch is te duur voor de lagere rangen, en zelfs de rijken eten ten hoogste drie malen in de week vleesch.

De koophandel wordt slechts met *Soudan*, *Bornou* en *Waday*, en met de ruilhandelaren der *Kaffles* (karavanen) gedreven, en bestaat meestal in slaven. Voor het overige zouden zeer vele planten, die men in het zuidelijk *Europa* teelt, hier ook wel slagen, indien men die slechts behoorlijk oppaste.

Tot bouwen en kastemakers werk ontbreekt het hier aan goed hout, dewijl men slechts palmbomen tot dat einde bezigt, van hetwelk de planken zeer poreus en breekbaar zijn, en ook ligt rotten,

De rijken zijn meestal eigenaars der landerijen, die zij door hunne slaven of dienstboden laten bewerken. Als de eigenaar van een landgoed zonder erfgenamen sterft, of uit hoofde van eene misdaad ter dood gebragt wordt, dan valt zijn vermogen in handen van den Sultan. Bij het verkoopen der landerijen wordt de waarde van dezelve geschat naar het getal van dadelboomen en bronnen, die op hetzelve gevonden worden; dikwijls worden ook slechts de palmboomen alleen verkocht.

In de zamenleving bezigt men het volgende gewigt: *Kantar* (honderd vijftig ponden) *Rottal* (anderhalf pond) *Oghia* (eene once), en verscheidene andere gewigten, die in vroegeren tijd algemeene landmunt waren, maar thans zeer in verval zijn. Tot maten bedient men zich van de *Saas* (gelijk aan een kwart) *Kail* (acht kwart) *Webba Fezzan* (acht Kails) en *Ghefeese* (vier en twintig Kails). De thans gangbare munt zijn de Spaansche piasters; kleinere betalingen geschieden met koren; voor een piaster krijgt men doorgaans anderhalf Kail (twaalf kwarten) koren, en vier en twintig Kails of een vat met dadelen.

De regering van *Fezzan* was voorheen erfelijk in eene familie van Mooren, die uit eenen stam in de nabijheid van *Fez* afstamden, zij heeft zich vijf eeuwen in het bezit van het bewind staande gehouden, tot eindelijk MUKNI (de tegenwoor-

di-

dige Sultan) door verraderij en eerzucht slaagde, die van den troon te bonzen, en zich op denzelven te plaatsen. Hij is een onbepaald Monarch, hoewel hij in *Tripoli* slechts als privaat persoon beschouwd wordt, en hij regeert zijn land met eenen ijzeren schepter; zijn wil of luim is zijne wet, zijne straffen zijn zeer streng en wreed, dewijl hij meent, zich slechts door vrees staande te kunnen houden, en daar zijne hoofdneigingen hebzucht en geldgierigheid zijn, zoo misbruikt hij steeds zijne magt, om op allerlei mogelijke wijze zijne onderdanen geld af te persen en hen uit te zuigen. Over oorlog en vrede komt den Dey van *Tripoli* de laatste beslissing toe, hoewel slechts wat den schijn betreft, want MUKNI neemt steeds te dezen opzigte de noodige maatregelen, zonder eerst de bevelen uit de hoofdstad af te wachten.

De *Kadi* of het hoofd der justitie en der kerk, heeft slechts eene schijnbare magt, en moet zich steeds naar den wil van zijnen heer schikken.

In *Murzuk* vindt men eenige blanke huisgezinnen, die *Mamelukken* genoemd worden, en van Renegaten afstammen, die de *Dey* aan de vorige dynastie van *Fezzan* geschonken heeft. Zij worden als eene soort van adel beschouwd, en zijn zeer trotsch op hunnen rang, hoewel zij meestal niet rijk zijn. In denzelven rang staan ook de *Schroefs*, die hier, gelijk in alle Muham-

me-

medaanſche landen, groote voorregten genieten. De *Kadi*, de *Scheiks* der distrikten, de *Kaids* of ſchouten, de *Hadgis*, *Maraboots*, en alle, die geld, landerijen of fraaije kleederen (het eenig teeken van hoogen rang in deze ſtreken) bezitten, worden onder de aanzienlijken gerekend, maar ſlechts zoo lang zij in het bezit hunner ambten, goederen of kleederen blijven; als zij deze dingen verloren hebben, dan worden zij zoo weinig geacht als de ſlaven.

Het ambt der *Kadi's* in *Murzuk* is erfelijk en reeds meer dan honderd vijftig jaren in dezelfde familie gebleven. Bijzondere kundigheden en talenten worden tot hetzelve niet vereischt, hij behoeft ſlechts te kunnen lezen; na zijnen dood wordt zijn naaste bloedverwant, hetzij hij wijs of dom is, terſtond met dit ambt bekleed. De tegenwoordige *Kadi* is een zwarte, MUHAMED EL HABEEB genoemd, hij kan zeer ſnel lezen en tooverformulieren ſchrijven, die men zich verbeeldt, dat veel krachtiger zijn, dan die van andere lieden. In alle overige kleine ſteden vindt men ook *Kadi's*, maar hunne waardigheid is niet erfelijk. Tot een teeken der onderſcheiding voor de hoogere en rijkere klasſe des volks, behoort, dat zij tot het gehoor bij den Sultan worden toegelaten. Zij bezitten een vrij onbeperkt gezag, en kunnen met hunne onderhoorigen naar willekeur handelen, evenwel ſtaan zij door-

gaans

gaans met hunne ſlaven op eenen goeden voet en veroorloven hun vele vrijheden.

De krijgsmagt van MUKNI beſtaat meest uit Arabieren, en bedraagt omtrent vijf duizend koppen. De Fezzanen worden bijna nooit tot den krijgsdienst gebezigd, dewijl zij veel te zwak en moedeloos zijn. Zij weten zich telkens door eene dubbele betaling vrij te koopen, en moeten ook voor het onderhoud der troepen zorgen. De oorlogen, die de Sultan voert, zijn ſteeds onregtvaardig en willekeurig, hij wordt ſlechts door zucht naar geld en buit aangeſpoord, om de weerlooze bewoners der Negerſtaten in het zuiden jaarlijks te beoorlogen. Dikwijls nemen de Bedouinen uit de woestijn bij *Sockna* en *Benioleed*, zoowel als de *Tibboos* uit *Gatrone* of *Tibesti*, uit zucht om te plunderen, deel aan deze ſlavenjagt (*Ghrazzie* genoemd.)

Het halsregt wordt hier op dezelfde wijze als in *Tripoli* gehandhaafd, men hangt echter zelden, dewijl worgen meer naar den ſmaak van den Sultan is. Als er een vermoorde wordt gevonden en de dader dezer misdaad niet kan ontdekt worden, dan moet de ſtad, onder wiens gebied het lijk gevonden wordt, eene geldboete van twee duizend piasters aan den Sultan betalen; hetzelfde heeft plaats, als een lijk in de woestijn met ſporen van eenen geweldigen dood ontdekt wordt; want dan moet het naastgelegene

dorp

dorp of distrikt die ſom betalen. Als een der aanzienlijken eenen moord gepleegd heeft, en ontvlugt is, dan kan hij, na verloop van eenigen tijd, weder terug komen, zonder dat hij eenig verder onderzoek te duchten heeft. De tegenwoordige Sultan MUKNI was zelf voor eenige jaren in dit geval; hij had den makelaar van het Engelsch Conſulaat vermoord, maar de Dey hield zich alsof hij van zijne vlugt niets wist, en nadat hij zich een half jaar bij de Arabieren had opgehouden, kwam hij weder te *Tripoli*, en werd even zoo goed ontvangen, alsof hij de onſchuldigſte man van het ganſche land ware. Het vermogen van hem, die ter dood veroordeeld is, wordt verbeurd verklaard, en in zulke gevallen wordt meermalen de ganſche familie aan den bedelſtaf gebragt. Zoo is, bij voorbeeld, de nicht van den vorigen regtmatigen Sultan thans eene bedelaarſter, en moet van de barmhartigheid der inwoners leven, die haar nu en dan een weinig koren en dadelen ſchenken.

Over het algemeen zien de Fezzanen er ſlecht uit, hunne kleur is zwart. Geen der beide ſekſen munt uit door ſchoonheid, fraaije leest, ſterkte of levendigheid; integendeel zijn vooral de vrouwen zeer leelijk. De wezenstrekken van alle Fezzanen hebben iets karakteristieks, dat hun van de overige zwarten onderſcheidt; hunne wangbeenderen zijn namelijk hooger en ſteken

meer

meer uit, hunne neuzen zijn ook minder plat gedrukt, en ſpitſer, dan die der negers. Hun mond is groot, maar hunne tanden zijn zeer fraai; hun haar is wollig, maar niet rijzend. Al de mannen kunnen bijna een weinig lezen en ſchrijven, ten minſte de bewoners van *Murzuk*; maar voor het overige zijn zij zeer onhandig en lomp, dewijl het hun volſtrekt aan alle ſterkte van geest ontbreekt; zij nemen aan niets een levendig deel, en eene ſoort van ſlaperige onverſchilligheid kenmerkt hun nationaal karakter; zij worden dus ook niet ligt toornig en zijn ook niet wraakzuchtig.

In *Murzuk* drinken de mannen zeer veel *Lackbi* (eene ſoort van brandewijn) en hier vindt men vele dronkaards. De Arabieren zijn over het algemeen gastvrij, maar de Fezzanen kennen deze deugd niet, hoewel zij zeer beleefd en dienstvaardig jegens hen zijn, die hooger zijn, dan zij, gelijk ook jegens allen, die in ſtaat zijn, hun hunne dienſten of opofferingen tiendubbel te vergelden. De Koran beveelt hun wel, dat, als een vreemdeling gedurende den maaltijd bij hen komt, zij hem dan noodigen moeten om aan denzelven deel te nemen, maar zij plagten dit voorſchrift doorgaans te verijdelen, door met geſlotene deuren te eten. Het gemeen is, door nood en gebrek gedwongen, zeer werkzaam, mannen zoowel als vrouwen, zij halen water,

ar-

arbeiden in de tuinen, zijn ezel- en kameeldrijvers, maken matten, manden, enz., behalve hunne huisselijke bezigheden. Maar de aanzienlijken en rijken, die slaven bezitten, die voor hen werken moeten, zijn zeer traag en lui; hunne eenige bezigheid is, rond te gaan en uit te vorschen, wat hun buurman gegeten heeft, over slaven en dadelen langdradig te babbelen, of pogchend eenen nieuwen streek te verhalen, waarmede zij de *Tuaricks* bedrogen hebben, die, hoewel insgelijks slechte knapen, evenwel in vergelijking van de Fezzanen, eerlijke lieden schijnen te zijn. Het zedelijk karakter dezer laatste heeft veel overeenkomst met dat der Tripolitanen; zij hebben het echter zoo ver niet gebragt in de kunst van veinzen, als deze. Bedrog wordt door hen geenszins als eene verachtelijke daad beschouwd, behalve wanneer dit ontdekt wordt, en zij houden staande, dat de Koran hun in handel en wandel het bedrog met waren veroorloofd, zij zijn echter buiten staat, als men dit eischt, de plaats te toonen, waar zulk eene schenddaad goedgekeurd zou worden.

De Maraboots zijn, niettegenstaande hunne voorgewende heiligheid, veel grootere schurken, dan het overig gedeelte des volks, boven hetwelk zij nog dit voordeel bezitten, dat men hen, uit hoofde van den schijn van godsdienstigheid, die hen omringt, niet van slechte handelingen ver-

verdacht houdt, waarom zij dan ook des te veiliger hunnen goddeloozen weg bewandelen. Er zijn ja ook onder hen enkele regtschapene en waarlijk godsdienstige mannen; maar deze verdwijnen geheel als zeldzame uitzonderingen bij het groot getal der nietswaardige broederen hunner orde. Edelmoedigheid en milddadigheid zijn onder hen zoo geheel onbekend, dat men naauwelijks zeggen kan, dat deze deugden hier gevonden worden; maar verachting der godsdienstige plegtigheden, der heilige mannen en boeken worden beschouwd als misdaden, even zoo afschuwelijk als diefstal en moord. Zij zijn zeer strenge en bijgeloovige Muhammedanen, en behooren tot de sekte van *Malek*, eene der vier klassen der onderscheidene uitleggers van den Koran, wiens voorschriften zij, wat den uiterlijken Godsdienst betreft, naauwkeurig en angstvallig waarnemen.

De Mamelukken hebben het regt, hunne Godsvereering naar de gebruiken der *Hanesis* in te rigten, die de aanzienlijkste der vier sekten is: daar hier echter die van *Malek* de heerschende en algemeen in zwang is, zoo volgen die allen. Het geloof aan het booze oog, aan duivels, goede en kwade geesten, toovenaren en hekfen is algemeen; tooverformulieren en het vasten bij den ondergang der zon wordt als een zeker behoedmiddel tegen dezelve en alle onheilen beschouwd.

De perſonen, die bij de *Moskeen* aangeſteld zijn, beſtaan uit den *Kadi*, als het kerkelijk opperhoofd, de *Imans* of Priesters, die bij afwezendheid van den *Kadi* de gebeden verrigten en prediken, en de *Mouaddens*, eene ſoort van Rosters, die het volk op de bepaalde uren tot het gebed roepen, en de ſpreuken der *Imans* herhalen. Geen dezer kerkelijke ambtenaren, uitgezonderd de *Kadi*, geniet echter daarom eenig voorregt, maar zij ſtaan in gelijken rang met de overige inwoners, hebben hetzelfde getal vrouwen en ſlavinnen, en kleeden zich op dezelfde wijze. Onder den voorgaanden wettigen Sultan genoten zij eene tamelijke bezolding, maar deze heeft de tegenwoordige heerſcher afgeſchaft, en als zij geen eigen vermogen bezitten, dan moeten zij hun onderhoud door werken verdienen of van aalmoezen leven. Als zij eenen grooten, het zij dan waren of ſchijnbaren, naam van godsdienſtigheid bezitten, dan kunnen zij veel geld verdienen, door het ſchrijven van tooverformulieren, die als geheime middelen tegen ziekten zeer gezocht worden; voor het overige ſtaan zij met elkander volſtrekt in geene collegiale verbindtenis, of betrekking van ondergeſchiktheid, en hebben ook geen den minſten invloed op ſtaatszaken. De beſchaving van den geest is hier in zulk een diep verval, dat bijna geen een Muhammedaan andere boeken bezit, dan zulke,

die

die van godsdienstige en bijgeloovige dingen handelen. Hunne vooroordeelen en geestdrijverij verhinderen alle invoering van nieuwe gewoonten en doorzigt, en stremmen allen voortgang tot het betere ten aanzien van zedelijke of verstandige beschaving.

De voornaamste kostwinning der *Fighis* (onderwijzers) bestaat, behalve in hetgeen het onderwijs opbrengt, daarin, dat zij brieven schrijven voor hen, die niet goed kunnen schrijven, of hen de brieven voorlezen, voor welke moeite zij met koren betaald worden.

De Sultan heeft insgelijks verscheidene schrijvers, door wiens handen al zijne papieren en brieven gaan, en zonder welke hij niets kan uitvoeren, dewijl hij zelf noch lezen noch schrijven kan, waarom dan ook deze personen zich niet weinig inbeelden en hunne belangrijkheid alom zoeken te doen gelden.

De meeste inwoners van *Murzuk* kunnen wel, gelijk wij reeds gezegd hebben, lezen, maar echter slechts weinige in andere als in hunne eigene boeken, die zij van kindsbeen af gebruikt hebben. De oude HADGI MAHMOED, de buurman en vriend van den heer LYON, had sedert veertig jaren dagelijks in zijnen Koran gelezen, bezat echter tevens een zoo slecht geheugen, dat hij geene bladzijde kon opzeggen, en bij verscheidene plaatsen steeds weder uitriep: God zegene

mij! heerlijk! buitengewoon! God is groot! even alsof hij deze plaatsen niet reeds duizendmaal had gelezen, maar nu voor het eerst hoorde. Vele van de *Fighis* integendeel hebben een zeer goed geheugen, en daar zij dertig tot veertig jaren bij alle gelegenheden spreuken uit den Koran opzeggen, zoo kunnen zij hem dikwijls woordelijk van buiten.

Onder de gemeene burgers vindt men er vele die bekwame lederwerkers zijn; andere weven groote barracans, of maken sterke, maar lomp gewerkte ijzerwaren. Eenige weinige zijn goud- of zilversmids, en vrij bekwaam in hun vak, vooral als men in aanmerking neemt, hoe ellendig hunne werktuigen zijn. Ieder inwoner is voor het overige zijn eigen timmerman en metselaar. De handwerkers, die in leder of ijzer werken, staan in groot aanzien, en dragen den titel *Sta* (Meester) bij voorbeeld Ledermeester, enz.

Voor het overige bestaan er voor bijzondere personen geene trappen, langs welke zij tot groote eer en waardigheden kunnen stijgen, en zich boven hunne medeburgeren verheffen, behalve als zij als *Maraboots* door zoogenoemde kundigheden of schijnheiligheid uitmunten, in welk geval zij bij hun leven vele voorregten genieten, en na hunnen dood als heiligen, om hunne voorspraak bij God, ter verkrijging van vergeving der zonden, worden aangeroepen.

De heerschende taal van *Fezzan* is de Arabische, die echter van den oorspronkelijken tongval en de in *Egypte* gebruikelijke, zeer afwijkt. Uit hoofde der gestadige verkeering met *Bornou* en *Soudan*, worden deze beide talen ook vrij algemeen gesproken, en uit dezelve zijn zeer vele woorden in de Fezzaansch-Arabische taal overgenomen. De slaven en die kinderen, welke door de heeren bij de Negerinnen geteeld worden, houden hunne eigene landtaal of die hunner moeder.

De Fezzaansche schriftspraak is de *Mogrebinische*, die algemeen in het westelijk *Afrika* in gebruik is, en in vele opzigten groote afwijkingen en verscheidenheid der letteren in de verschillende streken ondergaan heeft. Van het rekenen met cijfers en de landmeetkunde hebben zij geen denkbeeld. Zij cijferen met punten, die zij rijsgewijze ieder tot tien op eene lijn in het zand maken, vele kunnen slechts met groote moeite zeggen, hoeveel driemaal drie is. Zij gaven hunne verwondering te kennen, toen zij zagen, dat de heer LYON en zijne reisgenooten in staat waren, om zonder hulp der vingeren te kunnen cijferen.

De Fezzanen beminnen de dichtkunst zeer, schoon zij niet in staat zijn, iets in dezelve voort te brengen, maar de Arabieren maken kleine dichtstukjes, die de inboorlingen ijverig van buiten

leeren, en de vrouwen plagten bij het malen van het koren eenige volksliederen der Negers met eene welluidende stem te zingen.

De algemeen heerschende meening echter, dat de Mooren en Arabieren niet zouden gedoogen, dat men eene teekening of schilderij zou maken, is ongegrond; zeker verbiedt de Koran den beeldendienst, maar de heer LYON verzekert, dat hij, wat zijn persoon betrof, nooit zwarigheid ontmoette, als hij schetsen of teekening van iets, dat hem merkwaardig voorkwam, wilde maken, zoodra hij slechts verklaarde, dat hij dit tot geen godsdienstig oogmerk deed, maar alleen, om zijne landgenooten en vrienden een juister denkbeeld te geven, van hetgeen hij op zijne reis gezien had. Zij waren echter zeer verwonderd, hoe het mogelijk ware, zulke gelijkende figuren op het papier te zetten, en wilden steeds eenige overeenkomst tusschen dezelve en een' der aanwezende personen vinden, hoe verschillend ook de kleur hunner huid, gedaante of kleeding zijn mogt. Toen de heer LYON eens den Sultan het afbeeldsel eener negerin toonde, werd deze zeer jaloers, want hij geloofde vast en zeker, dat hij eene zijner Favoriten had geschilderd, en wilde volstrekt weten, hoe hij in zijn *serail* had kunnen komen. Vele gaven echter, als zij afbeeldsels zagen, geene verwondering te kennen, tot dat zij de oogen ontdekten, maar dan drukten zij

ook

ook hunne verbazing en vermaak door een luid gelach uit, terwijl zij tevens *Allah! Allah!* riepen en het bovenste hunner opene hand tegen het voorhoofd drukten. Slechts weinigen vergenoegden zich echter met deze uitdrukkingen van verwondering, maar de meesten betasteden terstond de teekening op eene lompe wijze, met de twee voorste vingeren, die zij ieder op een oog zetteden en uitriepen: dit zijn zijne oogen, het is ABDALLAH, MUHAMED of een ander onzer vrienden! zie slechts zijne oogen! zij zijn het beide! God is genadig! hoe wonderbaar! hoe fraai! Ik had nooit gedacht, dat een man op het papier kon gebragt worden! dit is waarlijk de kaftan die HADGI MAHMOED droeg! En zie slechts eens, hij heeft ook eenen neus en mond! O! o! o! Allah! Allah! Allah!

Het gemeen en de slaven, die, wat kleur en gedaante betreft, weinig verschillen, arbeiden ook met elkanderen. Intusschen steken de vrijen slechts hunne handen uit, als zij door den honger daartoe gedwongen worden; niemand denkt om eenig vermogen te vergaderen, of iets voor den ouden dag weg te leggen, hij blijft volstrekt werkeloos, zoo lang zijn voorraad van levensmiddelen duurt.

De vrouwen genieten hier meer vrijheid en worden beter behandeld, dan te *Tripoli*. De veelwijverij heeft hier, gelijk alom, die nadeelige gevolgen, dat de vrouwen niet kuisch zijn.

Hoewel zij echter, met het overig gedeelte der barbarij vergeleken, beter behandeld worden, en ook wezenlijk, naar evenredigheid, een gelukkig leven leiden (dewijl zij zeer vergenoegd zijn met haren staat) zoo zijn zij evenwel, naar ons denkbeeld, in eenen van de slavernij weinig verschillenden toestand.

De magt der ouderen over de kinderen is zeer groot; sommige vaders, uit de hoogere rangen, veroorloven hunne zonen, zoo lang zij niet manbaar zijn, volstrekt niet in hunne tegenwoordigheid te zitten of met hen te eten; de armere zien zoo naauw niet.

Men vindt in *Fezzan* geene geschrevene landsgeschiedenis, en hunne overleveringen zijn zoo bedorven, en met zoo vele godsdienstige en bijgeloovige fabelen vermengd, dat zij volstrekt geen geloof verdienen. Bij de inboorlingen staan echter diegenen in groot aanzien, die geschiedenissen uit den tijd der voorvaderen weten te verhalen. Men vindt hier ook verscheidene verzamelingen van godsdienstige schriften en overleveringen, die in groot aanzien staan. De Psalmen, de vijf Boeken van Mozes, de Schriften van SALOMO en verscheidene uittrekfels uit de Profeten, zijn vrij algemeen bekend en worden zeer hoog geacht. De heer LYON had eene Arabische vertaling van de Schriften des Nieuwen Verbonds, die door hen, die dezelve lezen konden, gretig gelezen werd.

VIII.

VIII.

OVER DE SNEEUW EN IJSBERGEN IN DE BAFFINS-BAAI (*).

Sedert eeuwen hebben zich ijsbergen onder allerlei gedaanten in de *Baffins*-baai, in de zee en op de kusten opeengeſtapeld, dewijl ijsklompen van eene ontzettende grootte zich van het gebergte der kust tot aan de zee uitſtrekken, en uit de met ijs vervulde dalen geſtadig weder, naar den aard der ijsbergen, in de zee geſchoven worden. De drijvende ijsbergen, die vooral in de *Baffins*-baai gevonden worden, ontſtaan uit deze ſoort van ijsklompen. Kapitein ROS vond ook ijsbergen daar, waar zij op den bodem der zee vast zaten, meestal in groepen of rijen bij elkan-

(*) GILBERTS *Annalen der Physik u. s. w.* IX. D. 2e. St. 1824. Sedert de heer PARRY eenen weg door den *Lancaster-Sund* in de *Poolzee* gevonden heeft, behoorde de naam *Baffins*-baai in den gepasteren *Baffins*-zee veranderd te worden. DE VERT.

elkanderen, hetwelk te kennen geeft, dat zij waarschijnlijk uit dezelfde ijsklompen ontstaan waren. Eene menigte van ijsbergen, voorbij welke hij op vijf en zestig graden breedte zeilde, stonden tachtig vademen diep in het water, terwijl de zee daar honderd tien vademen diep was, en aan het strand zag men eenen hoogen kegelvormigen, torenachtigen berg, en op vijf en zestig graden breedte verscheidene ijsbergen aan de kust.

Toen de schepen den vierden Julij 1818 op 71 gr. 30 min. breedte voorbij eene ontzettende keten van ijsbergen zeilden, werkten zij den volgenden dag door den derden slagboom van ijs, die zich van het landijs tot het zeeijs uitstrekte. Hier stonden twee geweldige ijsbergen kort bij de kust, ieder met vier of vijf spitse ijshoornen voorzien, terwijl het gansche land van de toppen der bergen tot aan de zee met sneeuw en ijs bedekt was; hier vormde het steile hellingen en op sommige plaatsen strekte het zich eenige mijlen (*) ver in zee uit. Kapitein Ross verhaalt, dat de uithoek *Dudley-Diggs* op 67 gr. 12 min. breedte, eene helling heeft van acht honderd voeten, boven welke men hooge met sneeuw bedekte bergen ziet. De bogten wa-

(*) Men moet hier op Engelsche mijlen, zestig op eenen graad der breedte, denken.

DE VISSCHERIJ IN DE HAFFENS-BAAI.

J. M. Coopmans del.

waren hier vol ijsbergen, van welke sommige zich zeer ver in zee uitstrekken. De prachtigste stond omtrent zes mijlen noordelijk van de kaap, hij besloeg eene ruimte van vier vierkante mijlen, was ten minste duizend voeten hoog, had loodregte kanten en eene effene oppervlakte. Hij kwam uit een dal, dat zich naar den zeekant opende, en aan beide zijden bestond het strand uit loodregte rotskanten, die zeer hoog waren. Even zoo vond men bij Kaap *Clarence* diepe met ijs vervulde kloven, uit welke de ijsbergen zich ver in zee uitstrekten.

In *Jones Sund*, het noordelijkste gedeelte der *Baffins*-zee, die door ijs geheel ontoegankelijk is, zag de kapitein ROS insgelijks zeer hooge ijsbergen, die van eene hooge bergketen nederdaalden en eenige zeemijlen ver in het water stonden. Hij vertulde hier zeven tot acht mijlen van de kust bij ijsbergen, die zeven en vijftig voeten diep op den bodem zaten, hij, aan wien hij zijn schip vastmaakte, was vijf honderd voeten lang, vier honderd breed en honderd vier hoog. Hetzelfde tooneel vertoonde de kust niet ver van de baai *Coburg*, op zes en zeventig graden breedte. Ook hier kwamen uit eene bergketen, gelijk aan die der hooge *Alpen*, (kapitein ROS schat de bergen bij kaap *Cunningham* vier duizend voeten hoog) ontzettende ijsbergen, die zich verscheidene mijlen ver in zee uit-

uitſtrekten. De baai zelve was geheel door een ijsberg geſloten, die dwars door dezelve liep en die naar giſſing twee duizend voeten hoog was. Hij beſtaat uit een' ijsklomp, die uit de zee ſteekt, en vertoont zich als een hooge muur, boven met ſpitſen bezet. Even zoo waren de inhammen zuidelijk van kaap *Bayam-Mastin* vol groote ijsbergen. De westkust der *Baffins*-baai, langs welke kapitein ROS terugkeerde, nadat hij van het verder onderzoek der *Lancaster*-doorvaart had afgezien, is op de breedte van 72 gr. 19 min. zeer hoog en insgelijks vol ſneeuw en ijsbergen. Hij vond, dat de zee aan deze kanten, toen hij haar met een lood van honderd ponden peilde, duizend vijftien vademen diep was; het lood zonk 21 min. 2 ſek., eer het den modderigen bodem der zee bereikte, en tot het ophalen werden acht en veertig minuten vereischt.

De ſchepen ontmoeteden den grootſten drijvenden ijsberg op 70 gr. 34 min. breedte, zeven zeemijlen oostelijk van de westkust. Hij was ſlechts van eenen kant beklimbaar, want aan alle andere zijden had hij loodregte kanten. De top was eene vlakte (*). Hij had negen ongelijke zij-

(*) Door meting vond kapitein PARRY de lengte van denzelven twaalf duizend vijf honderd zeven, de breedte tien duizend zes honderd vier en de hoogte boven

zijden. Een witte beer, dien zij op denzelven vonden, ſtortte zich, om te ontvlugten, van eene hoogte van vijftig voeten in het water. Hij ſcheen door eene holte in het binnenſte van den berg op denzelven gekomen te zijn.

Over de wijze, hoe de ijsklompen, die de drijvende ijsbergen vormen, zich van de groote ijsbergen ſcheiden, vindt men bij kapitein ROS niets

ven het water in het midden een en vijftig Engelſche voeten. Hieruit volgt, dat de geheele dikte drie honderd zeven en zestig voeten bedroeg. Want een teerling van dit ijs van zes en dertig lijnen zonk in het zeewater bij het drijven een en dertig lijnen. Deze klomp levert dus eenen inhoud van meer dan acht en veertig duizend millioenen kubiekvoeten ijs, en een gewigt van meer dan duizend twee honderd twee en negentig millioenen tonnen, ieder van twee duizend ponden. Kapitein PARRY rekent, dat men met dezen ijsklomp drie duizend vijf honderd vijf vierkante Engelſche mijlen, zes duimen dik, zou kunnen bedekken. Het water, in hetwelk dit ijs ſmolt, had eene warmte van een en vijftig graden van FAHRENHEIT, het ſpecifieke gewigt was tien duizend zes. Dat zulk een ijsberg bij het ſmelten warmte genoeg verſlindt, om de tempering der lucht van naburige landen voor eenigen tijd aanmerkelijk te veranderen, is blijkbaar genoeg. Hoe geweldig groot echter deze berg ook zijn mag, zoo moet men hem evenwel, vergeleken met die ontzettende ijsbergen, welke kapitein ROS bij kaap *Dudley-Diggs* en verder op vond, ſlechts voor een ſtuk van het in zee geſchovene deel van denzelven houden, en zijne grootte belet niet, hem als van denzelven afſtammende te beſchouwen.

niets anders, dan dat het hem voorkomt, dat de klompen van het land in zee komen.

De heer DE LUC zegt: „ik verbeeld mij de toedragt der zaak op deze wijze: de ijsbergen der dalen en kloven, die naar den zeekant open zijn, houden niet op voortgeschoven te worden, als zij tot aan de oppervlakte van het water gekomen zijn. Is nu het water op deze plaats zeer diep, zoo strekken zij bij hunnen voortgang met hun einde zich over de kust uit in de zee, de beneden nu niet ondersteunde klomp wordt eindelijk te zwaar, dan dat hij met het overige zou kunnen vereenigd blijven, hij breekt dus af en drijft met vier vijfde zijner hoogte diep in het water met den stroom voort, tot hij op eene ondiepte komt, op welke hij blijft zitten. Op deze wijze kunnen zich van den kant van eenen duizend voeten hoogen ijsberg, bergen vormen, die acht honderd voeten diep onder het water zitten en twee honderd voeten boven hetzelve uitsteken, en wel verscheidene reizen, daar de ijsberg gestadig voortschuift, en op deze wijze kan eene voor denzelven liggende ondiepte met der tijd met eene keten van ijsbergen bezet worden. Kapitein ROS spreekt van eenen ijsberg, die op eene diepte van honderd vijftig vademen aan den grond vastzat. Is integendeel het water aan het strand voor den ijsberg niet diep, gelijk gewoonlijk in de inhammen,

dan

dan blijft de ijsberg bij zijnen voortgang in de zee op den bodem ſtaan, en dan kan hij mijlen ver in het water glijden, zonder dat klompen van hem geſcheiden worden. Dit had buiten twijfel plaats bij den heerlijken ijsberg bij kaap *Dudley-Diggs*, die zich eene zeemijl ver in het water uitſtrekte, en duizend voeten boven de oppervlakte der zee uitſtak, zoodat, al had de zee hier vier duizend voeten diep geweest, hij evenwel haren bodem zou bereikt hebben."

Thans vindt men reeds eene ontelbare menigte ijsbergen in de *Baffins*-baai, en het ſchijnt, dat hun getal jaarlijks toeneemt. De tempering der zee is hier bijna ſteeds onder het vriespunt, en kapitein ROS vond zelfs in Junij ſlechts vier en dertig graden FAHRENHEIT, en deze neemt nog af in de diepte; onder het water kunnen dus de ijsbergen niet ſmelten. Van het ſmelten van dat gedeelte, dat aan de lucht blootgeſteld is, welks tempering in den zomer zeldzaam boven die van veertig graden FAHRENHEIT klimt, zijn de ſpitſe toppen en hoornen der ijsbergen afkomſtig. Deze maken echter zulk een klein gedeelte van het geheel uit, dat de heer DE LUC meent, dat verſcheidene dezer ijsbergen vele eeuwen oud moeten zijn. Dat echter de drijvende ijsbergen hunnen oorſprong aan de kusten hebben, dit blijkt ontegenſprekelijk uit de ſtukken rots, die op drie

of

of vier van dezelve gevonden werden. Kapitein ROS vond op een ijseiland, niet ver van de oostkust van *Straat Davids* op 68 gr. 22 min. breedte, ſtukken graniet en baſalt; op eenen ijsberg onder 76 gr. 33 min. breedte, die waarſchijnlijk van die kust afkomſtig was, een groot blok gneus, en op kleine ijshoopen, die rondom eene menigte groote ijsbergen dreven op 76 gr. 44 min. een groot blok graniet. Deze ſteenen zijn op de ijsbergen van de rotſen der met ijs gevulde dalen medegebragt.

Van de ijsbergen en de ſteile hellingen, op welke dezelve liggen, vallen ook eene menigte kleine ſtukken ijs in zee, die gedeeltelijk weder aan elkanderen vriezen en medewerken tot het vormen der ijsvelden. De ijsvelden ontſtaan blijkbaar door het bevriezen van de oppervlakte des waters; kapitein ROS ſchat hunne dikte op zes tot twaalf voeten. Veel dikker was evenwel waarſchijnlijk de ijsmuur, dien hij bij zijne opvaart langs de oostkust tot op vijf en zeventig graden breedte ſteeds ten westen naast zich had.

Door vergelijking van den tijd, die BAFFIN in 1616 en kapitein ROS in 1818 op de vaart van *Straat Davids* tot *Cumberlands Straat* rondom de *Baffins*-baai, beſteedde (de eerſte namelijk van veertien Mei tot zeven en twintig Julij, dus vier en zeventig dagen, de laatſte van

zes

zes Junij tot een en dertig October, dus honderd achttien dagen) meent, de heer DE LUC te kunnen opmaken, dat de *Baffins*-baai thans meer met ijs bezet is, dan ten tijde van den heer BAFFIN; een besluit echter, dat vrij onzeker is, dewijl ROS grootere schepen had, dan BAFFIN, zijne terugreis reeds in de korte nevelachtige dagen viel, en twee in gezelschap zeilende schepen dikwijls op elkanderen moeten wachten. Om tot aan *de Vrouweneilanden* te komen, besteedde BAFFIN achttien, ROS zeven en twintig dagen, ook vond ROS reeds den veertienden Junij slechts een eng kanaal door het ijs, en op den twintigsten Junij moest hij de schepen door het ijs laten boegseren, ja zelfs eene doorvaart laten zagen. Op den verderen togt tot *Whales-Land* werd BAFFIN door het ijs zeer belemmerd, en moest eenige dagen in eene haven blijven liggen, maar deed die evenwel in vier en dertig dagen; op 75 gr. 40 min. breedte vond hij op den eersten Julij de zee vrij van ijs. Kapitein ROS lag op deze vaart niet stil, maar had evenwel zes en veertig dagen tot dezelve noodig, dewijl het ijs hem dikwijls dwong om te keeren en eenen anderen doortogt te zoeken, of door hetzelve te zagen; twee malen werden de schepen zoo tusschen twee ijseilanden geperst, dat zij verpletterd zouden geworden zijn, als zij minder sterk geweest waren. Indien de heer BAFFIN zulke

zwarigheden ontmoet had, dan zou hij zeker omgekeerd zijn, volgens de meening van den heer DE LUC. Van *Lancaster Sund* tot de straat van *Cumberland* zeilde BAFFIN in vijftien, ROS in twee en dertig dagen, zonder dat, zoo als DE LUC uitdrukkelijk zegt, dit aan het ijs moet toegeschreven worden. Eindelijk betuigt de heer DE LUC, dat, hetgeen hij reeds elders geuit had, door de uitrusting naar den Noordpool onder kapitein ROS bevestigd is, namelijk: „ dat zeer waarschijnlijk gedurende de zes koude zomers van 1812—1817 het ijs der *Polen* niet minder dan de ijsbergen der *Alpen* toegenomen is, en dat, als men in de laatste jaren de ijsbergen tot op veertig graden noordelijke breedte, ja tot de *Antillen* heeft zien drijven, dit een teeken is, dat het ijs der *Polen* verder dan tot de gewone zuidelijke breedte is gekomen, maar geenszins, dat de zee der *Polen* thans vrijer zou zijn van ijs, dan voor vijftig of honderd jaren.

IX.

IX.

DE AMERIKAANSCHE KROKODILLEN.

Onze kennis van het dierenrijk wordt het meest vermeerderd door de berigten van zulke reizigers, die gelegenheid hadden, om merkwaardige beesten in hun vaderland gade te slaan en hunne betrekking tot de hen omringende natuur met eigene oogen waar te nemen. Wij geven dus hier aan onze lezers, inzonderheid als eene bijdrage tot de natuurkunde der *Amerikaansche krokodillen*, andermaal een uittrekſel uit de reis van den heer VAN HUMBOLDT. De aanmerkingen van dezen beroemden natuurkundigen zullen door den geest van waarneming, die in dezelve ſchittert, even zoo aangenaam en leerzaam zijn, als de beſchrijving van de inzameling der ſchildpaddeneijeren van denzelfden Schrijver, voorheen door ons medegedeeld.

De heer VAN HUMBOLDT had bij zijne vaart

op den *Rio Apure* en *Oronoko* dagelijks gelegenheid, de talrijke menigte krokodillen dezer ſtroomen gade te ſlaan. Men ziet hier dikwijls acht tot tien zulke dieren bij elkander op het zand van den oever rustende. Onbewegelijk en met regthoekig opene kaken liggen zij naast elkander, zonder eenig teeken van die vriendelijke genegenheid te geven, die men bij andere gezellig levende dieren ontwaart. De troep gaat uiteen, zoodra hij den oever verlaat. Het is intusſchen waarſchijnlijk, dat iedere troep ſlechts uit een mannetje en vele wijfjes beſtaat. De mannelijke dieren zijn zeer ſchaars, dewijl zij in den zeeltijd elkanderen beoorlogen en dooden. Onze reizigers zagen op hunne ganſche vaart bijna iederen oogenblik vijf of [illegible] krokodillen, niettegenſtaande toen, in het [illegible] van April, het wasſen van het water van den *Rio Apure* naauwelijks begonnen was, en honderde van krokodillen dus nog in het ſlijk der *Savannen* begraven waren. Zij hielden omſtreeks vier ure des middags ſtil, om eenen dooden krokodil te meten, dien de ſtroom aan den oever had geworpen. Hij was niet langer, dan zestien voeten acht duimen, eenige dagen later vond echter de heer BONPLAND eenen anderen krokodil, een mannetje, die de lengte van twee en twintig voeten drie duimen had.

Onder alle luchtſtreken, zoowel in *Amerika* als

als in *Egypte*, bereikt dit beest (*), zoo als de heer VAN HUMBOLDT aanmerkt, dezelfde grootte, ook zijn de krokodillen, die in den *Apure*, den *Oronoko* en de rivier *Magdalena* in zulk eene menigte gevonden worden, geenszins *kaimans* of *alligators*, maar de ware krokodillen, met aan den buitensten rand gekerfde pooten, en zijn gelijk aan die van den *Nyl*. Als men nu in het oog houdt, dat het mannetje eerst in het tiende jaar manbaar wordt, en dat het dan acht voeten lang is, zoo kan men vaststellen, dat het beest, door den heer BONPLAND gemeten, ten minste acht en twintig jaren oud was.

De Indianen verzekerden, dat er te *San Fernando* zelden een jaar verliep, in hetwelk niet twee of drie volwassene menschen, meest vrouwen, die uit den stroom water scheppen, de prooi dezer vleeschvretende hagedissen worden. Men verhaalde hem de geschiedenis van een meisje uit *Uritucu*, dat zich met buitengewone tegenwoordigheid van geest en onverschrokkenheid uit de kaken van eenen krokodil redde. Zoodra zij gevoelde, dat zij door dit dier verd gegrepen, tastte zij naar de oogen van het beest, en

(*) Dit beest is de *Arue* der Tamanak-Indianen, de *Amana* der Maypuren-Indianen en de *Crocodillus acutus* van den heer CUVIER.

en drukte die met hare vingeren zoo geweldig, dat de krokodil, door smart overwonnen, zijne prooi, die hij reeds den voorarm had afgebeten, liet varen. Niettegenstaande het groot verlies van bloed, bereikte echter het meisje, door met de eene hand te zwemmen, gelukkig den oever. In deze woestijnen, waar de mensch met de natuur in eenen gedurigen strijd leeft, spreekt men dagelijks over de beste middelen, om zich tegen de aanvallen van eenen tijger, eener *Boa* of *Traga-venado* en van een' krokodil te verdedigen. Ieder wapent zich, om zoo te spreken, tegen de dreigende gevaren. „Ik wist," zeide naderhand het jonge meisje van *Uritucu* zeer bedaard, „dat de krokodil zijne prooi laat varen, als men zijne oogen met de vingeren drukt!"

Een geruimen tijd na mijne terugkomst in *Europa* vernam ik, dat de Negers in het binnenste van *Afrika* dezelfde kunstgreep kenden en aanwenden. Wie herinnert zich niet met eene levendige deelneming ISAACO, den gids van den ongelukkigen MUNGO PARK, die twee malen, niet ver van *Boulinkombou*, door een' krokodil werd gegrepen en zich beide reizen uit de kaken van dit monster redde, dewijl hij slaagde, om onder water de beide oogen van hetzelve toe te drukken. ISAACO, de Afrikaan en het Amerikaansch meisje hadden dus hunne behoudenis

te

te danken aan dezelfde tegenwoordigheid van geest en dezelfde leiding van denkbeelden.

De krokodil van *Apure* vertoont in zijnen aanval eene snelle stormende beweging, maar als hij noch door toorn noch door honger getergd wordt, beweegt hij zich met de langzaamheid van eenen salamander. Bij het loopen van het dier hoort men een dof geluid, veroorzaakt, zoo het schijnt, door het tegen elkander stooten der schubben zijner huid. Het kromt, gedurende deze beweging, zijnen rug, en de pooten schijnen daardoor hooger te zijn, dan wanneer het rust. De heer VAN HUMBOLDT en zijn reisgenoot hoorden het geluid dezer schubben dikwijls aan den oever, zeer nabij, maar hij houdt de meening der Indianen, dat de oude krokodillen, gelijk het schubbendier (*Pangolin*) hunne schubben en hun gansche deksel in de hoogte kunnen heffen, voor eene onwaarheid.

De beweging dezer dieren geschiedt wel in eene regte rigting, of liever in de rigting van eenen pijl, die dezelve van afstand tot afstand verandert, evenwel en niettegenstaande de kleine uitsteking der valsche ribben, die de wervelen van den rug binden en de beweging ter zijde schijnen te belemmeren, kunnen zich de krokodillen, als zij willen, zeer goed omdraaijen. De heer VAN HUMBOLDT verzekert dikwijls jonge gezien te hebben, die zich in den staart

beten; andere waarnemers zagen hetzelfde bij volwassene beesten. Als de bewegingen der krokodillen bijna steeds in eene regte lijn schijnen te geschieden, zoo komt dit, omdat zij dezelve, gelijk onze kleine hagedissen, sprongsgewijs doen.

De krokodillen zijn voortreffelijke zwemmers, en zij kunnen ook met gemak tegen den sterksten stróom inzwemmen, de heer VAN HUMBOLDT meent echter, dat hun het spoedig omdraaijen moeijelijk valt, als zij met den stroom zwemmen. Een groote hond, die onze reizigers op den togt van *Caracas* aan den *Rio negro* vergezelde, werd eens zwemmend door eenen grooten krokodil vervolgd, en kon slechts zijnen vijand ontkomen, door zich spoedig om te keeren en tegen den stroom te zwemmen. De krokodil deed nu wel hetzelfde, maar veel langzamer, dan de hond, en deze had dus tijd om den oever te bereiken.

De krokodillen in de rivier *Apure* vinden overvloedig voedsel in de *Chiguires* (*) (de water-

zwij-

(*) *Cavia Capybara.* LINN. Het woord *Chiguire* is uit de taal der Palenken en Cumanagoten afkomstig. De Spanjaards noemen dit dier *Guardatinaja*, de Caribon *Catigua*, de Tamanaken *Cappiva*, de Maypuren *Chiate*. Volgens AZARA geeft men het in *Buenos-Ayres* de Indische namen *Capiygua* en *Cupiguana*. Deze verschillende namen toonen eene in het oog loopende overeenkomst tusschen de taal van den *Orenoko* en die van *Rio de la Plata*.

zwijnen der natuurkundigen), die in kudden van vijftig tot zestig ſtuks aan den oever des ſtrooms leven. Deze ongelukkige dieren, die zoo groot zijn als onze varkens, bezitten geene wapenen, met welke zij zich verdedigen kunnen; zij zwemmen echter eenigzins beter, dan zij loopen. Intusſchen worden zij in het water eene prooi der krokodillen en op het land de buit der tijgers. Men kan naauwelijks begrijpen, hoe het mogelijk is, dat zij, door twee zulke magtige vijanden vervolgd, evenwel zoo talrijk zijn; maar zij telen even zoo ſpoedig voort, als de *Cobayas* of zeevarkentjes, die wij uit *Brazilië* ontvangen hebben.

Niet ver van den mond der *Canno de la Tigrera* hielden de reizigers ſtil in eenen inham, om de ſnelheid van het water op deszelfs oppervlakte te meten. Zij werden hier meermalen door de *Chiguires* omringd, die, kop en hals boven het water ſtekende, gelijk de honden zwommen. Op den tegenoverliggenden oever zagen zij met verwondering eenen grooten krokodil onbewegelijk en ſlapend midden onder deze dieren. Bij het naderen der *pirogue* ontwaakte hij en ging langzaam naar den ſtroom, zonder dat de *Chiguires* ſchuw werden. De Indianen ſchreven deze onverſchilligheid aan de domheid van het dier toe, maar, volgens de aanmerking van den heer VAN HUMBOLDT, is het waarſchijn-

lijker, dat de *Chiguires* uit langdurige ervaring weten, dat de krokodillen van den *Apure* en *Oronoko* op het land niet aanvallen, als het voorwerp van hunnen roof zich niet onmiddellijk op den weg bevindt, dien zij naar het water inslaan.

X.

X.

WEST-KALEDONIEN AAN DE WESTKUST VAN NOORD-AMERIKA.

Deze eerst sedert eenige jaren naauwkeuriger onderzochte landstreek ligt tusschen het zoogenoemd *rotsgebergte* en de *stille zee*, en is onlangs onder anderen ook daardoor merkwaardig geworden, dat de Russische regering door eene, eerst in het jaar 1821 in het licht verschenene *Ukase*, deze kust plegtig in bezit genomen, en aan alle andere schepen verboden heeft, om dat gedeelte der Noordwestkust van *Amerika*, dat tusschen den een en vijftigsten graad der noordelijke breedte en de *IJskaap* ligt, verder dan op honderd zeemijlen te naderen, terwijl aan den anderen kant de Vereenigde Staten deze landstreek als hunnen eigendom beschouwen.

De heer D. W. HARMON, medelid der Noordwest-Compagnie, heeft de eer, in eene in 1820 te-

te *Andover* in den ſtaat van *Vermont* uitgegevene reisbeſchrijving het eerſte licht over dit donkere oord verſpreid te hebben. Zijne, gedurende eene reis van ruim acht jaren, die hij in den dienst der Noordwest-Compagnie daar doorbragt, verzamelde waarnemingen komen ons zoo merkwaardig voor, dat wij onze lezers een uittrekſel uit zijne reisbeſchrijving willen mededeelen (*).

De wilde natien, die het voornoemde land tusſchen het rotsgebergte en de zeekust bewonen, wisten tot in onzen tijd niet, dat er aan gene zijde van dit gebergte ook menſchelijke wezens, zoowel als landen, zeeën en rivieren gevonden werden. Intusſchen kwamen door het dal, in hetwelk de op de rotſen ontſpringende *vrede-rivier* noordwestelijk door een deel der landen der *Hudsons*-baai ſtroomt, eenige jagers en handelaren in pelterijen der Noordwest-Compagnie bij deze volken, en gaven ons de eerſte berigten van dezelve. Zij noemden het land in het eerst *Nieuw-Kaledonien*, welke naam echter, daar die reeds aan een eiland van *Australië* gegeven is, beter in die van *West-Kaledonien* kan veranderd worden.

De

(*) *A Journal of Voyages and Travels in the Interior of North Amerika, between the 47th and 58th degrees of North Latitude etc.*

De voornoemde overtogt over het rotsgebergte door het dal der *vrederivier* ligt onder 56 gr. 30 min. noordelijke breedte. De heer MACKENZIE klom over dezelfde bergketen eenige jaren vroeger onder 54½ gr. breedte, en voer toen op eene breede naar het zuiden stroomende rivier de *Tacoutche-Tesse*, die hij voor de *Columbia* hield; maar men weet thans, dat haar mond in *Vancouvers* berken-baai gevonden wordt, onder negen en veertig graden breedte, terwijl die der *Columbia* onder 46 gr. 15 min. ligt. Eene andere rivier, de *Caledonia* genoemd, welks loop met die der *Tacoutche-Tesse* paralel is, valt kort bij *Vancouvers* admiraliteitsopening onder acht en veertig graden in zee, en vormt dus tusschen dit nieuw gebied en dat der Vereenigde Staten eene natuurlijke grensscheiding. De noordoostelijke grenzen kan men onder zeven en vijftig graden kort bij de zuidelijkste volkplanting der Russen plaatsen. De lengte der gansche landstreek zal dus wel vijf honderd vijftig, en de breedte, van het gebergte tot aan de kust, drie honderd tot drie honderd vijftig Engelsche Geographische mijlen, (60=1 graad) bedragen.

De hoogte der naauwte tusschen de bergen of van de vrederivier bij haren oorsprong is slechts duizend voeten, maar de bergen aan beide kanten zijn zoo hoog, dat dezelve gewoonlijk, en vol-

gens

gens den heer HARMON altoos, met sneeuw bedekt zijn. De rivier heeft geen sterken stroom en weinig watervallen, de plaatsen, waar men de goederen moet dragen, bedragen slechts twaalf Engelsche mijlen. Twee armen een zuidelijke en een noordelijke vereenigen zich bij den uitgang der naauwte, en vormen zoo de hoofdrivier. De zuidelijke arm vloeit nu weder aan den voet van het gebergte ruim twee honderd mijlen voort; maar de noordelijke of *Finlays* arm heeft zijne bron in de *Muskqua-sa-ky-egun* of het *groote beerenmeer*, omtrent honderd vijftig mijlen westelijk van het punt der vereeniging. Dit meer is nog niet onderzocht, maar men zegt, dat het zeer groot is en zich ver naar het noorden en westen uitstrekt.

Dit groote ruime land is zoo doorsneden met meren en rivieren, dat de heer HARMON gelooft, dat meer dan een zesde gedeelte van hetzelve met water bedekt is. Onder de thans bezochte meren is het meer van *Stuart* het grootste en heeft vier honderd mijlen in den omtrek. Onder den 54 gr. 30 min. der breedte en honderd vijf en twintig graden der lengte, (westelijk van *Greenwich*) is aan deszelfs oever een militaire post opgerigt. Vijftig mijlen westelijk van dit meer ligt het *Frazer* meer, dat tachtig tot negentig mijlen in omtrek heeft, ook hier

hier ſtaat ſedert 1806 een militaire post. Een derde meer van zestig tot zeventig mijlen in den omtrek, wordt *Macleods* meer genoemd, en aan deszelfs oever, onder vijf en vijftig graden breedte en honderd vier en twintig graden lengte, is insgelijks een Fort aangelegd. De wateren van dit meer vloeijen in de vrederivier, terwijl de twee andere meren, zoo als men denkt, zich in de ſtille zee ſtorten, en waarſchijnlijk die twee rivieren vormen, die VANCOUVER op zijne kaart bij Port *Esſington* geplaatst heeft. De ontzettende menigte zalmen, die jaarlijks deze twee meren bezoeken, toonen duidelijk, dat zij in verband ſtaan met de zee, daar integendeel het gemis van dezen visch in het *Macleods* meer bewijst, dat het geene gemeenſchap heeft met de zee. De rivier, die uit het meer van *Stuart* voortkomt, vloeit door het land van den talrijken ſtam der *Nate-ote-tains*, die van blanken verhaalden, welke in groote ſloepen kwamen, om met de *A-te-nas* (een tusſchen dit volk en de zee wonende ſtam) koophandel dreven, hetwelk ook door de menigte van ſnaphanen, ijzeren potten, kleederen en andere dingen, die men bij hen vindt, bevestigd wordt.

De meeste bergen van *West-Kaledonien* zijn tot hunnen top met bouwhout bedekt, namelijk met velerlei ſoort van dennen, berken, populieren, esſen, cipresſen, ja men vindt hier alle ſoor-

soorten van boomen der oostelijke helling van het rotsgebergte weder.

De groote, in *Noord-Amerika* inheemsche viervoetige dieren, zoo als het elandsdier, de buffel, het rendier, de beer enz. zijn wel in deze streken niet talrijk, maar daarentegen vindt men hier een overvloed van bevers, vischotters, sabels, vossen en andere dieren, die pelterijen leveren, maar minder wolven, dassen en fretten. Al het gevogelte, dat in *Noord-Amerika* inheemsch is, wordt ook in *West-Kaledonien* in overvloed gevonden. Kraanvogels bezoeken het in ongeloofelijke menigte, insgelijks zwanen, trapganzen, wilde ganzen en eenden.

De heer HARMON spreekt van een klein beest, dat aan dit rotsgebergte eigen is. De inboorlingen noemen het *Quis-qui-su* of de *pijper*, fluiter, van het geluid, dat het maakt, als het overvallen wordt. Het is zoo groot als een das, heeft eenen langen harigen staart en eene fraaije zilvergraauwe huid. Het graaft gaten in den grond en vreet wortelen en kruiden. Deszelfs vleesch wordt voor een lekker beetje gehouden en de huid tot kleeding gebruikt.

Het klimaat is warmer, dan op de oostelijke zijde van het gebergte onder dezelfde breedte. Slechts weinige dagen in den winter daalt de thermometer van FAHRENHEIT tot twee en dertig graden onder nul, op de oostzijde daaren-

te-

tegen dikwijls onder dezelfde breedte op veertig tot vijftig graden. De zomer is aangenaam, noch te heet bij dag, noch te koud bij nacht. Evenwel verloopt er geene maand zonder vorst, en de grond is van het midden van November tot in het midden van Mei met sneeuw bedekt.

De inboorlingen van *West-Kaledonien* noemen zich zelve *Ta-cullies*, dat is waterwandelaars, dewijl zij hunne reizen van de eene plaats naar de andere in schuiten afleggen. De mannen hebben eene middelbare lengte en zijn wel gevormd, maar de vrouwen kort en dik, met breede voeten. Zij zijn niet zeer zindelijk, wat hunne woning, voedsel en kleeding betreft. De kleeding bestaat uit eene soort van mantel, die uit smalle strepen van bever-, dassen-, hazenvellen en die van andere kleine dieren, zamengesteld is. Bovendien dragen de vrouwen nog eene schort van herten- of zalmenvel, die twaalf tot achttien duimen breed is en tot aan de kniën reikt. Des zomers loopen de mannen dikwijls naakt. In de nabijheid der kantoren der Noordwest-Compagnie heeft men hen echter gewend eene soort van broek te dragen, maar hunne schaamte is zoo gering, dat zij, zoo als de heer HARMON zegt, hetgeen zij heden aan het lijf dragen, morgen om het hoofd of hals binden. Beide sekses doorboren het neusbeen, en de mannen hangen stukken koper of metaal in het-

zelve; maar de jonge meisjes steken een houten prop door deze gaten, aan welks beide einden zij eene schelp van anderhalf duim lang en een pijpensteel dik hangen. Deze schelpen worden hun door de *A-te-nas* gebragt, en maken eene soort van geld- of ruilhandel uit, want twintig schelpen worden gelijk geschat met een bevervel. De jonge vrouwen dragen lange haren, en schilderen het gezigt met rooden oker. Als zij onze paarlen krijgen kunnen, dan maken zij die in kleine bundels achter de ooren aan eene haarlok vast.

Daar de inboorlingen het grootste gedeelte van hun voedsel uit het water moeten halen, zoo hebben zij voortreffelijke vischnetten. Deze maken de vrouwen van den bast der wilgen, die zij tot sterke draden draaijen, en ook wel van netelen. Deze laatste soort dient vooral om kleine visschen te vangen. De visscherij op de kleine meren begint in April, en levert forellen, karpers en soortgelijke op. Hiervan leven deze wilden twee of drie maanden, en keeren op het einde van het jaargetijde in hunne dorpen terug, om allerlei kruiden, wortelen en besfen te verzamelen, die zij dan bij hunne gedroogde visschen eten. Dit duurt tot in het midden van Augustus, wanneer de zalmen in eene ongeloofelijke menigte verschijnen. Zij gaan uit de zee door de meren in de rivieren, en zwemmen dikwijls

wijls zoo ver, dat, als de laatste plotseling droog worden, zij niet meer kunnen terugkeeren en sterven moeten. De lucht wordt dan tot op een' verren afstand verpest. Zoodra de eerste zalmen gezien worden, verlaten mannen, vrouwen en kinderen hunne hutten, en schreeuwen luid: de zalmen zijn er! de zalmen zijn er! Ras begint men nu die visschen te vangen en den noodigen voorraad voor den winter te verzamelen. De meest gewone wijze, om de zalmen te vangen, is, dat men eenen dam dwars door de rivier legt, en groote, uit wilgen teenen gevlochtene korven, met eene trechtervormige naar binnen gebogene opening (juist zoo als onze fuiken) in de gaten van dezen dam zet. Dikwijls worden vier honderd tot vijf honderd zalmen tevens in deze fuiken gevangen. De vrouwen en kinderen halen dan het ingewand uit deze visschen, en hangen die met den staart aan palen, om dezelve te droogen. Na twee of drie dagen neemt men die weder af, spouwt die en hangt ze op nieuw in de lucht, waar zij dan na verloop van eene maand zoo goed gedroogd zijn, dat zij verscheidene jaren bewaard kunnen worden. De snoek, die in alle meren op de oostelijke zijde zoo overvloedig gevonden wordt, is op de westzijde niet bekend, maar wordt door eene menigte der heerlijkste steuren vergoed. De heer HARMON zegt, dat het niet zeldzaam is, dat deze

vischen twee honderd vijftig ponden wegen, en dat hij eenen in het *Frazer* meer gevangenen steur gezien heeft, die twaalf voeten twee duimen lang was, vier voeten elf duimen in den omtrek had en waarschijnlijk vijf honderd vijftig tot zes honderd ponden gewogen heeft.

Het aantal zoogdieren, dat in dit gedeelte van *Noord-Amerika* in overvloed voorhanden is, levert den inboorlingen zoowel voedsel als kleeding. Men schiet die met pijlen of vangt dezelve in sterke netten van leder, of in vallen, die uit groote stukken hout bestaan, die zoo geplaatst worden, dat zij, als het beest aan het aas raakt, nedervallen en hetzelve verpletteren. Beeren en bevers zijn de meest geachtste dezer dieren, en hun vleesch mag op de smulpartijen niet ontbreken, die de inboorlingen ter eere hunner overledene bloedverwanten plagten te geven. Allerlei besfen maken ook een wezenlijk deel van hun voedsel uit. Zij leggen die laagsgewijs met heete steenen in vaten, die uit de schors der Den gemaakt zijn, persen die tot koeken, laten ze droogen en eten die dan met traan van zalm. Als zij geene andere levensmiddelen meer hebben, nemen zij hunne toevlugt tot eene soort van mos, die in overvloed aan de kanten der rotsen gevonden wordt.

Hunne schuiten maken zij van den bast der dennen of berken. Hoe gebrekkelijk deze vaartui-

tuigen ook zijn mogen, zoo leggen evenwel een paar roeijers dagelijks op hun gemak vijftig mijlen met dezelve af.

In den winter dragen zij sneeuwschoenen, die uit twee krom gebogene plankjes bestaan, die met riemen van de huid der wilde dieren aan de voeten vastgemaakt worden; of rijden in sleden, die door honden getrokken worden. Twee dezer leerzame dieren trekken eenen last van twee honderd vijftig ponden, behalve het voedsel voor hen en hunne drijvers, en leggen in tien uren twintig mijlen af.

De volken op de westzijde van het rotsgebergte, bemiinnen, volgens den heer HARMON, hunne honden zoo zeer als hunne kinderen, en noemen hen ook wel zoon of dochter. Sterft zulk een beest, dan is het niet ongewoon te zien, dat zij eenen brandstapel oprigten, en het lijk even zoo verbranden, als dat hunner naastbestaanden, ook weenen en schreeuwen zij dan op gelijke wijze.

Op de oostelijke zijde van het rotsgebergte begraven de inwoners doorgaans hunne dooden, maar op den westelijken kant worden die verbrand. De heer HARMON was aanschouwer van het verbranden van het lijk eens opperhoofds, het lijk was met de beste kleederen versierd, zijne twee vrouwen stonden de eene aan het hoofd, de andere aan de voeten, en bleven zoo

lang ſtaan, tot hun haar verzengd werd, en zij van den rook bijna ſtikten, hierop wentelden zij zich bedwelmd op den grond. Toen zij weder bij gekomen waren, begonnen zij het brandend lijk, zoo ver zij uit hoofde der hitte tot hetzelve konden naderen, hevig met ſtokken te ſlaan, en dit onaangenaam tooneel duurde zoo lang, tot het ligchaam verbrand was. Hierop werd de asch en de beenen verzameld, en in zakken geſtoken, die de weduwen twee jaren lang dag en nacht moeten mededragen. Na verloop van dezen tijd; geven de bloedverwanten van den overledenen een feest, en plaatſen dan de asch plegtig in een kastje onder eene hut midden in het dorp. Tot dezen tijd toe leven de weduwen in eenen ſtaat van ſlavernij; hare aangezigten worden met roet beſmeerd, hare hoofden geſchoren, en zij mogen geene andere kleeding dragen, dan om de lendenen een dekſel van vellen. Wie in den winter ſterft, blijft in de hut liggen tot het warm wordt. Dan eerst wordt het lijk op den brandſtapel gebragt, en de asch naderhand na den afloop van den bepaalden rouwtijd in kleine hutten van planken, die zes voeten hoog en met boomſchors bedekt zijn, bewaard, op welke lompe afbeeldſels van zon, maan en verſcheidene dieren ſtaan.

Zij ſchijnen een onbepaald denkbeeld van een toekomend leven te bezitten, en gelooven ernſtig,

ſtig, dat eene afgeſcheidene ziel naar welbehagen in eene menſchelijke gedaante weder op aarde kan terugkeeren, en dat, als een doode verbrand wordt, hunne priesters en waarzeggers de ziel van denzelven in een' zijner naaste bloedverwanten kunnen blazen, in welk geval zijn eerſte kind die mede ter wereld brengt. Zij gelooven verder, dat de aarde eens geheel met water bedekt geweest is, en dat alle dingen door hetzelve verwoest zijn, uitgezonderd eene *Binzenrat*, die tot op den grond dook, eenig ſlijk mede boven bragt, dat dan ſteeds toenam, en de wereld, dat is *West-Kaledonien*, deszelfs tegenwoordige gedaante gaf. Zij zijn zeer verlegen, om te verklaren, hoe hun land bevolkt werd, maar zij zeggen, dat zich een vuur over de ganſche aarde uitbreidde, dat alle menſchen vernietigde, uitgezonderd één man en ééne vrouw, die zich tegen de vernieling der vlammen in de holte van eene rots wisten te beveiligen.

De West-Kaledoniers zijn een vrolijk en zeer praatachtig volk. Mannen, vrouwen en kinderen — zegt de heer HARMON — roeren ſteeds hunne tongen; als zij niet ſlapen, praten of zingen zij. — Verſcheidene hunner liederen zijn niet onaangenaam. — Zij zijn echter ook groote liefhebbers van het ſpel, niet ſlechts de mannen, maar ook de vrouwen, ja zelfs de kinderen brengen een groot gedeelte van den winter hiermede

door, en verſpelen zelfs het laatſte ſtuk hunner kleeding. De mannen zijn hunne vrouwen zoo getrouw, dat dit zelfs tot jaloezij overſlaat. Over het algemeen is dit vrolijk en goedaardig volk niet afkeerig van den arbeid, zoo hen ſlechts de blanken hiertoe aanſporen. Het is te hopen — zoo eindigt dit berigt — dat hen de blanken in den landbouw (tot welke het land zeer geſchikt is) zullen onderwijzen, want dit is de eerſte voorbereiding tot eene beſchaving, voor welke hun zacht en goedaardig karakter zeer vatbaar ſchijnt te zijn.

XI.

XI.

WAARNEMINGEN OP EENE REIS VAN BUKAREST NAAR KONSTANTINOPEL.

Van *Bukarest* kan men op verſchillende wijzen naar *Konſtantinopel* trekken, deels met den Janitſaar van het Oostenrijksch gezantſchap, deels met den Courier der regering, deels met eene karavaan, die alle veertien dagen naar de hoofdſtad trekt. De eerſte wijze van reizen is de veiligſte, dewijl de Janitſaar de plaats eener *Firman* (pas) van den Grooten Heer bekleedt; men is echter genoodzaakt, om dezen togt van *Ruschtſchuk* af met hem te paard af te leggen, maar komt dan ook in zes of zeven dagen te *Konſtantinopel.* De couriers der vorsten genieten minder achting, dan de Janitſaren, en de reizi-

gers, die hen vergezellen, moeten door den vorst met een pas voorzien worden.

Wil men met eigen rijtuig reizen, dan moet men een Janitſaar tot geleide medenemen, daardoor wordt men niet ſlechts tegen de geestdrijverij van het volk beveiligd, maar ook aan de posthuizen beter bediend.

De karavaan beſteedt veertien dagen tot haren togt naar *Konſtantinopel.* Een karavaan-Pacha, die de ganſche beweging beſtuurt, bepaalt de dagreizen. Zulk eene karavaan beſtaat dikwijls uit meer dan zestig kameelen. Ter herberging der karavaan zijn bijzondere gebouwen voorhanden, in welke men echter niets meer dan huisvesting vindt. Deze *Chans* en karavanſera's zijn vrome ſtichtingen van gastvrije Turken.

Op den weg van *Bukarest* naar *Ruschtſchuk* ligt de groote opene Wallachyſche ſtad *Dsurdsuevo* (zeg Dschjurdschuu-Turksch *Ierkoi*, aarddorp). Zij heeft verſcheidene uren in den omtrek.

Ruschtſchuk ligt aan gene zijde van den *Donau*, en op de tinnen harer moskeën prijkt de halve maan. Op het eiland van den Donau *Slobosia* ſtaat een ſterk kaſteel, dat den omtrek beheerscht.

Ruschtſchuk, ook *Rusdſchuk*, *Ruſchiuk* genaamd, eene der beroemdſte koopſteden van het rijk,

rijk, is op hoogten aan den *Donau* gebouwd en met een kasteel voorzien. De stad is zeer groot en bevat omtrent zes duizend huizen. De inwoners bestaan deels uit Turken, deels uit Armeniërs, deels uit Joden en Grieken; men vindt hier verscheidene trafijken en fabrijken. Twee rivieren, de *Aklom* en *Karalon*, vallen hier in den *Donau*.

Te *Ruschtschuk* betreedt men als een ander werelddeel. Men vindt hier niet meer die volken, die men voorheen ontwaarde, maar eene andere natie en eene andere taal, andere zeden, gewoonten, kleederen en huizen. De klokken zijn verdwenen en van de Minarets klinkt de oproeping tot het gebed.

De *stations* zijn in *Turkije* gewoonlijk eene geheele dagreis van elkanderen verwijderd. Men laat ja wel op zulke togten het paard dikwijls rusten, maar zonder het te voederen. De zadel bestaat slechts uit een hoog kussen van paardehaar. De stijgbeugels zijn breed, zwaar en hangen aan korte riemen. Het gebruik van deze is voor hem, die aan dezelve niet gewoon is, wel moeijelijk, maar men zit echter daardoor zeer vast. Voor het paard hebben zij echter dit nadeel, dat zij het door de scherpe kanten en punten jammerlijk teisteren. Zij bekleeden de plaats van sporen, hoewel de Janitsaren ook nog ijzeren stiften aan hunne laarzen dragen.

Het

Het Turkſche paard is van een fraai maakſel en zeer leerzaam. De Turk draagt ook groote zorg voor zijn paard, hij wascht het met zeep en rost het dan. Daarbij houdt hij het ſteeds zeer warm en dekt het zwaar. De meeste rijpaarden zijn hengſten. Het voeder beſtaat in zuivere garst, of garst met ſtroo gemengd. Dit krijgen zij een- of tweemalen elken dag, maar drinken ſlechts eens. De mist van het paard, in de zon gedroogd, dient tot ſtrooiſel. De zadel wordt gewoonlijk ſlechts dan van den rug van het paard genomen, als het gewasſchen zal worden. In de lente grazen de paarden eene maand. Dan heeft er bij het brengen der paarden van den Sultan te *Konſtantinopel* naar de weiden, eene eigene plegtigheid plaats, en de inwoners van verſcheidene dorpen van *Bulgarijen* moeten tot dat einde in die hoofdſtad komen.

De posterijen ſtaan in *Turkije* nog op eenen zeer lagen trap der volmaaktheid. Men vindt hier ſlechts posten te paard. Dit valt te minder in het oog, dewijl koetſen hier onbekend zijn, en de Turk, naar Oosterſche gewoonte, ſteeds te paard rijdt. Ook hier vertoont zich de ernſtige Oosterling in zijne deftigheid. Ieder ſtap is afgemeten en *theatraal*. Zijne langzame beweging, zijn lange aartsvaderlijke baard, zijn ſterk ligchaamsgeſtel, dit alles heeft iets ontzagverwekkends. Zijne figuur beſlaat veel meer

plaats,

plaats, dan die van eenen westerling. Hoe aanzienlijker de man is, hoe meer plaats ook zijn gewaad beslaat, hoe meer in het oog loopender ook zijne kleeding is. Hoe harder de kleuren zijn, hoe meer goedkeuring die vinden. De ruiters leggen zich steeds op eene zekere welvoegelijkheid toe. Langzaam stapt het paard, want slechts in den oorlog en bij den strijd is men gewoon snel te rijden. De gewone rid zweemt naar eenen parademarsch.

De inrigtingen van den post heeft reeds MURAD IV. in 1623 tot 1640 gemaakt, terwijl hij posthuizen aanlegde, die met de noodige paarden voorzien werden. Voorheen namen de couriers der regering met geweld de paarden, die zij behoefden. Thans zijn omtrent honderd Tartaren ten dienst der regering aangesteld. Deze zoowel als de Janitsaren, die de brieven der gezanten bezorgen, munten uit door trouw en naauwkeurigheid. Zij hebben eenen *Firman* van den Turkschen keizer, die hun volmagt geeft alles te mogen eischen en bezigen, wat ter bevordering van hunne reis noodig is. Men kan veilig met hen reizen, want zij worden algemeen, ja zelfs van de roovers gevreesd. Bij de armeeën en de stadhouders in de provinciën zijn insgelijks Tartaren aangesteld, om de bevelen der regering in alle deelen des rijks ten spoedigste over te brengen.

De posthuizen zijn voldoende van paarden voor-

voorzien. Voor de pakkaadje zijn sterke paarden gereed, die eenen zwaren last dragen kunnen. De posthuizen zijn gewoonlijk tevens koffijhuizen, waar men, als men eenen Firman heeft, of met eenen courier rijst, eenige behoeften om niet krijgen kan. Men wint echter hierdoor niets uit, dewijl de drinkgelden des te grooter moeten zijn. Van *Weenen* tot *Konstantinopel* zijn tachtig post*stations*. Van deze liggen er vier in *Oostenrijk*, negen en dertig in *Hongarijen*, tien in *Zevenbergen*, zeventien in *Wallachijen* en de overigen in het eigenlijk *Turkije*. De afstand bedraagt twee honderd dertien tot twee honderd dertig Duitsche mijlen. Volgens trigrometrische berekening echter slechts honderd drie en negentig mijlen.

Passen heeft men hier bijna niet noodig. Reizigers, die van den kant van *Zevenbergen* de grenzen betreden, laten, in zoo ver zij niet met eenen courier reizen (want in dit geval is dit ook niet eens noodig) op de eerste Wallachijsche *station* hunnen pas viseren, dat vervolgens ook in *Bukarest* plaats heeft. Hoe dieper men in *Turkije* komt, des te minder wordt naar eenen pas gevraagd. Op den weg van *Ruschtschuk* tot *Konstantinopel* heeft dit nergens plaats, maar de waren, die men mogt medevoeren, worden naar het gebouw der tollenaren gebragt; voor het overige neemt noch de regering van

het

het land, noch de policie der ſtad geene de minſte kennis van den vreemdeling, en bekommert zich even zoo min om de aankomenden als om de vertrekkenden (*).

De naaste *station* van *Ruschtſchuk* is *Rasgrad*, zij heeft eene, uit vierkante ſteenen gebouwde en met twee *Minarets* voorziene moskee. Op de opene uitſtekken der menigvuldige koffijhuizen, zaten hier, onder geſchilderde ſchermen, vele Turken in gedachteloosheid of diepzinnigheid gezonken; op deze wijze brengen zij den ganſchen dag door, zonder zich om hunne buren te bekommeren. Somtijds legeren zij zich rondom de ſchaakſpelers, en zonder een' blik van het bord te wenden of een woord te ſpreken, beſchouwen zij den loop van het ſpel, ernſtig en plegtig. Behalve koffij en tabak, wordt in de koffijhuizen doorgaans niets gebruikt, de eerſte wordt echter den bedelaar even zoo eerbiedig als den rijken gegeven.

In *Rastad* at de heer VAN STURMER het eerst naar de wijze der Turken. De geregten beſtonden uit eene zure melkſoep, eene ſoort ſult van brood, een ragou en een Pilouw (eene ſoort van podding) Het ganſche tafelgereedſchap beſtond uit een' hoop houten lepels. De waard diende zich zelven eerst, en als hij zijnen beker met

(*) Men houde in het oog, dat dit in 1816 geſchreven is.
DE VERT.

met water ledigde, wenschten hem de gasten gezondheid! Het overblijffel der ſpijzen kregen de armen. Na den maaltijd goot een oppaſſer water over de handen, en een ander reinigde de plaats, waar men gegeten had. Vervolgens werd weder koffij aangeboden. Dit behoort hier tot de eerſte behoeften des levens, en de arme kan die zoo min ontberen, als de rijke.

De heer BEAUJOUR verhaalt van eenen *Effendi*, dat hij dagelijks dertig kopjes koffij dronk, drie drachmen opium genoot en zestig pijpen tabak rookte. Zijn overig voedſel beſtond ſlechts uit acht lood rijst. Deze zonderlinge man geleek veel naar eene Mummie en zijne ſpieren waren als verdroogd. Evenwel ſchijnt de koffij voor de gezondheid der Turken meer voor- dan nadeelig, en in zeker opzigt als een tegengif tegen het heulſap en het aanhoudend gebruik van tabak te zijn. Zij brengt de vrolijkheid als terug, die de tabak verdreven had. Evenwel legt de Turk de pijp zelden uit den mond, hij gebruikt die niet alleen na het eten bij de koffij, maar ook bij de minſte bezigheden. Evenwel gaat hij hierbij met dezelfde langzaamheid te werk, die al zijne ſtappen kenmerken, en dit ſtremt de verdoovende uitwerking te meer, dewijl de tabak niet zwaar is en door roeren van drie ellen lang wordt opgehaald. De rook van den Turkſchen tabak is zeer aangenaam en laat geenen onaan-

ge-

genamen blijvenden reuk in de kleederen achter.

Het rookgereedschap behoort mede tot de weelde der Turken. De pijpenroeren zijn met zilver en goud beslagen, de mondstukken van barnsteen, somtijds met edele gesteenten bezet. Eigene dienstboden — de *Itsch Aga* en *Tutum Baschi* — zijn ter reiniging van dit gereedschap bestemd; het is hun pligt, de pijpen te stoppen en die aan hunne heeren te geven. In *Turkije* is men, zoowel als in *Perzië*, gewoon het pijpenroer door water te leiden; zulk eene pijp noemen de Turken *Nargile*. Deze toestel is zeer fraai, en men krijgt daardoor den rook koud in den mond, dat, uit hoofde der drukkende hitte zeker wel verkwikkelijk, maar, zoo als men zegt, voor de gezondheid nadeelig is.

De *Pilouw*, het geliefkoosde geregt der Turken, is zeer voedzaam, en wordt op velerlei wijzen bereid, dan eens met een hoen, dan eens met schapenvleesch, ook kleurt men dien rood, geel of blaauw. De gewone wijze, om dezen schotel klaar te maken, is zeer eenvoudig. Rijst wordt met water in eenen geslotenen pot gesmoord en dan boter op dezelve gegoten. Gewoonlijk is deze spijs zeer vet. De Turken bereiden over het algemeen verscheidene smakelijke geregten, en vooral is eene eijerspijs zeer lekker, tot welke zij, in plaats van boter, *Kaimac*, dat is room bezigen, die zoo lang gekookt wordt, tot men

die bijna ſnijden kan. Een andere lievelingsſchotel is de *Joghurd*, dat is door kunst zuur gemaakte melk met ſuiker of aardbeziën gegeten: zij zeggen dat een Engel aan ABRAHAM de bereiding dezer ſpijs geleerd heeft. Men eet hier weinig rundvleesch, ſoep is niet in gebruik, gezouten uijen maken het nageregt uit. Het volk eet veel fruit, inzonderheid watermeloenen. Voor het overige loopt de maaltijd der Turken ſpoedig af, en geen gezellig verkeer heeft hierbij plaats. Dit volk kent wel onze lekkernijen niet, maar het wordt ook daarentegen door onze hieruit ontſtane ziekten niet gekweld, zoodat het de hulp der artſen weinig bezigt, hetzij dan dat men de reden hiervoor in hunne matigheid of in ſommige geheime middelen tegen ligchamelijke ongemakken zoeken moet.

De koffij wordt in een heeten oven op aarden pannen langzaam geroosterd, hoe langzamer dit geſchiedt, hoe lekkerder zij wordt. Als zij ligtbruin is, dan wordt zij uit de pan genomen, in een mortier met een zwaren ſtamper fijn geſtooten, en hierop zoo lang op een zacht kolenvuur of in heete asch gekookt, tot zij eenen liefelijken geur verſpreidt. Men ſchudt die dikwijls, en laat die zoo lang bij het vuur ſtaan, tot bovenop een wit ſchuim komt. De koffij mag echter nu niet koken, maar flechts ligt opwellen, dan wordt zij, om die helder te

doen

doen worden, uit de eene kan in de andere gegoten, of er wordt, om dit te bewerkſtelligen, een lepel koud water in gegoten. De koffij wordt zonder ſuiker of melk zeer langzaam gedronken. In *Konſtantinopel* vindt men koffijbranderijen, die een aantal menſchen bezig houden, die hun brood winnen met de koffijboonen uit te zoeken, te branden en te ſtooten.

XII.

BANKES WONDERBARE ONTDEKKINGEN IN HET STEENACHTIGE ARABIE.

De Engelſche reiziger BANKES heeft in het ſteenachtige *Arabie*, inzonderheid in *Wadi Musa* (het dal van MOZES) allermerkwaardigſte oudheden ontdekt, en beloofd, die in een prachtig werk te zullen bekend maken. Wij vertrouwen onze lezers geenen ondienst te zullen doen, als wij hun eene korte beſchrijving dezer prachtige werken geven, die zelfs die van *Balbek* en *Palmyra* overtreffen.

De heer BANKES en zijne Engelſche reisgenooten gingen van *Jeruzalem* naar *Hebron*, waar zij de moskee bezagen, die op het graf van ABRAHAM gebouwd is, haar onderſte gedeelte beſtaat uit ontzettende ſteenklompen, van welke ſommige meer dan twintig voeten lang zijn en uit de eerſte eeuwen ſchijnen af te ſtammen.

Eerst

Eerst reisde hij naar *Carrak*, door eene streek, bestaande uit hoogten en rotsen van de zonderlingste gedaante, en langs den voet van hooge bergen, waar brokken van zoutsteen de beste verklaring opleveren van het sterke zoute water, dat de *doode zee*, die in de nabijheid ligt, vervult. Toen de reizigers zich in dit water badeden, vonden zij het moeijelijker hier te duiken, dan in ander zeewater.

De vesting *Carrak* ligt op den top eener rots, werwaarts een wenteltrap leidt, die in den ruwen steen gehouwen is. Zij is, gelijk andere vestingen der Arabieren, een steenhoop, de moskee, de Christelijke kerk en citadel zijn vervallen. Niet ver van deze vesting vindt men verscheidene in de rots gehouwen graven, en de reizigers worden door de inwoners, die uit Muhammedanen en Christenen bestaan, zeer gastvrij ontvangen, deze leven hier veel vreedzamer, dan de bewoners van *Jeruzalem*. De vrouwen droegen geene sluijers en schenen aan geenen dwang onderworpen te zijn.

De heer BANKES en zijne reisgenooten trokken nu verder naar het dal *Ellafer*, waar zij eenige overblijfselen der oudheid vonden, die uit de tijden der Romeinen schenen af te stammen. Op den volgenden dag reisden zij gedeeltelijk over eenen met lava geplaveiden weg, die zeker door de Romeinen was aangelegd, en zij bereik-

ten tegen den avond *Schubek*, eene vesting, die wel zeer hoog ligt en het omliggend land beſtrijkt, maar, uit hoofde van haren vervallen ſtaat, geene Europeeſche belegering zou kunnen verduren. Niet ver van deze plaats veroorzaakten hun de Arabieren eenige moeijelijkheden, die zij echter door hunne ſtandvastigheid overwonnen, en hierop verder trokken, tot zij de tent van het opperhoofd EBEN RASCHED bereikten, die hen voor goede betaling onder zijne beſcherming nam. Zijn leger ſtond aan eene ſteile helling, van waar zij een heerlijk uitzigt hadden op den berg *Gebel-enede-Harun* (berg van den profeet AARON); ook zagen zij in de verte den *Gebel Tor* (den berg *Sinai*). Op den voorgrond der vlakte ontdekten zij vijandelijke Arabieren, die hun den weg naar *Wadi Musa* (het dal van MOZES) welks ruïnen zij ook wenschten te bezien, wilden betwisten. Zoodra zij beſpeurden, dat deze ſchaar op hen loerde, zonden zij eenen bode naar den aanvoerder, met verzoek, om hen eenen vrijen doortogt te verleenen. Hij liet hun echter antwoorden: dat de ongeloovigen noch door zijn land zouden trekken, noch van zijn water drinken. Zij waren nu in het land *Edom*. Na veel twisten gaf hij hun eindelijk verlof, om door zijn land te trekken, maar verbood hun echter van zijn water te drinken, een bevel, dat zij niet naauwkeurig volgden; want

toen

toen zij bij die heldere beek kwamen, die de twistappel was, zoo wilden zij hunne paarden volstrekt door eene koele teug verfrischen, en hun beschermheer EBEN RASCHED achtte het billijk, dat men de arme dieren deze lafenis gunnen moest. Reeds voorheen had hij in tegenwoordigheid van den troep bij de eer zijner vrouwen en den baard van den Profeet gezworen, dat de reizigers van het water van *Wadi Musa* niet zouden drinken.

Zoodra zij over de beek waren, kwamen zij in dit bewonderenswaardig dal van MOZES. Alkereerst zagen zij een *Mausoleum*, aan welks ingang twee kolossale gedaanten van dieren, gelijk leeuwen of *sphinxen* stonden; want men kan dit met geene zekerheid bepalen, dewijl deze beelden zeer beschadigd en verminkt waren. Hierop trokken zij naar de voornaamste overblijfselen door eenen gang, die vijftien tot twintig voeten breed en door zeer steile rotsen omringd was, die twee honderd, ja vijf honderd voeten hoog waren, en door hare overhelling den weg verduisterden. Op sommige plaatsen waren nisfen in de zuilen dezer ontzettende galerij gehouwen, hier en daar staken geweldige klompen uit, die eene verre geheimzinnige gelijkenis hadden met levende voorwerpen, over welke echter tijd en vergetelheid eenen ondoordringbaren sluijer gespreid hadden.

Omtrent eene Engelſche mijl van den ingang van dezen doortogt reden zij onder eenen verwelfden boog, die een gedeelte eener waterleiding geweest was en beide zijden van den weg vereenigd had. Zij zagen ook eenige aarden pijpen, door welke het water was verdeeld geworden. Toen zij omtrent twee Engelſche mijlen verder door deze vreesſelijke engte getrokken waren, zagen zij het front van eenen prachtigen tempel. Het beeld van eene gevleugelde *Victoria* ſtond in het midden eener opening in het bovenſte gedeelte, en groepen van kolosſale figuren, eenen *Centaurus* en eenen jongeling verbeeldende, zag men aan beide kanten van den hoogen ingang. Dit prachtig gebouw is geheel uit de ruwe rots gehouwen, en wordt door de overhangende rotſen tegen de verwoestende uitwerkſelen van het weder beſchermd. Omtrent drie honderd ellen van dezen tempel, ontmoeteden zij andere bewonderenswaardige werken, door den beitel gevormd, en toen zij links aan het einde der rots kwamen, vonden zij een in dezelve gehouwen *amphitheater*, dat nog zeer goed bewaard was, behalve het *Proscenium*, dat in een puinhoop was veranderd.

Aan alle kanten waren ontelbare kamers en graffteden uitgehouwen, het ruime plein aan het einde van den doortogt lag vol van overblijffelen van paleizen en andere gebouwen. Deze bouwvallen, die men *Wadi Musa* noemt, dewijl een dorp in

in de nabijheid dezen naam draagt, zijn overblijfselen der ſtad *Petra*, die, onder de regering van keizer AUGUSTUS, het verblijf van eenen Monarch en de hoofdſtad van *Arabia Petraea* (het ſteenachtig *Arabie*) was. Keizer TRAJANUS veroverde dit land en voegde het bij de provincie *Palestina*. In latere tijden werd *Petra* door BALDUIN I., koning van *Jeruzalem*, veroverd, die het den *koninklijken berg* noemde.

Nadat het gezelſchap deze wonderbare oudheden naauwkeurig beſchouwd had, zette het zijnen reistogt voort naar den berg *Hor*, dien het beklom, en boven op denzelven een gebouw vond, in hetwelk men zeide, dat het graf van AARON ſtond; het was een eenvoudig gedenkteeken van ſteen, dat een oud Arabier hen liet zien.

Op den volgenden dag beſchouwden zij nu ook de overige ruïnen van *Petra* en eindelijk die van *Jerrahet*, die de overblijffelen van *Palmyra* ver overtreffen. Eene groote rij van zuilen, loopende van de ooster- naar de westerpoort der ſtad, beſtaat uit kolommen van de Corinthiſche orde en eindigt in eenen halven cirkel van zestig Ioniſche zuilen, die zich van het noorden naar het zuiden uitſtrekt. Aan het westelijk einde ſtaat een ſchouwburg, wiens *Proscenium* nog zoo goed bewaard is, dat men zeggen kan, dat het niets van zijne ſchoonheid

heeft verloren. Twee prachtige marmeren ſchouwburgen, drie majestueuſe tempels en de overblijfſelen van kostbare paleizen, benevens verſtrooide brokken van beelden en opſchriften leveren een zoo verrukkend tooneel van ſchoonheden voor den liefhebber der oudheden op, dat alle ruïnen van *Rome's* voorgaande pracht ver overtreft.

XIII.

XIII.

KURDISTAN.

De algemeene naam *Kurdistan*, of *land der Kurden*, bevat verſcheidene landſchappen, die deels onder Perziſche, deels onder Turkſche heerſchappij ſtaan, en tusſchen den vijf en dertigſten tot veertigſten graad noordelijke breedte, en omtrent negen en vijftig tot 63 graden oostelijke lengte van *Ferro* liggen. Van het noorden naar het zuiden ſtrekt zich *Kurdistan* van den berg *Ararat* uit tot het punt, waar de rij der bergen van *Hamesin* aan *Aiagha* of *Dschebel Tak* (het oude *Zagros*) ſluit; van het oosten naar het westen echter van de bergen, die de meren *Wan* en *Ormiah* ſcheiden, tot de ſtad *Hesn-Kria* aan de rivier *Tigris*. Wij bevatten dezen omtrek — zegt de heer JAUBERT — in eene lijn, die bij den berg *Ararat* begint, door *Diadin*, *Toprakkaleh*, *Much*, *Sert* en *Dschesireh* langs den oostelijken oever van den *Tigris* tot

tot de plaats loopt, waar deze rivier door het gebergte *Hamesin* begint te ſtroomen. Deze lijn volgt verder die keten van bergen tot *Dschebel-Tak* en dan deze weder tot de bron der rivier *Scheik-Haſſan*. Van hier klimt zij weder naar het noordoosten, raakt oostwaarts van *Sineh* de bronnen van *Kisſil-Urſen*, loopt langs de bron van *Takht-Suleiman* over de rivier *Sarokh* en de bergketen tusſchen de twee voornoemde meren; nu laat zij *Ormiah*, *Selmar* en *Khoi* oostelijk liggen, gaat door *Ketura* en *Seva*, loopt eindelijk langs den westelijken oever van den Perziſchen *Araxes*, en bereikt weder den *Ararat*, van waar wij haar lieten beginnen.

Dit door ons met deze lijn omringd land had voorheen ten noorden *Kolchis*, ten oosten de beide *Medien*, ten zuiden *Chaldea* en ten westen *Klein-Azië* liggen. Ook grensde het aan het land der *Scythinen*, *Taoken* en *Phasiers*, en bevatte de *Karduken* of *Gordyers*, zoowel als een aanzienlijk gedeelte van *Groot-Armenie*, *Babylonie* en *Asſyrie*.

Dewijl de bergen, die geheel *Kurdistan* bedekken, in het noordelijk gedeelte veel hooger zijn, en korter bij elkanderen ſtaan, dan in het zuidelijke, en hieruit een groot verſchil van het klimaat ontſtaat, zoo verdeelen wij het land in het noordelijk en zuidelijk *Kurdistan* door eene andere lijn, die bij de bergen van *Nimrod* (de ou-

oude *Nipheten*) begint, de rij van het gebergte *Hekia* ten zuiden van *Wan* volgt, en daar eindigt, waar deze bergen, noordwaarts loopende, de beide meren ſcheiden.

Beide deze ſtreken van *Kurdistan* hebben vele plaatſen, geſchikt tot weiden voor het vee, en daarom worden hier ook vele ſchapen en geiten gefokt, die, verkocht zijnde, aanzienlijke ſommen opbrengen. Men ſchat het getal dezer dieren, die jaarlijks in *Konſtantinopel* verkocht worden, op een millioen vijf maal honderd duizend; eigenlijk worden er nog veel meer uitgevoerd, maar vele ſterven op den langdurigen en moeijelijken togt. Iedere kudde beſtaat uit vijftien honderd tot twee duizend koppen, zij wordt door verſcheidene herders geleid, die, zoo veel mogelijk, den weg, dien de karavanen houden, vermijden. Eene kudde heeft, om den weg van *Wan* tot *Konſtantinopel* af te leggen, zeventien of achttien maanden noodig.

Het noordelijk *Kurdistan* brengt rog, tarwe en ſpelt voort, zoo veel er vereischt wordt tot onderhoud der bewoners, als ook rattekruid, zwavel en aluin.

De ruime dalen en vlakten van het zuidelijk gedeelte van *Kurdistan* zijn vruchtbaar in rijst, koren, garst, vlasdotter (*sesamm*), ooft, tabak en boomwol. Men verzamelt daar ook honig en druipmanna, dat op het nageregt gebruikt wordt,

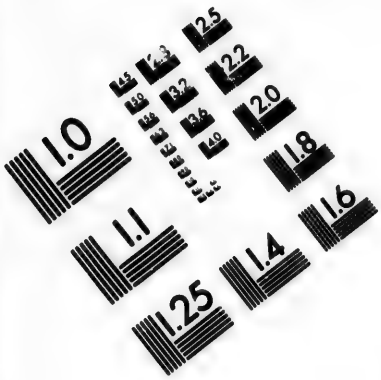

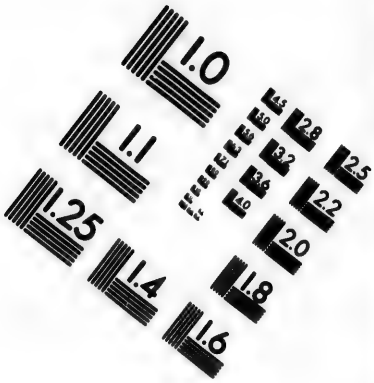

IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)

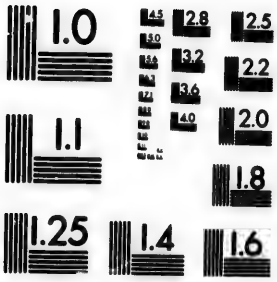

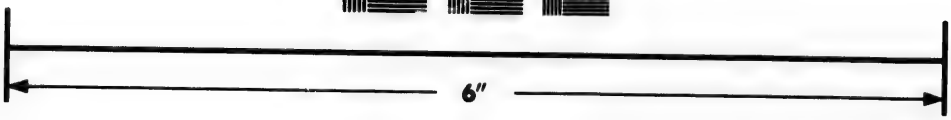

Photographic
Sciences
Corporation

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

2.8
3.2
3.6
4.0
2.5
2.2
2.0
1.8
1.0

wordt. Eindelijk is hier de galnoot uitnemend goed, en wordt over *Alexandrie* en *Smirna* verzonden.

Het is bekend, dat *Kurdistan*, zelfs binnen de grenzen, die de oude landkaarten aan hetzelve geven, niet door éénen heer geregeerd wordt, maar het is ten aanzien der regering in twee deelen verdeeld, waarvan het eene, dat het grootste is, onder *Aziatisch Turkije* mede wordt begrepen, en het ander eene provincie van het Perzische rijk uitmaakt. De lijn der grenzen begint bij de keten bergen, die de meren *Wan* en *Ormiah* scheidt, dan de rij van het gebergte *Kheles* volgt tot aan de bergen van *Tschil-Tscheschmeh*, vervolgens loopt langs de rivier *Mehriran*, het kleine meer *Zerebar* oostelijk laat liggen, en zich eindelijk weder aan *Tschebel-Tak* sluit.

Volgens deze onze opgaaf bevat het *Turksch Kurdistan* acht *Sandschaks* of landschappen, welke verzorgers den titel *Pacha* voeren of zich aanmatigen. Deze landschappen zijn: *Bajazed*, *Much*, *Wan*, *Dschulamerk*, *Amadia*, *Suleimanieh*, *Kara-Tscholan* en *Zahn*. Intusschen is de Sultan, behalve in *Wan*, slechts in naam heer van dit groote rijk. De Kurden, die het bewonen, beschouwen zich zoo weinig als onderdanen van het Turksch bewind, dat de meesten noch *Kauk* (Tulband) noch Turksche kleederen dra-

ſtragen; zij ſtellen aan de regering de door hen benoemde *Pachas* of *Begs* voor, maar, hoewel zij dezelve ſteeds uit ééne familie kiezen, zoo loopt deze keus echter zelden zonder onrust of bloedigen twist af.

De Kurden verdeelen zich weder in eene menigte horden of ſtammen, welks hoofden door de *Pacha's* of *Begs* aangeſteld worden. De Perziſche Monarch is ook ſlechts in dat gedeelte van *Kurdistan*, dat in zijn rijk gelegen is, opperlandsheer; evenwel laat de tegenwoordige beheerſcher van *Perzie*, FEHT ALI, de rondzwervende horden niet zoo veel vrijheid, als zij in *Turkije* genieten. De hoofdplaats der Perziſche Kurden is *Seneh*.

Deze volken, hetzij zij vaste woonplaatſen hebben of rondzwerven, leiden hunne afkomst af van de *Mongolen* en *Uzbeks*, die door hunne plotſelinge invallen *Azie* zoo dikwijls verontrusteden. Hunne groote en ſchoone oogen echter, hunne adelaarsneuzen, de blanke kleur van hun gelaat en hunne lange geſtalte logenſtraffen deze afkomst. Zij belijden den Muhammedaanſchen godsdienst, maar allen, zelfs die, welke den Perziſchen *Schach* huldigen, zijn van OMAR's ſekte. Hunne kleeding verſchilt daarin van de Turkſche, dat die ligter, hoewel bijna van denzelfden vorm is, dat zij over dezelve een grooten zwarten pels van geitenvel, en in plaats van

den

den tulband eene lange muts van rood laken dragen, en om dezelve een zijden geſtreepten *shawl* van ſcherpe kleuren; aan het einde der muts, die ver over de ſchouderen hangt, zitten eene menigte zijden kwasten. Deze dragt ſtaat hun zeer goed. Zij ſcheren hun hoofd en dragen knevels. Slechts de grijsaards laten den baard groeijen.

De Kurden zijn voortreffelijke lanſiers en ruiters.

De rondzwervende troepen houden runderen, geiten, ſchapen en bijen; hierom geeft ook in de Kurdiſche taal, die uit Arabisch en Perzisch beſtaat, en verſcheidene tongvallen heeft, het woord *Mal*, dat vermogen, rijkdom beteekent, inzonderheid ook *kudden* te kennen.

Krijgsoefeningen zijn de geliefkoosde bezigheid der Kurden. Zij beminnen zeer de vertelſels en maken ook liederen, welks onderwerpen buitenſporige liefde, gevechten of merkwaardige en treurige gebeurtenisſen zijn.

Hunne muzijk is wel eenvoudig, maar evenwel niet kunſteloos, vol uitdrukking en klagend. De zangers houden ſteeds lang denzelfden toon, dien echter doende klimmen en dalen; vele woorden worden afgebroken door zuchten en ſnikken, zij ſtorten tranen en eindigen met een klagend geſchreeuw. Men ſchat eene ſterke ſtem hooger, dan eene zachte en zuivere; als

de

de Kurden eenen zanger willen prijzen, zeggen zij daarom, dat men hem eene *Paracange* (een uur) ver hooren kan. En inderdaad is het gezang, als zij in de bergen ronddwalen, het teeken, waar zij zich bevinden.

Zij hebben eene sterke neiging tot stelen; mogelijk zwerven zij daarom ook rond, maar de nabijheid van eenen vijandelijken stam, gebrek aan weiden en een streng jaargetijde voeden ook dezen smaak tot zwerven. In den winter zoeken zij een verblijf bij den landman, wien zij in den zomer een gedeelte van zijnen oogst ontroofden. Hoe woest zij ook zijn, zoo worden zij echter door den nood zeer handelbaar en gedienstig, en verkeeren zeer goed met hunne waarden.

Zoodra de lente komt, keeren zij tot hunne voorgaande leefwijze terug. Hun leger slaan zij gewoonlijk op fraaije weiden aan den rand eener beek op. Hunne tenten, aan welke zij de voorkeur boven de prachtigste woningen der steden geven, bestaan uit een weefsel van grove zwarte wol, en zijn niet zeer hoog. Zij omringen die met horden uit riet gevlochten, binnen welke zij hunne pakkaadje, en hetgeen zij der karavanen ontroofd hebben, bewaren. Deze soort van horden is zeer ligt en draagbaar. Zij bedienen zich ook van dezelve, om het verblijf der mannen van dat der vrouwen te scheiden, en perken voor de

kudde te maken. Midden in iedere tent is een gat, verscheidene voeten diep en breed, dat tot oven en keuken dient. Bij den minsten wind wordt de tent met rook vervuld, maar mannen, vrouwen en kinderen zijn aan denzelven gewoon. De paarden worden aan palen buiten de tenten vastgebonden, en zijn bijna altoos gezadeld; gewoonlijk is men iederen oogenblik gereed, om op te breken. Het stichten van zulk eene volkplanting kost naauwelijks eenen dag werk. De roofzuchtigste en plunderziekste volken zijn gewoonlijk ook de gastvrijste; daarom is een ervaren reiziger in het Oosten ook het meest bevreesd in die streken, waar deze deugd heerscht. Dit bewijzen de Kurden, want als er een vreemdeling, die slechts eenige vertooning maakt, bij eene hunner horden komt, dan rijden hem terstond sommigen te gemoet, en zeggen: „wees welkom! gij zijt hier als in uw huis." Nu brengt men hem in de tent van den rijksten en aanzienlijksten oudsten van den stam, en de vrouwen bereiden hem eenen maaltijd. Sommige dezer kneden spoedig grof meel, andere halen melk en honig, of spreiden tapijten van eigen maaksel op den grond. Ondertusschen ontpakken de jongere huisgenooten de lastdragende dieren, wasschen de paarden de pooten, en in den winter leiden zij deze eerst snel, dan allengs langzamer rondom het leger, opdat zij niet bevriezen zouden.

„Kin-

„ Kinders!" zegt de oude, „ zorgt voor onzen gast! een vreemdeling is eene gave Gods! laat het hem en de zijnen aan niets ontbreken! zorgt ook voor zijne beesten: deze zijn de schepen in de woestijn! En gij, reiziger, zijt welkom! gij zijt hier te huis, uwe vergenoegdheid moge ons een onderpand van den zegen des hemels worden. Als gij eenige uren aangenaam onder ons doorbrengt, zullen wij gelukkiger zijn, dan gij." Dikwijls is dit de taal van het hart; maar als de Kurden ver van hunne kudden zijn, hun geluk op de wegen, in de bergen of diep in de woestijn zoeken, dan beschouwen zij al, wat op hun gebied komt, als hunnen eigendom, en maken er geen geweten van, om door vleijende woorden en de leugenachtigste beloften hun doel te bereiken.

De beleefdheid dezer heeren bestaat voornamelijk daarin, dat zij met den reiziger over zulke dingen spreken, die hem vermaken en ten opzigte zijner reize gerust kunnen stellen, zonder hem met ongepaste en onbescheidene vragen lastig te vallen. „ Mogelijk," zeiden wel eens sommige tot ons, „ mogelijk is het doel uwer reis naar *Kurdistan* laakbaar; mogelijk zijt gij ongeloovigen en onze vijanden, maar wij willen dit niet onderzoeken. Gij zijt vreemdelingen, dit is ons genoeg. Wij zijn verpligt, u die zorg, oplettendheid en achting te bewijzen, die gij ons

zeker zoudt bewezen hebben, als wij in uw land reisden." Zelden verlaat men de tenten der Kurden, zonder een geschenk te moeten aannemen, als een bewijs van het genoegen, dat de reiziger hun heeft geschonken, door gebruik te maken van hunne gastvrijheid. Dikwijls steken zij ongemerkt in zijne pakkaadje een bokje, lam of iets anders, dat hij onder weg noodig heeft. Zelfs schenkt het opperhoofd van den stam wel eens een paard of muilezel aan den vreemdeling.

De verloving heeft bij de Kurden, hetzij zij in steden wonen of op de velden rondzwerven, steeds plaats eer het huwelijk voltrokken wordt, ook wordt zij met even zoo vele toebereidselen gevierd, als de bruiloft, en voor een onverbreekbare band gehouden. Zelden bepalen liefde en achting hunne keus, evenwel zijn hun deze gevoelens niet geheel vreemd. Niemand hunner, hoe oud en van welk een rang hij ook zijn moge, kan zonder toestemming zijner ouderen trouwen!

XIV.

SIR ROBERT KER PORTER'S REIS DOOR GEORGIE EN PERZIE, IN DE JAREN 1817 EN 1818.

De heer PORTER verliet *Petersburg* op het einde van Augustus 1817, en sloeg den weg in naar *Odessa*, aan de zwarte zee gelegen, met oogmerk, om van daar naar *Konstantinopel* te varen, maar van dit plan moest hij in het vervolg afzien, toen hij hoorde, dat in deze stad de pest heerschte.

Odessa ligt een duizend acht honderd drie en dertig wersten (twee honderd twee en zestig Duitsche mijlen) van *Petersburg*, en wordt door onzen reiziger als eene der bloeijendste steden van het Russische rijk beschreven. Het voormalig Turksche fort *Gadgibei* vormt de kern der

ſtad. Het ſtond op eenen hoogen heuvel, beheerschte bijna de ganſche nabijgelegene kust, zoowel als de beneden liggende fraaije haven, en leverde een heerlijk uitzigt in de zee op. Op het gunſtig berigt van deze ligging beval de regering nieuwe gebouwen op te rigten, en reeds in het jaar 1796 begon het Christelijk *Odesſa* aan de voeten van het vervallen Muhammedaanſche fort op te ſtijgen. Aan de nieuwe bewoners werden aanzienlijke vrijheden geſchonken, en dra bragt de uitvoer van koren naar de *Middellandſche Zee* leven en werkzaamheid onder de bewoners zoowel der ſtad, als van den omtrek. In 1817 werd *Odesſa* voor eene vrije haven verklaard, en tegenwoordig heeft die ſtad reeds derrig duizend inwoners.

De reiziger trok van *Odesſa* naar *Nicolaieff* (of *Nikolajew*, insgelijks eene nieuw gebouwde ſtad, van vier honderd huizen en vier duizend vier honderd inwoners, gelegen waar de *Ingul* in den *Bug* valt) die onder het wijs beſtuur van den admiraal GREIG zeer begint te bloeijen. Toen hij van hier zijne reis dwars door de heide voortzette, zag hij de verwoestende uitwerkſelen van die branden, die ontſtaan door de nalatigheid der koeijendrijvers en karavanen, die, na de opbreking van hun leger, vergeten het vuur uit te bluſchen. Kort bij de ſtad *Youchokrak* bevond zich de heer PORTER midden in zulk een-

eenen brand; slechts de weg was vrij, dewijl het vuur hier geen voedsel vond, maar regts en links was de vlakte, zoo ver men zien kon, met een vuurstroom bedekt, hetwelk een majestueus eerbiedinboezemend gezigt opleverde.

Te *Mariopol* (of *Marianopel*, *Mariempel*, eene door uitgewekene Grieken gestichte stad van drie honderd huizen en negen honderd inwoners, gelegen waar de *Kalmyas* in het *Azowsche Meer* valt) bereikte de heer PORTER de kusten van het *Azowsche Meer*, en kwam vervolgens over *Taganrog* en *Rostow* te *Nieuw-Tcherkask*, de hoofdstad van het land der Donsche kozakken. Hier werd hij, omdat hij den zwager van den vorst, ALEXANDER SCHERBATOUW, was, door den Attaman der Kozakken, graaf PLATOW, op het vriendelijkst ontvangen, en kreeg, toen hij den drie en twintigsten September vertrok, een geleide van Kozakken mede.

Kort bij *Alexandrow* (*Alexandrowsk*) bereikte hij den top van eenen steilen heuvel, van waar hij het eerst het gebergte *Caucasus* ontwaarde. Hij beschrijft den indruk, dien dit gezigt op hem maakte, op deze wijze:

„ Ik had de woestste en hoogste bergketen van *Spanje* en *Portugal* gezien, maar het denkbeeld van dezelve verdween geheel bij de grootheid van hetgeen, wat ik hier aanschouwde. Hier

ſchenen de bolwerken der natuur tusſchen *Europa* en *Azië* opgerigt te zijn. De *Elbrus* (*Elborus*) met eeuwige ſneeuw bedekt, vertoonde zich aan mijn oog, terwijl die berg, aan wiens voet, volgens de Griekſche overlevering, PROMETHEUS geklonken was, die op zich zelven eene wereld van bergen vormt, boven alles uitſteekt, zich met zijne witte en ſchitterende toppen in de wolken verliest, terwijl de bleeke tallooze bergtoppen van eenen lageren rang zich langs den horizon uitſtrekken, om zich eindelijk met de wolken te vereenigen en zoo zich aan het oog te onttrekken. Mismaakte en ontzettend groote rotſen verhieven zich uit de tusſchen beiden liggende vlakten, zij zouden zich als bergen vertoond hebben, maar in de nabijheid van den magtigen *Caucasus* werden zij ſlechts heuvelen. Fraai was het kontrast, dat hare donkere toppen met die ſchitterende opleverde, die boven haar uitſtaken. Het is meer dan poëzij, als de dichters van den *Genius* der bergen ſpreken. Wie toch kan den *Caucasus* beſchouwen, zonder door den geest, die in deze ontzettende woestijnen heerscht, bezield te worden!"

Op den laatſten September trok de heer PORTER over de rivier *Terek*. Hier ontmoette hij eene afdeeling van honderd jagers en veertig kozakken met eenen zesponder, die den brievenpost, benevens vijftig wagens met zout en even

zoo

zoo vele met Europeesche waren geladen, vergezelden. Bovendien waren nog een dozijn reizigers te paard en andere rijtuigen bij deze karavanen.

„ Wij naderden thans — zoo vervolgt onze reiziger — den *Wlady - Caucasus*, den sleutel van den beroemden doorgang naar *Georgie*. De weg liep in eene oostelijke rigting over eene uitgestrekte vlakte, waarvan wij een gedeelte den voorgaanden dag hadden doorgesneden. Aan onze regterhand bruiste de *Terek* over haar rotsachtig bed, en hare golven, meer gelijkende naar eene branding, dan naar die van eenen stroom, bespoelden den voet van het gebergte, dat zich van haren steilen oever trapsgewijs verhief. Omstreeks negen ure helderde de lucht op, en de digte sluijer van dampen, die deze ontzettende bergen tot hiertoe voor mijne oogen verborgen had, veranderde in duizende kleine wolkjes, en naarmate deze allengs of in de diepte nederdaalden, of zich bij de toppen der bergen verdeelden, of in de lucht verdwenen, vertoonden zich nu ook de geweldige pilaren van den *Caucasus* steeds duidelijker voor mijn gezigt — eene wereld van steile, met sneeuw bedekte rotsen, die zich naar oost en west, ver buiten het bereik van mijn oog, uitstrekten, en met hare toppen zich in de wolken verloren. Ik werd bedwelmd bij dit gezigt en kon naauwelijks adem halen,

zoo zeer werd mijne ziel door den indruk van dit verheven tooneel overweldigd. Het trotsche hoofd van den *Elborus*, hoewel slechts in de verte zigtbaar, stak, als een koning onder deze bergreuzen, in plegtige majesteit ver boven alle andere uit. Verrukkelijk was het kontrast, dat zijnen zilveren haarband van sneeuw der verloopene eeuwen met de in blaauwen nevel gehulde hem omringende lagere toppen maakte. Van deze nog gedeeltelijk met dikke wolken bedekte bergen vloog de blik naar het steile zwarte, nog dieper liggende, en eindelijk in eene vlakte uitloopende voorgebergte, en de indruk, dien dit tafereel op de ziel voortbragt, was een mengsel van verbazing en bewondering, dat met geene woorden kan beschreven worden."

Van hier liep de weg regtuit door het hart van het gebergte, en de troepen waren verpligt zoowel het veldstuk, als het zwaarste gedeelte van hunne bagaadje achter te laten. De *Terek* ging voort in de diepte van den afgrond te bruisen en te schuimen. Vooruit zag het oog nog vreesselijker afgronden, ontzettende stukken rots dreigden op de reizigers neder te storten; alles was verheven en huivering wekkend.

Onze reiziger kwam gelukkig door deze vreesselijke bergkloof, zonder aangevallen te worden door de horden, die hier hunne duistere schuilhoeken hebben, of zonder eenig ander ongeval

te

te ontmoeten, dat somtijds vroegere reizigers is wedervaren. De heer ENGELMAN, bij voorbeeld, die in 1785 een gezantschap naar *Perzie* vergezelde, bragt achttien uren door, om door deze naauwte te trekken, hoewel de gansche weg niet meer dan twaalf Engelsche mijlen bedraagt. Zijne reisgenooten moesten vele verdrietige ongevallen verduren. De muilezels, met zilverwerk beladen, dat tot een geschenk voor den koning van *Perzie* bestemd was, storteden in den afgrond. Toen zij met angst en vrees hunnen togt voortzetteden, verhief zich een hevige storm, die de reizigers dikke sneeuwwolken in het gezigt dreef, en ieder spoor van den weg zoo uitwischte, dat de gezant met zijnen hofmeester, benevens de paarden, geheel in de sneeuw bedolven werden. Door inspanning van alle krachten en behendigheid slaagde eindelijk de gezant, om zijn hoofd allengs uit de sneeuw te verheffen, en nu wierpen hem de Kozakken touwen toe, en reddeden hem eindelijk uit dezen gevaarlijken toestand, maar de hofmeester ligt mogelijk nog op deze plaats.

Tiflis, de hoofdstad van *Georgie*, werwaarts deze gevaarlijke doortogt leidt, heeft drie duizend zes honderd vier en tachtig huizen en achtien duizend inwoners, en ligt aan den voet van eene zwarte onvruchtbare rij heuvelen, welke hooge door kloven gescheurde kanten duistere scha-

ſchaduwen verſpreiden. Even zoo zwart zijn de gebouwen. De ijsgraauwe ſtadsmuren en de ſteeds nog eerbiedinboezemende torens der oude *citadel*; de ſpitſen der torens der Christelijke kerken en andere gedenkteekenen, die bewijzen, dat hier eens Europeanen heerschten; de overblijfſelen van vorige grootheid en de blijken der tegenwoordige geringheid, ja zelfs, wat nog meer zeggen wil, de thans zich nog hier bevindende Christelijke gemeente — dit alles is niet in ſtaat, om den vreesſelijken indruk van Aziatiſche morſigheid en barbaarschheid uit te delgen, die het eerſte gezigt dezer ſtad onfeilbaar in den vreemdeling verwekken moet.

Het paleis van den ſtadhouder, het wapenhuis, het gasthuis, de kerken en eenige landhuizen in den omtrek uitgezonderd, die eene Europeeſche gedaante bezitten, is het overig gedeelte der ſtad geheel Aziatisch, dewijl het uit lage, met platte daken gedekte woningen beſtaat, in welke de menſchen en het licht ſlechts door zeer kleine deuren en venſters komen kunnen. De ſtraten zijn naauw en morſig, vol modder bij regenachtig weder en onverdragelijk ſtoffig in het drooge jaargetijde. De heete bronnen, die *Tiflis* beroemd maken, ontſpringen uit de naburige hoogten, en vloeijen, nadat zij zich met eene koude beek uit de bergen vermengd hebben, in een diep bed langs den eenen kant van den *Bazar*

(markt).

(markt). Op deze plaats zijn de openbare baden aangelegd. Het water is ſterk met zwavel bezwangerd, en de ſtank, de morſigheid en wanorde, die hier heerſchen, is ondragelijk. Het bad voor de mannen is overwelfd, maar dat der vrouwen beſtaat in een groot donker hol, vol met de ſterkſte zwaveldampen.

In het huis van den ſtadhouder van *Georgie*, generaal YARMOLLOW, had de heer PORTER gelegenheid, de danſen der Georgiers, zoowel als van eenige aanzienlijke Cirkasſiers, die den landvoogd bezochten, te zien. Zij ſchenen hem avontuurlijk, zonder ſmaak en gedeeltelijk onbetamelijk te zijn.

Tegen den zevenden November werd het weder goed, en onze reiziger trok nu naar *Perzie*. Bij de ſtad *Gumri*, een ſterke Rusſiſche post, kwam hij kort bij de Turkſche grenzen. Hier verruilde hij zijn Europeesch of Kozakken geleide, met een uit inboorlingen beſtaande. Onder de beſcherming van dezen troep, die veel overeenkomst had met eene bende ſtruikroovers, welks hoofd eene groote ligchaamsſterkte en moed bezat, waagde hij het, hoewel hij geen pas had, de Turkſche grenzen te betreden, met oogmerk, om de puinhoopen van *Anni*, eene der oude hoofdſteden van *Armenie*, te bezoeken. Bij de intrede in deze ſtad vond hij den grond alom met gehouwene ſteenen, gebrokene zuilen, ver-

vermorſelde, maar rijk verſierde friezen en andere overblijſſelen van voormalige heerlijkheid bedekt.

Toen de heer PORTER over de rivier getrokken was, kwam hij op Perzisch grondgebied, en kort hierop zag hij den dubbelen top van den berg *Ararat*. De ſtreek, door welke hij thans trok, was eene ontvolkte woestijn, veel ſomberder, dan de woeste heide van *Rusland*. Bij het voortzetten der reize werd het gezigt van den *Ararat* ſteeds verhevener; het ſcheen alsof de grootſte rotsklompen der aarde hier op elkander geſtapeld waren, om eenen eenigen oneindigen klomp van aarde, ſteen en ſneeuw te vormen.

Nadat hij eenige rust in het Armeniſche klooster *Eitch-mai-adzen* genoten en deszelfs overblijſſelen beſchouwd had, bij voorbeeld, den ſteen, op welken de heilige GREGORIUS had gezeten, en de punt van de ſpeer, waarmede de krijgsknecht de zijde van onzen Heiland doorſtak, vervolgde hij zijnen weg naar het landſchap *Erivan*, een der vruchtbaarſte van het Perziſche rijk, welks hoofdſtad zich echter door niets van de overige, op de reis van den *Wlady-Caucasus* tot hiertoe bezochte ſteden, onderſcheidt.

Thans naderde de heer PORTER *Tabreez* (*Tabriz*, *Tabris*, *Tauris*, met twee maal honderd vijftig duizend inwoners) de verblijfplaats van prins ABBAS MIRZA, de waarſchijnlijke erfgenaam van den Perziſchen troon, en ontmoette

hier

hier eenige landgenooten, die zich hier ophielden, om de nieuwe troepen op de Europeesche wijze in te rigten. Wij zullen, daar de heer PORTER hiervan weinig of liever niets berigt, van elders dit gebrek trachten te verbeteren.

„ De Perzianen hebben zich te allen tijde door een oorlogzuchtig karakter onderscheiden, maar bij alle dapperheid, die zij bezaten, ontbrak het hen evenwel aan eene regelmatige krijgstucht. Daar zij intusschen tegen militaire en godsdienstige nieuwigheden niet zoo ingenomen waren, als de Turken, zoo hebben zij in lateren tijd aanmerkelijke vorderingen in het betere gemaakt. Hoewel de tegenwoordige trap van volmaaktheid, tot welken de nieuwe inrigting is opgeklommen, vooral ontstaan is uit de vrije denkwijze en geest van onderneming van den prins ABBAS MIRZA, zoo schijnt het evenwel, dat reeds onder vroegere beheerschers van dit rijk proeven ter bereiking van dit einde genomen zijn. Het infanteriecorps, dat *Schach* ABBAS DE GROOTE in het jaar 1602 oprigtte, om zich onafhankelijk te maken van zijne onrustige generaals, en tegenstand te bieden aan de Turksche janitsaren, had zijne krijgstucht waarschijnlijk te danken aan den raad en hulp van twee Engelsche edellieden, Sir ROBERT en Sir ANTHONY SHERLEY en hunne militaire reisgenooten. — Omtrent eene eeuw later nam NADIR SCHACH, die

die wel inzag, dat de Europeanen hunne op de Turken behaalde voordeelen ſlechts aan hunne regelmatige wijze, om oorlog te voeren, te danken hadden, heimelijk eenige Franſche officieren in zijnen dienst, en vertrouwde hun de behandeling der artillerie. Hij verbeterde ook zijne ruiterij, verdeelde die in Brigades, bataillons en compagniën, ſtelde onderofficieren aan, en zijn voetvolk rangſchikte hij in regementen van linie en ſcherpſchutters. Na zijnen dood geraakte echter deze zijne inrigting allengs weder in verval, en indien er geen oorlog met *Rusland* was ontſtaan, dan zouden de Perziſche troepen alle dusver met moeite verworvene kundigheden weder vergeten hebben, en de Turken weder in het bezit van *Aderbidjan* (*Tabris* is de hoofdſtad van dit landſchap) gekomen zijn, uit hetwelk zij door NADIR verdreven waren. AGA-MAHOMED-KHAN deed, hoewel hij in verſcheidene ondernemingen tegen *Khoraſſan* en *Georgie* uitmuntte, evenwel weinig voor de betere inrigting van zijn heer. Kort na zijnen dood namen echter eenige Rusſiſche overloopers dienst bij den ſtadhouder van *Tabris*, waar zij eenige weinige bataillons op de Europeaanſche wijze trachteden te organiſeren, maar, zoo het ſchijnt, met eenen ongunſtigen uitſlag.

De Perziſche armee was dusver ſlechts uit onregelmatige infanterie en eenige hoopen ruiterij

za-

zamengesteld geweest; de artillerie bestond uit zoogenoemde *Zumburuks* (draaibassen), die op den rug der kameelen vastgemaakt waren en kogels van een of twee ponden schoten. Maar in het jaar 1800, toen ABAS MIRZAH naar *Aderbidjan*, ter besturing van den krijg in dit landschap, gezonden werd, bediende zich deze prins insgelijks van eenige Russische overloopers, om verscheidene nieuwe corpsen te vormen en in te rigten. Zijne eerste proeven slaagden niet gelukkig, maar werden verijdeld door de vooroordeelen der Perzische rekruten, die zich tegen iedere poging, om hen de *Firengis* (Europeanen), en inzonderheid de Russen, die zij het meest verachteden, eenigzins gelijk te maken, met drift verzetteden. Maar de prins ging hen intusschen met zijn eigen voorbeeld voor, hij kleedde zich als een soldaat en liet zich door een' Rus in de wapenoefening onderwijzen. Hij slaagde eindelijk, hoewel met groote moeite, eenige zijner lieden zoo ver te brengen, dat zij pelottonsgewijze marscheerden en vuurden, en op commando zwenken konden, toen ter regter tijd het Fransche gezantschap, onder den generaal GARDENNE door BUONAPARTE gezonden, aankwam. Hierdoor kreeg nu de prins een aantal bekwame en werkzame officieren, die hij terstond aan de spits van groote afdeelingen van zijn heer plaatste, en nu het toppunt zijner hoop en wensch bereikte.

In het vervolg rigtte de prins ook een artilleriecorps op, onder het bevel van den heer LINDSAY van *Madras*, die het gezantschap van *Sir* HARFORD JONES vergezelde. Deze officier kreeg volmagt, om de rekruten zoo te kleeden en te vormen, als hij wilde, slechts de baarden mogten hun niet afgeschoren worden. Ten aanzien van dit punt was de prins onverbiddelijk, en het zou ook zoo gebleven zijn, indien niet eens een kruidhoren, in de hand van eenen kanonier, die met eenen meer dan gewonen langen baard pronkte, vuur gevat had. Deze baard verdween nu natuurlijk in eenen oogenblik van zijne kin. De luitenant vertoonde nu den armen verzengden en verminkten aan den prins, en deze, door dit jammerlijk gezigt getroffen, gaf nu zijne toestemming tot het lang geweigerd scheren der baarden.

Een ander reiziger verhaalt, ten bewijze der vorderingen, die de Perzianen thans in de krijgskunst, in vergelijking met vroegere dagen, gemaakt hebben, de volgende anekdote, die hem de prins ABBAS MIRZA mededeelde. „ Men sprak in zijn huis over eenen te ondernomenen krijg tegen de *Usbecken*. Een der generaals zeide, dat de overwinning over dit volk gemakkelijk zou zijn, dewijl de Perzianen thans zulk eene goede artillerie hadden. Gij hebt gelijk, antwoordde de prins; want de *Usbecken* weten

niets

niets van kanonnen noch manoeuvres, noch van tienmaal in eene minuut te vuren. Ik herinner mij den tijd nog zeer goed, toen het met de Perzianen even zoo slecht stond. Mijn vader, ALI SCHAH, belegerde eens eene vesting, maar had slechts één kanon en niet meer dan drie kogels, hetwelk echter toen nog iets buitengewoons was. Hij vuurde twee kogels af op het fort en liet nu de vesting opeischen. Maar de bevelhebber, die zeer wel wist, dat hij slechts nog eenen kogel had, antwoordde hem: schiet in Gods naam uwen laatsten kogel af, opdat wij dan rust hebben."

Onder de merkwaardigste gebouwen van *Tabris* telt de heer PORTER de hechte torens eener oude vesting. Terwijl wij, zegt hij, het binnenste dezer puinhoopen doorkruisten, vonden wij verscheidene ruime gewelfde afdeelingen, diep onder de tegenwoordige oppervlakte van den grond, en kort bij dezelve de overblijfselen eener prachtige moskee. Hoopen van aarde en tigchelen bedekten de vervallene wallen; op verscheidene plaatsen vindt men ook stukken van dat beroemd marmer van *Tabris*, dat uit het gebergte bij de oevers van het meer *Ourmia* gehaald wordt.

Hier dwaalt echter de heer PORTER grootelijks. Dit marmer toch wordt geenszins gebroken uit het gebergte, maar het is het voortbrengsel

der verſteende meren bij *Schiraminh* (*Chiramyn*), een dorp in de nabijheid van het meer *Ourmia*. Dit merkwaardig voortbrengſel der natuur wordt gevonden in eenige vijvers of poelen, welks wateren allengs ſtremmen, ſtijf worden en eindelijk verſteenen, en op deze wijze den fraaijen doorſchijnenden ſteen vormen, die gewoonlijk *Tabriſch marmer* heet, op de meeste Perziſche begraafplaatſen gevonden wordt en de beste gebouwen des lands verſierd. Deze kort bij elkander loopende vijvers bevatten eene halve mijl in den omtrek, en men herkent hunne ligging aan eene menigte door elkander liggende ſteenen, die, naarmate de uitgravingen vermeerderd zijn, naar die mate ook hier opeengeſtapeld zijn. De grond in de nabijheid dezer vijvers klinkt hol, heeft eene treurige en verbrande gedaante, en uit de vijvers ſtijgt een ſterke mineraalreuk op. Men kan den voortgang der verſteeniging van het begin tot het einde volgen. Op de eene plaats is het water helder, maar op eene andere dikker en geſtremd, op eene derde geheel zwart, en eindelijk wit als rijm. Een verſteende vijver heeft wezenlijk veel overeenkomst met een bevrozen water, en eer dit voltooid is, breekt een op denzelven geworpenen ſteen het bovenſte dekſel en maakt dat het water onder hetzelve uitdampt. Is echter de verſteening voltooid, dan maakt een ſteen geene deuk

meer

meer in dezelve, en men kan over dit water gaan, zonder dat de ſchoenen nat worden. Een in de verſteening gemaakt gat toont duidelijk hoe dezelve ontſtaat, het gelijkt naar vellen van grof papier, die op elkanderen geſtapeld zijn. De poging van het water, om ſteen te worden, is zoo groot, dat, waar het van den bodem in blazen opſtijgt, de verſteening ook eene kogelachtige gedaante aanneemt, even alsof de blazen van eene bron door den ſlag eener tooverroede in haar opborrelen geſtoord en in marmer veranderd werden. De op deze wijze voortgebragte ſtof is brokkelig, doorſchijnend en ſomtijds met groene, roode en koperachtige aderen doortrokken. Men kan die in groote platen ſnijden en zij neemt eenen ſchoonen glans aan.

De tegenwoordige koninklijke familie, die geene groote ſommen aan openbare gebouwen beſteedt, heeft nog weinig van deze ſteenen laten halen; maar eenige zeer groote platen, die NADIR SCHAH heeft laten hakken, en die thans verwaarloosd onder andere brokken liggen, toonen, wat deze vorst dacht uit te voeren. Het marmer van *Tabris* wordt thans zoo zeer als een artikel van weelde beſchouwd, dat ſlechts de koning, zijne zonen en ſommige, door bijzondere *Firmans* begunſtigde perſonen, hetzelve mogen laten breken. De gierigheid wordt zoo zeer door den trots overwonnen, dat het plan, om dezen ſteen

aan den meestbiedenden te verpachten, nog niet tot stand gekomen is.

De wateren van het meer *Ourmia* zijn scheikundig onderzocht, en het bleek, dat zij meer zout, dan eenig ander meer, behalve de *doode zee*, bevatteden. De specifieke zwaarte van het laatste is duizend twee honderd en elf, dat van het meer *Ourmia* honderd zestien duizend vijf honderd zeven; volgens het laatste onderzoek van dokter MAROL, dien door den overledenen heer BROWNE iets van dit water werd gezonden. Het is bijna geheel met zout verzadigd, zoo, dat het bij de minste verhitting kristallen moet schieten. Het bevat geen kalk, maar twintigmaal zoo veel zwavelzuur en zesmaal zoo veel keukenzoutzuur als zeewater. Geen visch kan in dit meer leven, de oppervlakte is evenwel in geenen deele, zoo als velen zeggen, met eene vaste zoutkorst bedekt, maar zoo doorschijnend als de helderste beek.

De heer PORTER, voor wien deze natuurkundige merkwaardigheid niets bekoorlijks schijnt bezeten te hebben, genoot de eer, dat de prins ABBAS MIRZA hem verzocht, om hem naar *Takeran* te vergezellen, werwaarts hij op bevel van den koning gaan moest, om de viering van het *Noruhsfeest* bij te wonen.

De koude was te *Tabris* grooter, dan men dat in dit gedeelte van *Perzie* kon verwachten. Naauwe-

welijks verliep er een dag, op welken niet een of twee personen dood vrozen. De heer PORTER beleefde, gedurende zijn verblijf te *Tabris* verscheidene treurige voorvallen van dezen aard. Drie vrouwen en twee mannen hadden met vijf ezels, bij eene spoedig opkomende sneeuwbui, onder eenen boog der *Angi* brug de vlugt genomen. Toen de storm bedaarde, vond men die allen dood en zoo stijf bevrozen, als de ijsklompen naast hen. In alle Perzische steden worden de poorten kort na den ondergang der zon gesloten en eerst na den opgang der zon weder geopend. Strenge opvolging van dit bevel, en zorgeloosheid of onvermijdelijk vertoef der reizigers, zijn dikwijls oorzaak, dat deze de poort eerst bereiken, als die reeds gesloten is. In dit geval moeten zij, tot den dag aanbreekt, in de opene lucht blijven. Bij een koud saizoen ziet men dan dikwijls, als de poort geopend wordt, een akelig tooneel. Oud en jong, kinderen en dieren liggen levenloos naast elkander. Het zonderlingst voorbeeld van deze soort, dat ik mij herinneren kan, is dat van eenen eenzamen wandelaar, die van eene lange reis terugkeerde, en wel op zijn paard, een dier, dat de Perzianen zeer beminnen en het bijna als een lid van hun huisgezin beschouwen. Toen hij te *Tabris* kwam, was de poort reeds gesloten. De nacht was een der koudste, die men ooit beleefd had, en de arme man, die zijn

treurig lot voorzag, vond geen ander middel ter zijner redding, dan zijn paard te dooden, het ligchaam van het beest open te snijden en in hetzelve te kruipen, in hoop, dat de warmte van het paard tot den morgen zou duren en hem voor bevriezen bewaren. Maar toen des morgens de poort geopend werd, vond men hem dood in dit vreesselijk graf.

Den derden Maart vergezelde de heer PORTER den prins, die een klein heer bij zich had, op zijne reis naar *Takeran*. Zij trokken door *Mianna* en *Caswin*, en kwamen voorbij de plaats, waar de ongelukkige BROWNE vermoord was. Onze reiziger verhaalt de merkwaardige omstandigheden dezer treurige gebeurtenis op de volgende wijze: de heer BROWNE was een man, die door eenen onvermoeiden ijver tot onderzoek bezield werd, en zijne werkzaamheid in het opzoeken van alle middelen, om zijn doel te bereiken, evenaarde den moed, met welken hij alle zwarigheden trotseerde, die hij op zijnen weg ontmoette. Vóór zijne reize naar *Perzie*, had hij zich eenigen tijd te *Konstantinopel* opgehouden, om de Turksche taal grondig te leeren, die hij bij zijn vertrek nu ook zoo vaardig als een inboorling sprak. In het verkeerde denkbeeld verkeerende, dat hij, als een Turk gekleed zijnde, het plan zijner reize beter zou volvoeren onder de verschillende Aziatische volken, die hij dacht te bezoeken, ttok

trok hij Turkſche kleeding aan. Zijn plan was, om door *Khoraſſan* naar de nog onbezochte en gevaarlijke ſtreken ten zuiden der *Kaspiſche Zee* te trekken, en dan zijn onderzoek met *Astrakan* te beſluiten. Kort na het begin zijner reize door *Perzie* had hij eene zamenkomst met den Engelſchen gezant *Sir* GORE OUSELY, en in *Oujon* kreeg hij gehoor bij den koning van *Perzie*. Het gevaar, om vijandelijk aangevallen te worden, was zoo gering, dat zelfs zij, die met den toeſtand van het land het best bekend waren, niet de minſte vrees koesterden, en hij dus zijne reis vol vertrouwen voortzette. Toen hij den doortogt bij *Irak* bereikt had, hield hij bij de karavanſera ſtil, om eenige ververſchingen te genieten. Toen dit geſchied was, klom hij weder te paard, en terwijl hij zijnen knecht achterliet, om zijne goederen, die hij gebruikt had, in te pakken, en hem dan te volgen, reed hij langzaam langs de berge vooruit. De heer BROWNE had echter naauwelijks eene halve mijl afgelegd, toen twee mannen te voet hem van achteren naderden, en een dezer gaf hem, zonder dat hij iets vermoedde, met eenen knuppel zulk eenen ſlag op het hoofd, dat hij bewusteloos van het paard ſtortte. In denzelfden oogenblik ſprongen zeven andere booswichten uit de kloven van het gebergte, en bonden hem handen en voeten. Zij pleegden thans geene verdere

gewelddadigheden aan zijnen persoon; maar zoodra hij uit deze bedwelming ontwaakte, zag hij rondom, en ontdekte, dat de roovers zijne pakkaadje en knecht plunderden, die, volgens zijn bevel, hem gevolgd was. Toen de roovers zagen, dat hun slagtoffer nog leefde, gaven zij hem onbewimpeld te kennen, dat zij hem zouden vermoorden, maar dat hier de plaats niet was, om dit werk uit te voeren. De heer BROWNE, buiten staat om eenigen wederstand te bieden, hoorde zijn doodvonnis bedaard, en verzocht de moordenaren, zijnen armen knecht te willen sparen, en hem met zijne papieren, die voor hen toch nutteloos waren, te laten vertrekken. Beide deze verzoeken werden toegestaan, en hetgeen het zonderlingst is, deze ruwe roovers, die het bezit van wapenen als het hoogste goed beschouwen moesten, schonken den knecht nog bovendien de pistolen en het geweer met eenen dubbelen loop van zijnen heer; maar zeker, deze waren van Engelsch maaksel, en de kenmerken op dezelve gezet, hadden de nieuwe eigenaren kunnen verraden. Zij gaven den heer BROWNE nog verlof, zijnen knecht zoo lang te mogen naoogen, tot hij wist, dat hij veilig was; maar nu sleepten zij hem ook, benevens de geroofde goederen, naar een tegenover den *Kizzilouzan* (*Kizil-Ozen*) liggend dal, waar zij hem ombragten, waarschijnlijk door hem

te

te worgen. Zijn lijk werd thans van alle kleederen beroofd en ter prooi gelaten van de wolven en andere wilde dieren. Zijn knecht keerde nu, zoo spoedig mogelijk, naar *Tabris*, waar hij het bovengemelde uitvoerig verhaalde.

Naarmate de heer PORTER *Caswin* naderde, verminderde ook sneeuw en koude; talrijke bloeijende dorpen waren omringd door vruchtbare velden, die eenen goeden en vroegtijdigen oogst beloofden. De vlakte van *Caswin* strekte zich zuidoostelijk tot aan gene zijde van *Tekiran* uit aan den voet van eene keten hooge bergen, ten zuiden der *Kaspische Zee*, in welke de beroemde engte van *Kawar*, voorheen de *straat der Kaspische Zee* genoemd, gevonden wordt. De reizigers vonden hier geen geregelden weg. De ruiters vlogen heen en weder, wierpen hunne *Dgirids*, schoten hunne pistolen af, en zwaaiden met hunne lange bamboeslansen, even alsof zij met den vijand handgemeen waren.

Te *Tekeran* vond onze reiziger de warmte in de maanden April en Mei nooit hooger, dan zeventig of tachtig graden van REAUMUR in de schaduwe! Hieruit ziet men, hoe gevaarlijk het is, als zij, die geene geleerden zijn, zich in wetenschappelijke zaken mengen; want het is bekend, dat tachtig graden van REAUMUR de hitte van kokend water is.

Tusschen *Tsheran* en *Ispahan* trok hij door ee-

eene van die onmeetbare, in *Perzie* zoo dikwijls voorkomende zoutwoestijnen. Zij, die zich van de oevers der *Heirmund* in *Seistan* tot de rij heuvelen uitstrekt, die dit landschap van *Onder-Mekran* scheidt, is vier honderd Engelsche mijlen lang en twee honderd breed; eene andere, even zoo breede, loopt van *Kuhm* en *Kaschan* tot de landschappen *Mazanderan* en *Khorassan*. Deze uitgestrekte woestijn is omringd door het meer van *Zereh*, en heeft in hare drooge dalen of eene barstachtige huid van gekruimelde aarde, of eene rij van zandheuvelen, die dikwijls naar golven zweemen en gevormd worden door zeer fijne deeltjes, die door de in den zomer heerschende sterke noordwesten winden rondgedreven worden. De hitte is in de nabijheid van zulke zoutzeeën ondragelijk; de thermometer van FAHRENHEIT stond dikwijls in de tent op 125 gr. (41⅔ gr. van REAUMUR).

Wat nu de gedaante van *Perzie* in het gemeen betreft, zoo levert dit eene afwisseling van talrijke ketens bergen en uitgestrekte woestijnen op, tusschen welke bekoorlijke dalen en vruchtbare korenvelden liggen. Eene uitzondering echter maakt het landschap *Mazanderan*, dat groote bosschen heeft; anders zijn de bergen meest kaal of slechts dun met laag hout begroeid.

Onze reiziger kwam, na eenen moeijelijken togt, behouden te *Ispahan*.

XV.

XV.

DE SAMUM OF SAMIELI.

De pestachtige wind, die in de woestijnen van *Arabie* blaast, en zoo vele pelgrims, die naar *Mekka* trekken, doodt, heet in het Arabisch letterlijk *Samum*, dat eenen *brandenden wind* beteekent, die bij tusschenpoozen en des nachts waait; men noemt hem ook *Harrur*, de *brandende nachtwind*. Het onderscheid tusschen de benaming *Samum* en *Harrur* bestaat hierin, dat de eerste het denkbeeld van het gif in zich bevat. De wortel van *Samum* is eigenlijk *Samma*: gif geven; *Samma* beteekent gif, *Sammon* vergeven. De Arabieren der woestijn noemen hem *Sumbuli*, dat zamengesteld schijnt te zijn uit *Sam* gif en uit *Bullaton*, zoo veel als nat, vochtigheid, of *Bullaton* vochtigen wind, die nat voortbrengt. Dit is, zoo als ik geloof, de oorsprong van het woord *Sumbuli*. Mij dunkt, dat men

zeg-

zeggen moest *Saam-ballaton*, dat is venijnige, vocht en nat brengende wind. Onder het woord vocht moet men niet datgene verſtaan, wat water of regen medebrengt, maar wat met dampen bezwangerd is, zoo als de damp van kokend water. De Turken noemen hem *Samieli*.

De *Samieli* of *Sumbuli* vertoont zich in de woestijn omtrent van het midden van Junij tot den een en twintigſten September. Men voelt hem gedurende eenen hevigen zuidwesten wind, en in die dagen, op welken de zon zeer gloeijend is. Hij is brandend, en waait in meer of minder heete, kortere of langere vlagen; maar elk dezer, zelfs de kortſte is langer, dan de mensch zijnen adem kan inhouden. Deze wind beſtaat doorgaans in op elkander volgende brandende of koelere vlagen. Bij de eerſte heeft ſomtijds eene verdubbeling van hitte en hevigheid plaats. Het onderſcheid tusſchen de vlagen der heete en koude winden is, volgens mijne waarneming, zeven tot tien graden. De hoogſte graad der hitte is drie en zestig volgens REAUMUR geweest, terwijl de gewone tempering der lucht in den zonneſchijn toen beſtendig tusſchen drie en veertig tot zeven en veertig graden was. Ik meen beſpeurd te hebben, dat, als deze wind waait, dan de dampkring eene gele kleur krijgt, die vervolgens loodkleurig wordt, en dat de zon in zijne hevigſte vlagen donker rood wordt. Deze

wind

wind heeft eenen vuilen en zwavelachtigen reuk; hij is dik en zwaar, en als zijne hitte toeneemt, wordt men daardoor bijna verſtikt. Mij dacht, dat hij uit drie mengſels beſtond; vooreerst uit den wind zelven; ten andere uit eene verhoogde warmteſtof en eindelijk uit een zwaar vuil gas. Hij veroorzaakt eene ſterke uitwaſeming, die gedeeltelijk door de benaauwdheid, die men ondervindt, en door de moeijelijkheid, met welke men, uit hoofde van het bederf, dat hij veroorzaakt, adem haalt, ontſtaat. Dit zweet, dacht mij, dat ook dikker en kleveriger was, dan het gewone; de wind zelf gaat met eene verte vloeiſtof vergezeld. Om zijnen aard en uitwerking nog beter te onderzoeken, opende ik den mond, om hem in te ademen, maar mijn gehemelte en keel waren oogenblikkelijk uitgedroogd; hij brengt ook hetzelfde uitwerkſel, maar langzamer voort, als men hem door den neus inademt. Om zich tegen den ſchadelijken invloed van dezen wind te beveiligen, bedekt men het gezigt met den *Keſieh*, een doek, dat de Arabieren om het hoofd dragen, hij verliest, als hij door dit weefſel gaat, een gedeelte zijner werking en van zijne ſchadelijke grondſtof. Bovendien onderhoudt de adem de vochtigheid der lucht, verligt juist daardoor het ademhalen, en belet tevens, dat deze brandende lucht niet plotſeling in den mond en de long dringt. Daarom zijn de Arabieren gewoon,

om,

om, hoe warm het ook zijn moge, zelfs in de ſchaduw hun ganſche ligchaam en hoofd in hunnen *Mechlah* (mantel) te hullen, als zij ſlapen willen.

De *Samieli* maakt door de verdunning, die hij te weeg brengt, dat het bloed in eene ſterke beweging komt, hetwelk dra zwakheid veroorzaakt. Deze wind heeft over het algemeen twee zeer in het oog loopende uitwerkſelen op den mensch. Hij treft hem namelijk of op eene doodelijke wijze, door eene ſoort van doodsflaauwte (*asphyxie*), of hij veroorzaakt eene buitengewone verzwakking. In het eerſte geval komt de natuur den mensch wel eens te hulp door het wateren van bloed, dat hem verligting geeft en redt. Het lijk van zulk eenen gedooden levert eene zeer opmerkenswaardige omſtandigheid op, na verloop van weinige dagen, ja zelfs van eenige uren, ſcheiden zich bij het geringſte geweld de vingers, teenen enz. van het ligchaam, zoo zeer werkt het pestachtig gift met kracht zelfs op de ſpierachtige deelen en zet aan de verrotting eene verbazende kracht bij. Zulk een lijk wordt voor beſmettelijk gehouden. Wat nu de geneigdheid der leden, om zich van het lijk te ſcheiden, betreft, deze verklaar ik op de volgende wijze: de bedorven lucht tast het ligchaam van binnen en buiten aan, namelijk en door de ademhaling en door inzuiging of opſlorping, dewijl de zweetgaten door de overmatige hitte zeer verſlapt

zijn.

zijn. De inwendige verrotting, die op den oogenblik begint, in welken het leven zwicht, neemt nog toe door de ingeademde lucht. De verrotting werkt dus inwendig door twee oorzaken, en de *Samieli*, die niet ophoudt met zijn bedervend en heet geblaas de oppervlakte van het ligchaam hevig aan te tasten, dat, om zoo te spreken, door de groote voorafgegane uitwaseming murw geworden is, moet dit noodzakelijk vatbaarder maken, om opgelost te worden.

Ik ken niets, dat zoo vreesselijk is, als deze wind, ik voelde hem, slechts kleine tusschenpoozen uitgezonderd, bijna gestadig in de woestijn, onder anderen waaide hij eens onafgebroken drie etmalen. Mijn tolk, de heer ANTOON ROSSEL, werd door hem overvallen, en ontkwam slechts den dood, door bloed te wateren. Hetgeen ik voorheen gezegd heb van de neiging der leden, om zich van het lijk te scheiden, wordt nog hierdoor bevestigd, dat ik, als mij dezen wind had aangetast, eenige weken lang eene buitengewone zwakheid voelde, en dat ik bij den minsten heeten wind, dien ik inademde, inwendig eene verbazende krachteloosheid bespeurde; in mijne leden voelde ik eene soort van ontspanning.

Men voorkomt de gevaren van den *Samieli*, door goeden azijn te rieken en het gezigt met den *Kefieh* te bedekken. Ik heb de Arabieren

gevraagd, of men zich tegen de verderfelijke uitwerkfelen van dezen wind zou kunnen beveiligen door ter aarde te vallen, maar zij verzekerden mij het tegendeel. En mijns bedunkens kan deze gewoonte ook niet dan zeer nadeelig zijn, dewijl deze zeer zware lucht onophoudelijk door haar eigen gewigt op den grond zoekt te vallen. De beschrijving, die de heer VOLNEY van den *Samieli* geeft, dien men in *Egypte Khamsin* (wind van vijftig dagen) noemt, is niet naauwkeurig. De heer NIEBUHR berigt ons van denzelven niet veel merkwaardigs, ik heb beschreven, wat ik zelf heb waargenomen en ervaren.

De *Samieli* waait nooit langer, dan zeven dagen na elkander. Er verliepen somtijds tusschenpoozen van acht tot tien, ja zelfs vijftien dagen, dat men hem niet bespeurde; niet alsof hij ophield te waaijen, maar dewijl hij, daar hij naar verscheidene rigtingen wordt gevoerd, slechts op eene andere plaats blaast, nadat hij eene andere gefolterd heeft.

De tijd van den *Samieli* komt overeen met dien van het zwellen des waters van den *Nyl*, dat tusschen den zonnestand des zomers en de dag- en nachtevening van den herfst plaats heeft.

De zon doorloopt binnen zes maanden, namelijk van de dag- en nachtevening in den herfst tot die der lente, de baan tusschen den *Aequator* en

en den keerkring van den steenbok, terwijl zij dat gedeelte der aarde bezoekt, waar de grootste menigte water gevonden wordt. Alsdan wordt hare werking op het zuidelijk halfrond grooter; naarmate die, naar evenredigheid der schuinte harer stralen, op het noordelijk halfrond, waar meer land is, verminderd. De ontzettende uitdampingen, die door hare brandende stralen in het zuidelijk halfrond veroorzaakt worden, moeten natuurlijk die verbazende opstapeling van wolken doen ontstaan, die zich over de opper-vlakte des bekkens van *Afrika* in regen uitstorten, of zich op de hoogten, die dit bekken omringen, onder welke de *Niger* het laagste gedeelte beslaat, tot sneeuw verdikken. De regenbuijen en het smelten der opgehoopte sneeuw zijn de oorzaken van het wassen van den *Nyl*, en brengen tevens den *Niger* met deze rivier in verband.

Een naauwkeurig onderzoek van *Europa* en *Azië* heeft mij aanleiding gegeven, om deze gevolgtrekkingen te maken, die ik de vrijheid zal nemen aan mijne lezers voor te stellen, rekenende op hunne toegevendheid: „ het inwendige van ieder vast land is eene ruime hooge vlakte, verheven, holrond, en volgens haren aard vele moerassen en zwavelachtige bronnen in zich bevattende, met eene helling van eenen kant, welke omtrek aan den bekenden omtrek van dit vaste

land beantwoordt. Het beschouwen der kanten van dit vaste land levert zoo vele hoofdschakeringen op, als er voorname tijdpunten van het allengs terugwijken der zeeën zijn." Ik stekte deze gevolgtrekking aan mijnen kundigen oom, den graaf J. POTOCKI, voor, hij keurde die goed, en dit bemoedigde mij, om dezelve ook hier mede te deelen.

De bovenste hooge vlakte van *Afrika* is dus een met hoogten omringd bekken, door hetwelk van het westen naar het oosten de *Niger* stroomt, en welks afwatering dus dezelfde rigting heeft. Het *Nyldal* is op den kant dezer rigting, dat is: de rigting van den *Niger* staat loodregt op die van den *Nyl*. Tusschen beide ligt een golfachtig land, dat ten tijde van het laagste water de wateren van den *Niger* belet, om in den *Nyl* te storten. De *Wangara* is het meer, waar alle wateren van dit bekken zich vereenigen, waar zij blijven, en uit gebrek aan afloop stinkend worden.

Ten tijde nu als de zon, voor de dag- en nachtevening van den herfst, naar deze vlakte die zware regenbuijen en groote sneeuwhoopen zendt, is de menigte water, die slechts door den regen vergroot wordt, niet toereikend, om zich over het golfachtig land te verheffen, derhalve wordt dit bekken van den kant der *Wangara* met eene ontzettende hoeveelheid water ver-

vervuld. Het jaargetijde zoowel als de buitengewone verhooging dezer hooge vlakte beletten dan deze wateren, hoewel zij stil staan, te bederven en hun *mephitisch* gas te ontwikkelen. Maar na de dag- en nachtevening der lente verheft zich, na het smelten der sneeuw van Mei af tot den zomerzonnestand toe, de menigte van water boven het golfachtig land, en veroorzaakt de vereeniging tusschen beide rivieren, waarop in den tijd van den zomerzonnestand ook de *Nyl* zijn verschijnsel begint te ontwikkelen. Deze uitstorting van de *Wangara* in den *Nyl* zou mogelijk spoediger geschieden, als er geene noordenwinden waaiden, die, terwijl zij het *Nyl*water terugdrijven, de overstorting vertragen. Maar deze heeft evenwel plaats, de *Nyl* krijgt de groenachtige kleur van stilstaand water, en deze afwatering maakt, dat in de *Wangara* die verbazend groote moerassen, die onlangs nog overstroomd waren, zigtbaar worden.

Als nu de zon naar de linie terugkeert, zoo veroorzaakt zij eene groote ontlading van het *mephitisch* gas in het bekken van *Afrika*, dat door den loop der zon van den keerkring naar de linie verhit en tot die hevige uitwaseming voorbereid is, die bij hare terugkeering van den keerkring naar de linie ontstaat. Vraagt men naar de redenen, die de lucht bederven? hoe vele moerassen, insekten, dieren, wormen, die iederen

dag sterven, vindt men niet in dit bekken? Wij weten uit HERODOTUS, dat de drie broeders NASAMON, nadat zij de hoogste noordelijke grenzen van dit bekken beklommen hadden, door groote moerassen moesten waden, eer zij bij den *Niger* komen konden. Bovendien ben ik ook genegen om te gelooven, dat dit bekken eene menigte slijkvulkanen en minerale bronnen bevat. Al deze redenen moeten natuurlijk bijdragen om de lucht te verpesten in eenen tijd, in welken de hitte der zon de verrotting bespoedigt. A's nu deze verrotting op het sterkst en werkzaamst is, dan vormt zij in de moerassen van de *Wangara* eene zware stinkende pestachtige laag van lucht, die zich telkens vernieuwt, naarmate zij door eenen hevigen wind weggevoerd wordt. Hier heeft dus eene gestadige voortbrenging van *mephitisch* gas en ongezonde uitwaseming plaats. Daar nu de *Timbuctu* en de bovenste *Niger* hooger liggen, dan de *Wangara*, zoo wordt het hier zich ontwikkeld stinkend gas door zijne specifieke zwaarte met den stroom der rivier medegesleept, of door den westenwind weggevoerd, en dus de massa verdikt, die over de *Wangara* zweeft. Derhalve is *Timbuctu* van deze landplaag bevrijd.

Ik ben het met eens met den kapitein MAXWEL, die stelt, dat de *Niger*, nadat hij door de *Wangara* gestroomd heeft, bij den zestigsten graad

graad zuiderbreedte, onder den naam *Congo* of *Zaire*, of tusschen den vijfden en zesden graad noorderbreedte in den *zeeboezem van Guinea* stort. Want als dit zoo ware, zoo zou, daar het bovenste bekken eenen regelmatigen afloop heeft, het wassen van den *Nyl* en het ontstaan van den *Samieli* onverklaarbaar zijn.

Dit is het dus, wat in het binnenste van het bekken plaats heeft, terwijl de zuiden- of westenwind waait. Een zeer hevige wind, die naar de hooge vlakte van *Afrika* waait, verheft en drijft deze door den gloed der zon verhitte en door al deze stinkende uitdampingen verpeste lucht voor zich heen, en draagt die dan eens naar *Arabie* in de provincie *Hedschar*, waar zij de pelgrims van *Mekka* doodt, dan eens naar *Syrie*, waar ik die voelde. Deze lucht, door eenen hevigen wind voortgestuwd, drijft dan eens over de bergen van *Syrie*, dan eens tegen dezelve stootende, en van den eenen kant door eenen stroom van wind zamengeperst, ontwijkt zij tot in de rigting van *Tangente* en verheft zich boven de bergen. Zij zou door hare specifieke zwaarte op de tegenzijde van den overwonnen hinderpaal pogen neder te storten, maar steeds door denzelfden wind voortgestuwd, beschrijft zij een' boog, en treft slechts de woestijn in een omtrent eene en eene halve dagreis verwijderd

punt. Hetgeen deze stelling bewijst, is, dat men aan de kust van *Syrie* wel een heeten wind, maar nooit den stinkenden *Samieli* gevoelt, en dat de gansche zoom van den voet des *Libanons* en *Antilibanons* insgelijks van denzelven bevrijd is. *Hama*, *Homs*, *Damas*, enz. kennen den *Samieli* niet. De vermenging der heete en korte windvlagen ontstaan, omdat het *mephitisch* verhitte gas het eerst voortdringt, en, omdat de wind, die het wegdrijft, zich niet zoo spoedig kan verhitten. De ontstokene moerassen van de *Wangara* brengen terstond weder eene brandende laag van *mephitisch* gas voort, dat door eene nieuwe windvlaag weggedreven wordt.

Dit kan men, zoo als ik vermoedde, van het ontstaan van dezen beruchten *Samieli* zeggen. Men moet, naar mijne gedachten, zijnen waren oorsprong in de moerassen van *Wangara* zoeken.

Bij *Bagdad* stuit de wind, die uit het noorden komt, tegen de keten bergen, die kort bij *Sohneh*, schuins van het noorden naar het zuidwesten loopt, en aan den *Euphraat* eindigt, op eenen afstand van drie dagreizens van deze stad. *Bagdad* ligt in de diepte van het dal des *Euphraats*; de bergen, die deze rivier van den *Orontes* scheiden, zijn zeer hoog; de wind kan dus slechts derwaarts dringen, door zich boven

de

de bergen te verheffen, en over den oostelijken kant van het dal des *Orontes* te glijden, nadat hij de keten der *Sohneh* ontmoet heeft, waar hij eene rigting neemt, overeenkomstig den loop van dit gebergte.

XVI.

OVER DE GEMS EN GEMZENJAGT.

Er is, zegt de overste VAN WALDEN, in zijne beschrijving van den berg *Rosa*, geen vreedzamer, maar ook geen vreesachtiger dier, dan de gems (wilde geit of bok). De natuur heeft dit dier ook geheel overeenkomstig zijne bestemming gevormd; het bezit zeer fijne zintuigen en vooral een scherp gezigt; deszelfs grootste sterkte zit in de achterpooten, door welke het zijn lang lijf die veerkracht geeft, waardoor het dikwijls over ontzettende afgronden springt. Ik heb dezen afstand eens gemeten en de breedte een en twintig Parijsche voeten gevonden.

De gems springt, gelijk de haas, ligter berg op, dan berg af, zij bezigt eene buitengewone voorzigtigheid in het plaatsen harer voorpooten, opdat zij geene steenen losmake. Zij kan den hals

hals zoo rekken, dat zij, op de achterpooten ſtaande, zeven voeten hoog is; als mijne tamme gems zoo met hare pooten op mijne ſchouderen leunde, voelde ik bijna geenen druk, dewijl de ganſche last op de achterpooten rustte. Het voedſel der gemzen beſtaat uit *Alpen*kruiden, vooral beminnen zij de jonge uitſpruitſels van alle ſtruikachtige gewasſen, als de rododendron, jeneverbes, elst, willig en pijnboom, die zij echter gewoonlijk voor den winter bewaren; in den zomer bezoeken zij de koeijen- en ſchapenweiden, en komen zelfs in de bosſchen. Zij drinken liever ſneeuw-, dan bronwater. In eenen ſtrengen winter leven zij van weinig mos, en men heeft zelfs ſteentjes in hunne maag gevonden.

Hoewel de gems de meeste overeenkomst heeft met de geit, heeft zij evenwel noch haren reuk noch hare ſtem, deze is meer die der ree, zeer zacht en ſtil. Het fluiten, door hetwelk zij hare makkers voor onraad waarſchuwt, wordt door het uitſtooten der lucht door den neus en de bovenſte tanden voortgebragt.

De gems is een zeer gezellig dier en treurt als zij alleen is, daarom leeft zij gewoonlijk in maatſchappijen van zes tot acht, ja ſomtijds van twaalf tot twintig ſtuks. De oude bokken maken echter eene uitzondering: deze leven afzonderlijk tot de paartijd daar is, dan vervoegen zij

zich

zich eerst bij de wijfjes. Deze paartijd begint in Wintermaand, zij dragen tot het begin of midden van Mei. De ontwikkeling dezer dieren geſchiedt zeer langzaam, en eerst in het derde jaar, als de horens de gewone grootte bereikt hebben, zijn zij ter voortteling geſchikt. Zij kunnen echter eenen hoogen ouderdom bereiken, hetwelk men aan de ringen beſpeurt, die de horens elk jaar eenen meer krijgen, dit begint echter eerst in het derde jaar.

Slechts als zij gejaagd worden, vereenigen zij zich in grooter getal, maar wat van het uitzetten van ſchildwachten, het hangen met de horens aan de rotſen bij eenen onverwachten val, enz. verhaald wordt; van dit alles heb ik niets gezien; de horens zijn deze dieren ter verdediging gegeven, en dikwijls zag ik de bokken met elkanderen vechten, de oude bokken gaan ook moedig op de honden los, als zij lang gejaagd zijn en niet verder vlugten kunnen.

Ik heb verſcheidene proeven genomen, om dit vreesachtige dier te temmen, maar ſlechts de laatſte is geſlaagd. De eerſte gems, die ik uit de *Alpen*, haar vaderland, kreeg, was reeds anderhalf jaren oud, wel reeds eenigzins tam, maar echter zeer ſchuw; in den tuin, waar zij in eene omheinde plaats liep, wilde zij liever bij eenen naburigen reebok, dan alleen zijn, en evenwel vervolgde zij dit beest geſtadig. Bij

zulk

zulk eene gelegenheid sprong zij eens over eenen muur, die veertien voeten hoog was, op den rug van eene meid, die hier gras sneed, zonder haar te bezeeren.

Deze gems was den ganschen heeten Junij van 1822 gezond gebleven, maar nu werd zij plotseling ziek. Om het laatste middel ter harer redding te beproeven, had ik haar in eenen ver van haar vorig verblijf gelegenen hoek van mijne plants laten brengen, om haar te baden, zij was zeer zwak en kon naauwelijks staan, en evenwel kroop zij door struiken en boomen naar haar vorig verblijf, waar zij ook stierf. Bij de ontleding vond ik, dat de ingewanden geheel verbrand waren door het *aconitum* (ijzerkruid), dat zij gegeten had.

Drie jonge gemzen, die ik van den berg *Cenis* medebragt, daar hare moeder geschoten was, stierven kort na elkander, dewijl zij zich niet alleen voeden konden. Eindelijk slaagde ik, uit het *Saaser* dal eenen jongen bok te krijgen, die sedert de eerste weken zijner geboorte aan eene gewone geit gezogen had. Thans is hij twee jaren oud, en zoo tam, als ieder ander huisdeur; hij volgt mij als een hond, kent zijnen naam, als ook alle lieden, die hem oppassen, en vermaakt ieder door zijne aardigheid. Hij bemint het roggebrood zeer, en springt tegen elk die hem dit aanbiedt, opent alle deuren, als

zij

zij niet gesloten zijn, geeft door een zacht geluid een teeken van goedkeuring, en verdraagt zich zeer goed met mijnen hond op één leger, zoo lang deze niet knort. In den winter bewaar ik hem des nachts in een niet verwarmd vertrek, en des zomers in den kelder; het is nadeelig, deze beesten in den stal op te sluiten. Het beste voeder voor de gemzen is droog hooi, goed gras, groenten en altoos versch water; men moet haar bij het opsluiten eenige ruimte geven, om beweging te maken, die regelmatig, vooral des nachts geschiedt, wanneer zij tegen alle vier muren springen.

Ik heb eenen sterken plaatselijken zin in deze dieren bespeurd, het is genoeg, dat zij eens eenen weg betreden hebben, om denzelven terstond weder te vinden. Ook zijn zij zeer nieuwsgierig, beruiken alles wat hen omringt, en staren dikwijls lang in de verte, om iets te bespieden. De haren der gemzen wisselen in den herfst en in de lente, de winterpels zweemt veel naar digte wol en is zwartachtig bruin; in den zomer echter zijn de haren lang en dun, en de kleur, die eerst bruingeel is (Isabel kleur), wordt tegen den herfst gestadig donkerder. Haar gang op de vlakte is slepend en onhandig, dewijl haar gansche gestel slechts voor bergen ingerigt is, zij loopen ook eigenlijk niet, maar springen.

Nu

Nu nog iets over de gemzenjagt (*). Toen wij ons ontkleed hadden en bij den vriendelijken predikant van *Itramen* onder een kopje thee aan het vuur zaten, viel ons gesprek dra op de gemzenjagt, over welke niet ligt een stedeling met ervaring spreken kan. Onze leeraar echter, een zeer sterk jong man, voor wien zijn dal een lief en steeds nieuw verblijf was, had dit vermaak dikwijls gesmaakt, en verhaalde ons het merkwaardigste van deze jagt, met genoegen zich de gevaren herinnerende, die hij gelukkig was te boven gekomen.

Veel, zeide hij, is over deze zonderlinge jagt gebeuzeld, ik zal u echter slechts datgene verhalen, wat ik zelf heb ervaren, want ik heb omtrent tien jaren deze liefhebberij bijgewoond, en eerst onlangs heb ik van dit gevaarlijk vermaak afstand gedaan.

Een gemzenjager behoort verscheidene eigenschappen te bezitten, die men niet dikwijls in een persoon vereenigd vindt. Een sterk ligchaamsgestel is het eerste vereischte, opdat hij het vreesselijkst weder, de hevigste koude en vochtigheid trotseren, en zonder zijne gezondheid te benadeelen, geheele nachten onder eene rots op de hoogste bergen doorbrengen kan. Ten andere moet

(*) WYSS, *Reise in das Berner Oberland. Zweite Hälfte*, S. 577 *u. f. w.*

moet hij volstrekt niets van duizeling weten, een scherp oog en vaste hand, om te schieten, bezitten. Moed en koelbloedigheid in vele en velerlei gevaren kan hij insgelijks niet ontberen. Verder moet hij een onvermoeid geduld, standvastigheid en ervaring hebben. En eindelijk heeft hij eenen goeden rug noodig, om den ganschen dag zijn zwaar geweer en levensmiddelen te dragen. Een kort, ineengedrongen posturur, een ligt en slink ligchaam, vaste kniën en een sterke arm zijn de voordeeligste vorm voor eenen gemzenjager.

Ik zal mij niet ophouden met de beschrijving zijner wapenen en kleeding, in de *Alpina* kunt gij dit uitvoerig vinden (*) Ik wil liever terstond van de gemzenjagt zelve spreken, want de schuwheid van dit dier, gepaard met eenen scherpen reuk en gehoor, maken het bekruipen en schieten van dit beest zeer moeijelijk.

Er zijn tweederlei wijzen om de gemzen te jagen; de eerste, die zeldzaam geschiedt, *met honden*, en de tweede, de gewone, *zonder hond*. Alle jagthonden vervolgen gaarne de gemzen. Maar op woeste ijsbergen, bij voorbeeld aan den *Wetterhorn*, waar de gemzen van *Grindelwald* het talrijkst zijn, en op den *Mettenberg*, kunnen

(*) *Ueber die Gemsenjagd in der Schweitz von Pfarrer* STEINMULLER. *Alpina. Th.* II, *S.* 130.

nen de honden niet gebruikt worden, dewijl zij niet best klauteren kunnen. Maar op meer effene bergen en op *Alpen*weiden, waar nog koeijen grazen kunnen, is het gebruik van honden zeer wel mogelijk. — Wanneer intusschen de gemzen dikwijls in eene streek op deze wijze gejaagd worden, zoo verlaten zij dezelve geheel, en komen nooit weder, want zij vreezen de honden zeer. Wie dus de jagt niet wil bederven, die bedient zich op het hoogst slechts eens tot afwisseling van deze soort van jagt, en kan dit op tweederlei wijze beproeven, namelijk, hij laat den hond geheel los loopen, om het wild op te sporen, of, hetgeen het veiligst is, hij houdt hem aan eene lijn, tot hij op de sneeuw of op smalle bergpaden een spoor vindt, dan laat hij den hond los, en daar de gemzen eene sterke lucht nalaten, zoo zal zelfs een middelmatige jagthond dit spoor bijna nooit verliezen. Intusschen gaat de jager naar die plaats, waar hij weet, of gist, dat de gemzen voorbij zullen vlugten; of, wat beter is, hij volgt met de oogen en den kijker den hond zoo lang, tot eene gems of eene geheele kudde opgejaagd is, en dan plagt de hond ook eerst aan te slaan. Daar nu in de bergen alles zeer ligt gehoord wordt, en de gemzen niet ver loopen, zoo kan men de verdere jagt gemakkelijk met oog en oor volgen, vooral als men zich eerst op een eenigzins hoog

ſtandpunt geplaatst heeft. Heeft nu de hond de gemzen omtrent een uur gejaagd, zoo zoekt men hem terug te roepen en vast te houden, waarop de gemzen, die men nooit uit het oog moet verliezen, zich terſtond op den grond legeren, en reeds eenigzins vermoeid hare oplettendheid grootendeels verliezen zullen, zoodat de jager haar gemakkelijk kan bekruipen, dewijl zij niet gaarne weder opſtaan en verder vlugten. Dikwijls echter verzetten zich de gemzen tegen den hond, vooral als er bij den troep geene jongen zijn, of als er een oude bok bij dezelve is, die dan vaak zoo lang ſtand houdt, tot de jager hem gemakkelijk ſchieten kan.

Het bekruipen der gemzen zonder hond is echter het meest in gebruik, uit hoofde van haar verblijf. De jagers — het liefst twee of drie met elkander, en nooit meer — verlaten des avonds vóór de jagt hunne woning, met bergpikken (*), bergſtokken, geweer met een getrokken loop of eene bus, en ſporen met verſcheidene punten, voorzien met lederen riemen, om die op gevaarlijke hellingen op ijsbergen onder de ſchoenen te kunnen binden. In de weitasch

(*) IJzere werktuigen, aan beide kanten ſpits, om gaten in het ijs of in de rots te hakken, eene ſoort van houweelen.

tasch heeft hij, behalve hetgeen tot schieten vereischt wordt, een kleinen verrekijker en den noodigen voorraad van gerstenkoeken, grindelwalsch brood, kaas en sterken drank. De eerste nacht wordt in eene *Alpen*hut doorgebragt, zoo als men die altijd open, en ter verwarming, voldoende met hout voorzien vindt. Op den volgenden dag breekt men des morgens vroeg op, en tracht met den opgang der zon op die plaats te zijn, waar men vermoedt gemzen te zullen vinden, of waar een zoogenoemd *Luegi* is, dat is eene voordeelige standplaats, alwaar door eenige losse op den grond gestapelde steenen een kijkgat gemaakt is, werwaarts de hoofdjager met achtergelaten geweer, bergstok enz., nadat hij zijnen hoed of muts heeft afgezet, zoo zacht mogelijk op handen en voeten kruipt.

Nu ziet hij door zijnen kijker naar alle kanten, of hij ook gemzen ontwaart. De op eenen afstand wachtende vrienden houden hunne oogen onbewegelijk op hem gevestigd, want zoodra hij wild bespeurt, geeft hij achterwaarts met uitgestrekte hand de welbekende teekenen, *waar* en *hoeveel* gemzen hij gezien heeft, en nu kruipt hij zacht, zonder zich op te rigten, terug naar zijne loerende makkers. Zij raadplegen nu hoe zij het wild het veiligst zullen overvallen. Dewijl den gemzenjager de bergen, en inzonderheid die plaatsen, werwaarts de gemzen het liefst vlieden,

zoowel als die, waar de ſchutter heen en weder komen kan, volſtrekt bekend moeten zijn, zoo wordt vooral de wind gadegeſlagen, van waar die komt, en dan tracht men de gems of de kudde te bekruipen, zonder dat zij lucht van den naderenden vijand krijgen kunnen. Men ſluipt van rots tot rots, van voorſprong tot voorſprong, tot het dier onder het bereik van het ſchot komt, en hiertoe kiest men ſteeds den besten en voorzigtigſten ſchutter, want de uitvoering van dit werk gaat met de grootſte moeijelijkheden gepaard, en hiertoe wordt zoo veel geduld, ſtandvastigheid, moeite en list vereischt, als bijna tot geen menſchelijk werk. Dan eens toch moet de jager meer dan een half uur op zijnen buik onbewegelijk liggen, alsof hij dood ware, dewijl hij gezien heeft, dat de dieren, en vooral de geleigeit geſtoord, dat is op iets verdachts oplettend geworden zijn, en niet meer grazen, maar van het leger opgeſtaan zijn; dan weder moet hij op handen en voeten over glad ijs kruipen, een hemd over zijne kleederen getrokken hebbende, om de gemzen door de kleur der ſneeuw te misleiden. Dan eens moet hij zijne ſchoenen uittrekken, al zijn gereedſchap, weitasch en kap achterlaten, om zonder gedruisch over ſpitſe ſteenen en ſtukken rots met bloote voeten een paar honderd ſchreden ver te ſluipen; dan weder blijft hij in de gedwongenſte houding

ver-

verſcheidene minuten ſtil ſtaan, dewijl hij beſpeurt, dat de gemzen op nieuw onraad merken. Dan eens neemt hij de maat van de gewenschte nabijheid, want zoodra hij de kromte der horens kan onderſcheiden, weet hij, dat de afſtand van het wild ſlechts nog twee honderd tot twee honderd vijftig ſchreden bedraagt. Eindelijk is hij nu achter den hoek eener rots gekomen, die kort genoeg bij den troep is, en beluſt ſteekt hij reeds zijn hoofd uit, maar dit mag hij ook volſtrekt niet terugtrekken, als de gemzen haar oog op hem ſchijnen te vestigen, maar hij moet dood ſtil ſtaan, om geen verdacht te verwekken. Evenwel de gemzen verwijderen zich echter nog dikwijls bij al hare argeloosheid, en al de ſluipkunſten moeten nu op nieuw begonnen worden. Eindelijk ziet de jager, met een kloppend hart, dat hij onmogelijk nader bij de kudde kan komen, zonder die te verjagen, en bedachtzaam kiest hij, den afſtand tusſchen wild en ſchot berekenende, of het grootſte en vetſte dier, of in twijfelachtigen afſtand het naast bijzijnde beest, om den loon van zoo vele inſpanning te verkrijgen. Hoe donkerder het haar der gemzen is, des te vetter plagten zij te zijn; maar hare kleur verandert bijna iedere maand eenigzins, in den zomer zijn zij bruingeel (Iſabelkleur) in den winter meer zwartachtig of donker bruin. Nu legt de jager aan, ſchiet en feilt bijna nooit. Het getroffen

wild ſtort ter aarde, en de verſchrikte troep ontvlugt met eene onbeſchrijfelijke ſnelheid, vooral als hij den jager ziet, of den reuk van het kruid ruikt, over rotſen en afgronden. Den ſlag zelve zouden die goede dieren ſlechts weinig tellen, dewijl in de bergen het gekraak der nederſtortende ſneeuw en ijs zoo menigvuldig plaats heeft, en zoo veel overeenkomst heeft met het losbranden van een geweer.

Ik ſchoot eens aan den voet der bovenſte ſpitſe zuil van den *Wetterhorn* naar eene vlugtende geleigeit, die hare jongen bij zich had. Mijne ſtandplaats was achter een klein blok van eene rots, en honderd ſchreden van mij weideden vier kleinere gemzen, die ik bekropen had, zonder dat zij mij ontwaarden. In den oogenblik toen ik uit deze vier de grootſte had uitgekipt en gereed was vuur te geven, kwam de vettere geleigeit, door mijne makkers opgejaagd, met hare jongen kort voorbij mij. Ik hoopte nu door het dooden der oude de jongen te zullen krijgen, liet nu het bedoelde wit varen, en ſchoot naar de loopende, maar te kort, dewijl ik bij het laden wat kruid geſtort en deze omſtandigheid niet berekend had. Ik ſchoot dus mis, maar de vier andere gemzen bleven gerust weiden, telden den ſlag niet, en ik had gemakkelijk weder laden en mikken kunnen, als de jonge gemzen mij niet te zeer ter harte gegaan

wa-

waren. Ik geloofde door loopen een dezer jongen te zullen achterhalen, vertrouwde te veel op de ſnelheid mijner voeten, zette mijn geweer tegen het blok, wierp mijne weitasch van de ſchouderen, en vervolgde door de meer dan een voet hooge ſneeuw de jonge gemsjes, op welke de moeder iederen oogenblik ſtilſtaande wachtte. Daardoor verjaagde ik de vier anderen en moest evenwel dra afſtand doen van mijne onbedachtzame proeve, om een dezer kleine levend te vangen.

Ziet de jager, dat van eenen aangevallen troep niets meer te krijgen is, dan loopt hij naar het gevelde wild, grijpt het, juicht luid van blijdſchap, geeft het beest, zoo het nog leeft, den laatſten ſtoot, en drinkt zelfs dikwijls van deszelfs bloed, dewijl men zegt, dat dit een onfeilbaar middel tegen de duizeling is. Wat mij echter betreft, zoo ſmaakte dit bloed te zoetachtig, en evenwel tevens als met peper gekruid, ik kon het naauwelijks proeven. Hij ſnijdt dan den buik van het dier open, werpt maag, darmen en al het ongenietbare van het ingewand weg, verzamelt zorgvuldig het vet, bindt dan iederen voorpoot aan den achterpoot, en hangt eindelijk zijne buit, als een mand aan eenen riem, gemakkelijk op zijnen rug. Nu vereenigen zich alle jagtmakkers weder, zij zoeken een

beekje, om de handen te wasſchen, en houden vrolijk hunnen maaltijd.

Maar als de jagers hopen, nog meer wild te zullen ſchieten, dan leggen zij het gedoode dier onder de eene of andere rots, en gaan op de voornoemde wijze voort met jagen. Dan dragen zij eerst des avonds hunnen buit naar huis, waar het vleesch gezouten en gerookt, het vet tot allerlei huisſelijke geneesmiddelen gebezigd, de huid verkocht, en de aardige horens óf als ſieraad in de hut opgehangen, óf aan vreemdelingen verkocht worden. Men ſchat de horens eener middelmatige gems met het vel op vijftig tot zeventig ponden. De vetſte dieren hebben ſomtijds zeven ponden ſmeer, en van de huiden maakt men de zoo bekende uitmuntende handſchoenen of broeken, terwijl die bijna onverſlijtbaar zijn en de zachte fijnheid van zijde met de noodige veerkracht tevens vereenigen.

Is het mogelijk de *Wechſel* te bezetten, dat is die wildpaden, waar de gemzen heen en weer trekken, dan gaan hier de beste ſchutters op den loer leggen en nemen dikwijls de geweren hunner kameraads mede. Deze laatſte zoeken in allen geval de gemzen te bekruipen, om óf het eerſte ſchot te doen óf haar van hare legerplaats op te jagen. Terſtond zoeken dan de benaauwde dieren langs hunne gewone paden te ontvlugten, maar hier begroeten hen de loerende jagers met doode-

delijke kogels. Dikwijls loopen de vlugtelingen zoo kort voorbij den jager, dat hij die met de handen kan bereiken. Is de doortogt al te naauw, dan vlugten de gemzen bij het eerste schot terug, maar worden door de vervolgers weder naar denzelfden weg gedreven, komen nogmaals bij de jagers en worden op dezelfde wijze ontvangen. Ik heb gezien, dat de gemzen, dit wegloopen en terugwijken, zes of zeven maal herhaalden. Eindelijk vliegen zij als wanhopig voorbij de jagers, of vallen hen met gebogene koppen aan, en in dat geval is het best plat op den grond te gaan leggen, en den wanhopigen troep over het lijf te laten springen. Maar dikwijls geeft ook het verschrikte wild de voorkeur aan eenen doodelijken sprong en stort zich van eene rots. Op deze wijze jaagden voor eenige jaren sommige bergwerkers te *Lauterbron* veertien gemzen moedwillig in den afgrond, zonder dat iemand hiervan eenig genot had.

In *Grindelwald* zijn drie hoofdplaatsen, waar men de gemzen op de voornoemde wijze benaauwen kan; aan den *Eiger*, op eene plaats, *den bovensten zadel* genoemd, en op den *Wetterhorn* op twee plaatsen, de *naauwte* en de *gang* geheeten. Heeft men nu eens deze dieren hier — en den omtrek van deze oorden schijnt juist hun geliefkoosd verblijf te zijn — dan

moeten zij óf over de rots in den dood ſpringen, óf ſteeds weder naar den jager rennen.

Indien ſlechts de geleigeit, de aanvoerſter der kudde, gedood is, dan kan men de overrest gemakkelijk krijgen, want het is alsof met haar de ziel van den ganſchen troep verdwenen is, alle loopen als in eenen kring rond, weten zich niet meer te redden, tellen den vervolgenden jager niet, zoeken ſlechts hare geleidſter en moeten dikwijls in haar lot deelen. Men heeft zelfs gezien, dat de kudde, die hare geleigeit of de aanvoerſter miste, in den winter meestal verloren ging. Daarom wordt door de liefhebbers dezer jagt meestal de geleigeit geſpaard.

Vele ſchrijvers hebben wel aan dit vrouwelijk veldheerſchap getwijfeld, maar het is evenwel ontegenſprekelijk zeker, en ieder kan zich door zijne eigene oogen overtuigen, dat nooit een bok, maar ſteeds eene geit de heerſcheres en aanvoerſter eener kudde is. Doorgaans wordt dit de oudſte geit, die waarſchijnlijk tevens de moeder of grootmoeder van het grootſte gedeelte der overige dieren is. Deze geit nu blijft ſteeds op den afſtand van een paar ſchreden vóór of ter zijde van den troep; zij graast niet, of ten minſte ſlechts zelden, terwijl de andere weiden; zij gaat leggen, als de overige ſtaan. Merkt zij onraad, dan ſpringt zij een paar ſchreden rond, heft de kop loerend in de hoogte en fluit op

de

de voorheen beſchrevene wijze, door den neus, hoewel de eerſtemaal ſlechts zacht. Komt haar nu, hetgeen zij hoort of ruikt, bij voortduring verdacht voor, dan ſpringt zij om den hoek eener rots, om te zien, wat er gebeurt, of ſpringt op het blok van eenen ſteen, of op eenen of anderen voorſprong, en loert zoo lang, tot zij denkt, dat alles veilig is. Vindt zij evenwel, dat de veiligheid der kudde gevaar loopt, dan fluit zij andermaal doordringend, en dit is het alarmteeken tot eene algemeene vlugt. Met de ſnelheid van den wind ontvlugt dan dit ganſche gezelſchap onder hare leiding, en neemt doorgans haren weg berg op naar eene of andere ſtreek, waar zij den[illegible] veilig te zijn.

In andere ſtreken der *Alpen* is men gewoon op de gemzen te loeren op die plaatſen, waar bergzout, dat zij zeer beminnen, uit de rotſen zweet. Hier in ons *Grindelwald* vindt men echter zulke plaatſen niet, of men bedient zich ten minſte van dezelven niet tot dat einde. Men noemt die *Sulzen* of *Sulzlekkinen*, of ook *Gemslekkinen*. De behoefte, om door dit lekken of te ſnoepen, of een onontbeerlijk middel ter vertering van het voedſel te verkrijgen, zegt men, dat bij de gemzen zoo ſterk is, dat een aanhoudend loeren van de jagers op deze plaatſen onvermijdelijk de uitroeijing der arme dieren na zich ſlepen zou.

Ik

Ik ken intusſchen nog andere, en zelfs vele zonderlinge middelen, om op de zekerſte wijze bij de gemzen te kunnen komen. Een jager, die hier woont, heeft met eenen gunſtigen uitſlag, dikwijls de volgende gebezigd. Ontmoette hij, bij voorbeeld, geiten of ſchapen in de nabijheid van gemzen, dan kroop hij op handen en voeten, en ſtrooide zout op zijnen rug. Het tamme vee omringde hem nu en likte van het zout. De jager kroop nu intusſchen langzaam naar het wild, en daar dit op verre na zoo bevreesd niet is voor ſchapen en geiten, dan voor den mensch, zoo kon hij de gemzen onder het ſchot krijgen, dewijl deze, uit hoofde der ſterke lucht van de kudde, vooral bij ongunſtigen wind, niets van den jager ruiken, en hem ook tusſchen de menigte dezer dieren niet ligt onderſcheiden kunnen. Op eenen anderen tijd — inzonderheid als hij beſpeurde, dat de gemzen hem reeds gezien hadden — zette hij den hoed of muts af, trok zijnen rok uit, ſtak zijnen ſtok in den grond of plaatſte die tegen eene rots, zette dan op denzelven zijnen hoed of muts, hing zijn rok om denzelven, en ſloop dan in een gunſtig oogenblik weg. De gems vestigt in zulk een geval zijn oog onophoudelijk op dezen bullebak, begint aan denzelven te wennen en blijft argeloos, hoewel oplettend, tegenover denzelven ſtaan. Intusſchen ſluipt de jager in eene tegenovergeſtel-

ſtelde rigting naar het wild, dat ſlechts van den kant des maskers gevaar vreest, en op deze wijze wordt het bedrogen beest de buit van den ſlimmen mensch. Deze krijgslist wordt dikwijls gebezigd, en is, tot ongeluk der gemzen, maar al te beproefd.

Oude jagers ſpreken nog met verrukking van voorgaande jaren, toen zij kudden van veertig tot vijftig gemzen bij elkanderen zagen. Maar vele ſtrenge winters, de nu zekerder treffende en verder dragende geweren met getrokkene loopen of busſen, het algemeene jagen van kundigen en onkundigen gedurende de jaren der omwenteling in ons vaderland, waardoor de verjaagde dieren of zeer verminderd, of ten minſte naar minder ontruste ſtreken, bij voorbeeld naar die van *Wallis*, geweken zijn; dit alles zamen genomen heeft deze aardige, onſchadelijke en fraaije ſoort van dieren in onze ſtreken deels zeer verminderd, deels verdelgd. Een ſtreng verbod intusſchen door de overheid, betreffende de jagt op dit wild, bekend gemaakt, heeft dit gelukkig gevolg, dat het zigtbaar weder vermeerdert. Onder de kudden, die ik ooit zag, beſtond de ſterkſte uit een en twintig koppen, en nu nog zie ik in den winter uit mijn venſter met het bloote oog meermalen tien tot vijftien dezer dieren bij elkanderen.

Maar gij zult mogelijk vragen, hoe kunnen de gem-

gemzen in den winter, op zulke hooge bergen en bij zulk eene diepe, langdurige ſneeuw, in het leven blijven? — Men heeft deze vraag dikwijls met grooten twijfel gedaan, en evenwel kan die gemakkelijk beantwoord worden. In den winter dalen de gemzen dikwijls neder in de bosſchen, en vinden daar mos aan de boomen — dat veel overeenkomst heeft met het IJslandſche mos, als ook jonge takjes der dennen en eetbaren bast van boomen. Ook ſchrapen zij op de bergen de ſneeuw weg, tot zij dor gras of eetbaar mos vinden. Dikwijls woeden ook in de gewesten der bovenſte bergen zulke vreesſelijke ſtormen, dat de ſneeuw wijd en breed geheel wordt weggevaagd, zoodat de gemzen op deze ontbloote plekken weder een geruimen tijd het noodig voedſel vinden. Eindelijk en bijna altoos ſchuift, zoodra het ophoudt te ſneeuwen, langs de hellende gladde kanten de ſneeuw door hare eigene zwaarte naar beneden, en andermaal ontdekt hier de gems voedſel genoeg, dewijl op vele zulke plekken geen ander dier komen kan. Voor het overige ſchijnen deze goede beesten vrij lang te kunnen vasten, of van bergzout of dunne zachte vochtige ſchilfers van lei te kunnen leven, dewijl men die dikwijls in hunne maag heeft gevonden. Het gaat hun dus beter, dan men denkt, ja zij zijn zelfs den geheelen winter door vet. Eerst in de lente, als zij versch gras kun-

kunnen krijgen, worden zij mager, uitgeteerd, met luizen bedekt, die hen zeer kwellen, en lijden ook dikwijls door eenen ſterken buikloop.

De paartijd begint in het midden of op het einde van Wintermaand. De jagers zeggen: hoe later paartijd hoe ſtrenger winter, en later lente. De jagers ſtellen dit eenparig, en letten daarom hierop naauwkeurig, zoodat zij dikwijls uit hunne huizen loeren, of de bokken op de helling der bergen de wijfjes jagen. Ik heb zelf gedurende tien jaren deze waarneming meestal beproefd bevonden.

De bokken, die, zoodra zij vijf tot zeven jaren oud zijn, zich van den troep verwijderen, als kluizenaars leven en ſteeds alleen zijn, vervoegen zich dan weder bij de kudde, zijn in dezen tijd minder ſchuw, vergezellen dikwijls op eenen afſtand den jager uren lang, en ſchijnen zeer wantrouwend hem te willen bewaken. Waarſchijnlijk ontſtaat deze eenzame leefwijze der bokken, omdat het getal der mannetjes naar evenredigheid grooter is, dan dat der wijfjes.

In het begin of midden van Mei brengt de wilde geit één — en zeer zelden — twee jongen voort, die reeds denzelfden dag, ja in het uur der geboorte de moeder volgen kunnen. Deze zijn aardige, vertrouwelijke, niet in het minst ſchuwe beestjes, die men gemakkelijk, door die aan gewone geiten te laten zuigen, opfokken kan; maar

maar dan moet men die des winters vooral niet in warme ſtallen opſluiten, anders ſterven zij zeker.

Na verloop van het eerſte jaar beginnen de horens zich te vertoonen, in het tweede krom te worden en in het derde krijgen zij de gewone gedaante. Van nu af groeijen die geſtadig, worden dikker, krijgen jaarlijks eenen ring meer, zoodat men van nu af vrij naauwkeurig hieruit den ouderdom van het dier kan bepalen, hoewel deze ringen niet zoo ſcherp en knobbelig — als die aan de horens der ſteenbokken — uitſteken. Voor het overige dienen de horens deze dieren tot wapenen; want als de gems gekwetst is, dan verdedigt zij zich hiermede levendig, en zij kunnen den vijand — dewijl de horens zeer ſpits zijn en dit beest eene groote kracht bezit — zeer gevaarlijk kwetſen.

Men maakt een onderſcheid tusſchen de *graat-* en *boschgems* of *dier*, maar zonder eenige andere reden, dan dat vermoedelijk de gemzen, die in bosſchen geboren zijn, zich ook liever dáár ophouden, en dat zij, uit hoofde van rijkelijker voedſel, eenigzins grooter en vetter worden, dan die, welke van der jeugd aan gewoon zijn op de naakte toppen te huizen. Beide zijn echter volmaakt van dezelfde ſoort en paren ook met elkander. De boschgems kan men terſtond herkennen aan dit teeken, dat hare horens, omdat zij gewoon

woon zijn die tegen de dennen te wrijven, bijna geheel met eene korst van hars overtrokken zijn.

Het wonderbaarste bij de gems is vooral hare verbazende bekwaamheid, om op de gladde kanten der rotsen te springen, en op plaatsen te gaan, waar men naauwelijks ruimte genoeg voor eenen vogel zien kan. Deze behendigheid overtreft alle verbeelding, en heeft mogelijk wel aanleiding gegeven tot het verdichtsel, dat zij met hare kromme horens opwaarts in de spleten der rotsen haakt en op deze wijze zich opheischt. De ware reden van dit beklimmen der steilste bergen is hierin gelegen, dat de gems slechts een klein hoekje der rots noodig heeft, om in eenen zet op dezelve te springen, dewijl zij zelfs geene sekonde daar stil staat, maar slechts een oogenblikkelijk standpunt noodig heeft, om dra — gelijk een plat steentje op eenen gladden waterspiegel — met hare peesachtige pooten verder te vliegen. Zelfs hare enkele sprongen zijn zeer aanzienlijk, en zulk een sprong, in mijne tegenwoordigheid gemeten, bedroeg tien groote schreden of vijf en twintig voeten, evenwel moet ik zeggen, dat deze sprong naar de laagte op een sneeuwveld geschiedde.

Het onaangenaamste voor den jager is dit, dat, als hij alle gevaren en moeijelijkheden heeft overwonnen, als hij de gemzen heeft bekropen en

eene dezer geſchoten, dan, tot zijn grootſte verdriet, moet zien, dat zijn buit, op de rotſen naar beneden vallende, vermorſeld wordt, of in eenen afgrond of eene ſpleet van eenen ijsberg ſtort, waar hij onmogelijk komen kan. Deze omſtandigheid draagt ook het hare bij ter vermindering der gemzen, dewijl de jager, zijne prooi verloren hebbende, nu een ander wildbraad tracht te ſchieten. Maar, behalve aan de list der menſchen, zoo ſtaan deze ſchuldelooze dieren ook nog aan vele andere onheilen bloot, en vooral aan de verwoestende *Lawinen* (vallende ſneeuwhoopen); want deze, daar dit ſnelle ſchepſel dezelve evenwel niet altoos kan ontvlugten, vernielen menige gems. Dikwijls vindt men in de lente op de Grindelwaldſche *IJszee* de geraamten van een paar gemzen nog midden in den ſneeuwval of in deszelfs rigting. De lammergieren vervolgen ook dit dier, en zijn vooral zeer gevaarlijk voor de jongen. Met eenen ſlag van hunne ſterke vleugelen ſmijten zij deze jongen, ja zelfs wel volwasſene gemzen, over den muur der rotſen in den dood, en vreten dan de lijken. — Ook mislukt de gems wel eens eenen gewaagden ſprong, en zij ſtort zich in het verderf. — Eindelijk gebeurt het ook wel, dat nedervallende ſteenen toevallig eene kudde gemzen ontmoeten en velen van dezelve dooden.

Wat nu de gemzenjagt, als eene kostwinning be-

beſchouwd, betreft, deze is zeker gevaarlijk en moeijelijk, maar integendeel als liefhebberij beſchouwd, ſlechts om een paar maal uit nieuwsgierigheid gemzen te vervolgen en mogelijk eenige te ſchieten, is zij niet gevaarlijk, en eischt niet, dat men hooger klimt, dan daar, waar nog koeijen wandelen. Ik heb met vorsten en graven, die lust hadden deze jagt eens te beproeven, zonder het minſte ongeluk of al te groote moeijelijkheid, gemzen gejaagd. Het gezegde van TEL mag men met regt op den bekwamen gemzenjager toepasſen: „ wie zijne gezonde zinnen wel gebruikt, op God vertrouwt en zijne krachten goed beſteedt, die kan meestal ieder gevaar en nood ontkomen. Hij, die op de bergen geboren is, wordt door geen berg afgeſchrikt."

Wat de wanhopige onderneming betreft, van welke vele ſchrijvers ſpreken, namelijk, dat de jagers hunne verzenen kerven, opdat het kleverig bloed op de gladde hellende rotſen of op ſmalle paden gelijk lijm tot vasthouden dienen zou, van dit middel heeft bij ons nog geen gemzenjager gebruik gemaakt. Slechts één ſchutter uit *Lauterbron* verzekerde mij, dat hij zich eens van dit hulpmiddel had bediend.

Het is zeker, dat enkele misſtappen, die den dood ten gevolge hebben, en ongelukken van anderen aard, die den jager in het verderf ſtorten, meermalen het lot van den gemzenjager

zijn. In het jaar 1799 vond zulk een op den *Wetterhorn* zijnen ondergang. Een der ver boven hem losſpringende ſteenen trof met eenen geweldigen ſlag zijn hoofd, vermorſelde het en ſmeet het lijf oogenblikkelijk in den vreesſelijkſten afgrond. Zijn kameraad, die ſlechts drie ſtappen van hem verwijderd was, kon gelukkig zijn ligchaam zoo digt tegen de rots drukken, dat hij dezen doodelijken ſteenworp ontkwam. Dit is het laatſte voorbeeld van eenen verongelukten gemzenjager in *Grindelwald*; dewijl echter de jagt ſlechts met hoog verlof mag geſchieden, zoo is zij ook zeldzamer, en heeft dus ook zoo vele ongelukken niet ten gevolge, als anders wel zouden plaats hebben. Maar ook hier wordt gedeeltelijk het ſpreekwoord bevestigd: dat de verbodene vrucht het zoetſte ſmaakt en menig knap man is heet op deze liefhebberij. Zij bezit ook, volgens mijne ervaring, veel bekoorlijks, en mogelijk wel het meest voor moedige menſchen; maar wie zich aan deze jagt geheel overgeeft, wordt ernſtig, lakoniek en dikwijls diepzinnig; het aanhoudend gezigt van woestijnen, rotſen, ſneeuw en ijs ſchijnt zijne verbeeldingskracht te dempen en zelfs eene ſchaduw van zwaarmoedigheid op hem te werpen, die hem echter voor het overige als een eigenaardige en romantiſche karaktertrek niet euvel ſtaat.

XVII.

XVII.

DE WATERVAL TE NIAGARA IN NOORD-AMERIKA.

Schoon de beroemde waterval te *Niagara* reeds dikwijls beſchreven is, wil ik echter hier nog de berigten van twee der nieuwſte reizigers door *Noord-Amerika* mededeelen, die verſcheidene nieuwe waarnemingen opleveren en de beſchrijvingen van ſommige oudere reizigers verbeteren.

De eerſte dezer reizigers is de heer E. DE MONTULÉ. Hij vertrok, om dezen waterval te bezigtigen, in Julij 1817, uit *Buffaloe*, eene fraaije ſtad, aan het zuidoostelijk einde van het meer *Erie* gelegen, daar, waar de *Niagara* uit hetzelve vloeit.

„ Reeds op eenen afſtand van tien tot twaalf Engelſche mijlen — zegt de heer MONTULÉ — hoorden wij het vreesſelijk brullen. Zonder dit

gedruisch en de wolk van damp, die in de lucht opstijgt, zou men door niets voorbereid worden, om het heerlijkst tooneel, dat mogelijk op aarde gevonden wordt, te aanschouwen. De grond is geheel vlak, en de *Niagara* heeft, sedert hij uit het meer *Erie* vloeit, eenen vrij zachten loop. Eerst eenige honderd schreden van den val wordt de stroom sneller, en het water bruist hevig, dewijl het tegen groote klompen van rotsen schuimend klotst. Langs eenen langen en slechten omweg kwamen wij bij de zoogenoemde *tafelrots*, een klomp van rotsen op de steile helling van den linker- of westelijken oever gelegen (Deze *tafelrots* is, volgens den heer SCHOOLCRAFT, in den zomer van 1818 naar beneden gestort). Hier nu beschouwde het verwonderd oog het heerlijke beeld van eene ontzettende rivier, die onophoudelijk in eene diepte van honderd een en vijftig voeten nederstort. Nadat ik deze treffende schilderij oppervlakkig beschouwd had, wenschte ik in den afgrond neder te dalen, die het water gevormd had, en uit welken de rivier naar het meer *Ontario* loopt."

„ Wij stegen langs eene hechte ladder nederwaarts, en bereikten met groote moeite de plaats, waar het water nedervalt. Onze kleederen waren in een oogenblik doornat door den damp, die een hevige wind als een dikken nevel tot ons dreef. Ik ontkleedde mij nu terstond, en kroop in

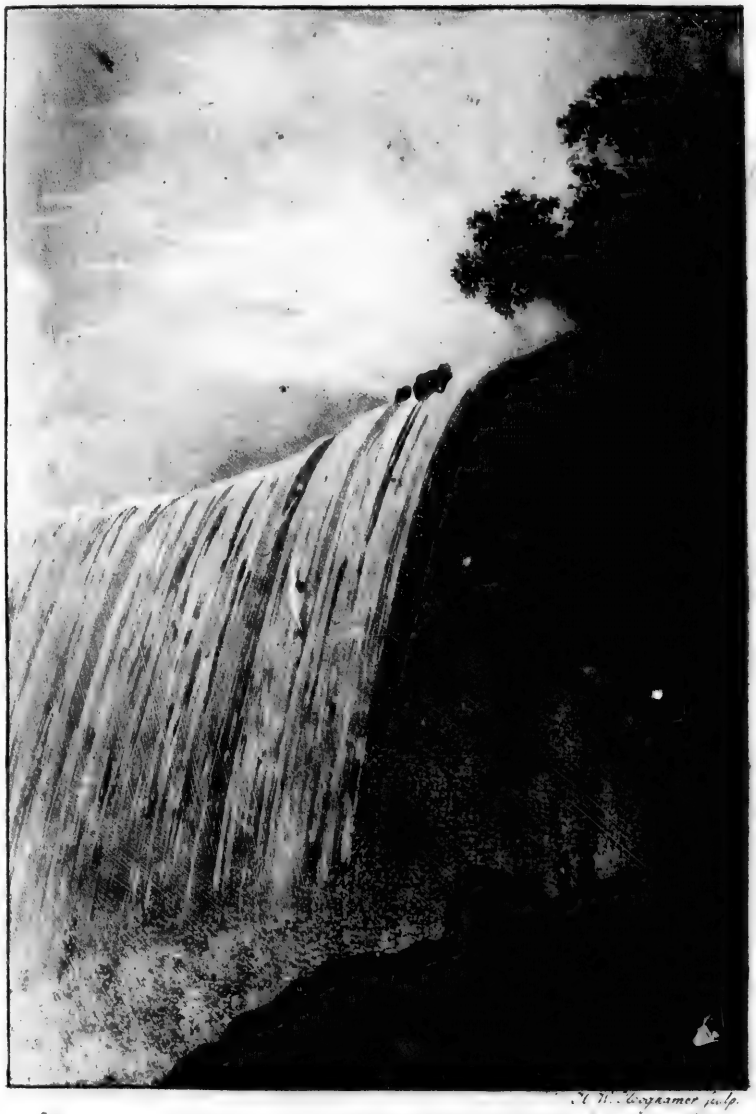

H. W. Hoogkamer sculp.

DE WATERVAL TE NIAGARA.

in de, omtrent twintig tot dertig voeten groote ruimte, die tusschen het nederstortend water en de rots gevonden wordt. Het pad loopt langs eene helling, die door nedergestorte stukken rots gevormd is. Gij kunt u geen denkbeeld maken van de kracht van den wind, die hier blaast, en door de beweging van het water onafgebroken heerscht. Deze wind is zoo hevig, de regen, die hij in het gezigt slaat zoo snijdend, het nederstorten van het water zoo geweldig, en het gedruisch zoo ontzettend, dat men geheel bedwelmd wordt. Een eenige misstap, en men is onherstelbaar verloren! Door het inspannen van alle krachten in het worstelen met den storm, die mij wilde terugdringen, en door mij zelfs van mijne handen te bedienen, om veiliger voorwaarts te komen, was ik reeds tamelijk ver gevorderd, toen ik, geheel verblind door den regen, genoodzaakt was, op den grond te gaan leggen, om niet in den afgrond neder te storten. Ik zocht nu vergeefs verder door te dringen, ik was verpligt terug te keeren. Gelijk eene schim, die uit de benedenwereld wederkeert, zag ik met vermaak het daglicht weder, en was verrukt eene plaats te verlaten, waar men zelfs op den vollen middag niets kon onderscheiden, en waar een misstap op de glibberige en waggelende steenen zoo ligt mogelijk is. Mijne reisgenooten verblijdeden zich ook hartelijk over

mijne terugkomst, dewijl zij reeds over mijn lot ongerust geweest waren. Ik verhaalde hun, dat ik eenen paling gezien had, die zich, toen ik hem met mijnen voet wilde wegstooten, als eene slang tegen mij gewend had, om zich te verdedigen. Zij verzekerden mij, dat men hier vele zulke palingen vindt, en dat de damp voldoende is, om hen in het leven te doen blijven, maar dat zij nooit in den afgrond nederdalen, dewijl zij dan verloren zouden zijn. Men ziet ook inderdaad aan de oevers vele overblijfselen van dieren en boomen, die den stroom medegesleept en verpletterd heeft."

„ Ik verwijderde mij nu een weinig, om mij in de zon te droogen, en nam daarop mijn potlood, om eene naauwkeurige schets te ontwerpen van deze zoo verrukkende en bewonderenswaardige schilderij. De val is honderd een en vijftig voeten hoog. Hij was ligt te meten door eenen steen aan een touw vastgemaakt, dien wij van de tafelrots tot de helling, door de stukken der rotsen gevormd, nederlieten."

„ Deze beroemde waterval bestaat eigenlijk uit twee deelen; het eene (dat aan den regter of oostelijken oever gevonden wordt) zal omtrent acht honderd voeten breed zijn, men noemt dit het *Amerikaansche*, dewijl dit tot het gebied der Vereenigde Staten behoort. Dit wordt van het ander deel door een eiland (het *geiten-*

ei-

eiland genoemd) gescheiden, dat mogelijk met der tijd verdwijnen zal, dewijl het water onophoudelijk aan deszelfs verwoesting werkt, en reeds in hetzelve eenen kleinen afzonderlijken waterval, omtrent twintig tot vijf en twintig voeten breed, heeft voortgebragt. Dit tweede gedeelte van den val, het *Engelsche* genoemd, is het fraaiste, en ligt op de zijde van *Kanada*. Het schijnt voorheen in eene regte lijn voortgegaan te zijn, en met de rigting van het andere gedeelte eenen hoek gemaakt te hebben, maar de kracht van het water, die naar het midden het sterkste werkt, heeft dien de ronding van eenen boog, en daardoor aan het geheel eene veel schoonere gedaante gegeven. De wateren, die thans van beide zijden nederstortende elkanderen ontmoeten, moeten de uitwerking verdubbelen. De Engelsche waterval is omtrent vijftien honderd voeten breed. Voegt men hier nu nog het eiland bij, dat omtrent zoo breed is als de Amerikaansche val, zoo bedraagt de breedte van den ganschen stroom, met het oog gemeten, omtrent vijf honderd vademen. Het water gaat nog steeds voort met de rots van het bed der rivier te verwoesten, en de val gaat oogenschijnlijk allengs steeds meer naar het meer *Erie* terug; de bewoners dezer streken verzekeren, dat zij dit reeds lang bespeurd hebben."

„ Daar het water van eene zoo buitengewone

hoogte nederſtort, vormt het eene wolk van damp, die zweemt naar de dikſte wolken der lucht, tot welke hij ook opſtijgt. Het hoofdpunt, uit hetwelk hij ontſpringt, is het midden der Engelſche zijde, en hij is, naarmate van den ſtand der zon, of donker zwart of ſchitterend wit. De hoeveelheid van dezen damp is zoo groot, dat het van verre ſchijnt, als of de ſtroom in eenen afgrond van vuur nederſtort, die al het water terſtond in ſtoom verandert."

Kort voor den ondergang der zon, zag de heer MONTULÉ eenen breeden en fraaijen regenboog, door hare ſtralen in de wolk van damp voortgebragt.

Twee uren boven den waterval wordt de rivier eerst bevaarbaar, want korter bij denzelven is de ſtroom zoo hevig, dat hij alles medeſleept: Visſchen, beeren, varkens, herten, reeën, enz., die zich met zwemmen wilden vermaken, werden verpletterd in de diepte geſlingerd. De zwemmende dieren geven zich eerst zorgeloos en met genoegen aan den ſteeds ſterker en ſterker wordenden ſtroom over, tot zij eindelijk, maar te laat, hunne dwaling inzien. Uit de nedergeſtorte aard- en rotsklompen, als ook uit de ſtammen der boomen, is, gedurende het verloop van den tijd, een vrij groot eiland ontſtaan, dat, uit hoofde van de hier dagelijks komende arenden en andere roofvogels, den naam van het *adelaars-*

ei-

elland heeft ontvangen. Men zegt, dat eens eene Indiaansche vrouw, in hare schuit in slaap gevallen, door den stroom werd medegesleept en onbeschadigd nederstortte, zonder dat bij dezen halsbrekenden val zelfs hare brandewijnflesch brak. Geloofwaardiger is echter de volgende geschiedenis, voor welks echtheid de heer MONTULÉ instaat. Een arme wilde, die op de rivier voer, maakte zijne schuit aan den oever vast, niet ver boven *Chippaway*, eene kleine stad omtrent twee uren boven den waterval, aan den mond eener bijrivier gelegen, waar de Engelschen een fort gebouwd hebben, en terwijl zijne vrouw in het bosch ging, om planten te zoeken, sliep hij in zijne schuit. Ondertusschen kwam een Engelsch soldaat langs den oever en maakte uit beestachtige baldadigheid de schuit los, die terstond door den stroom werd medegesleept. De ongelukkige wilde ontwaakte te laat, en het geroep om hulp, van zijne in wanhoop langs den oever loopende vrouw, was te vergeefs. Toen hij zag, dat al zijne inspanning vruchteloos en hij zeker verloren was, legde hij de riemen neder, dronk eene teug brandewijn, dekte zijn hoofd met eene deken en ging op den bodem van zijn vaartuig liggen, met onderwerping den dood verwachtende, dien hij ook dra in den vreesselijken afgrond vond.

Bijna drie jaren later, dan de heer MONTULÉ, na-

namelijk in April 1820, bezocht een Noord-Amerikaan, de heer SCHOOLCRAFT, den waterval van *Niagara*. Hij was bergstofkundige bij een reisgezelschap, dat de heer CASS, stadhouder van het distrikt *Michigan*, had uitgezonden tot nader onderzoek van het land bij de bronnen van den *Missisippi*.

„ Ik bediende mij — zoo verhaalt de heer SCHOOLCRAFT — van den tijd, die het stilliggen van onze stoomboot ons opleverde, om den beroemden waterval van *Niagara* te bezoeken, die twee en twintig Engelsche mijlen van hier, dat is van *Buffaloe*, ligt.

Als men langs den Amerikaansche of regteroever gaat, dan loopt de weg over aangespoeld land, dat zich omtrent tien tot twintig voeten boven de oppervlakte van den stroom verheft; nergens ziet men eenen heuvel of rots; naauwelijks bereidt eene zachte golfachtige verheffing van den grond het oog voor het verrassend tooneel, dat men plotselijk ontmoet. Het weder was helder en warm. Een zachte wind blies in de rigting van den loop des strooms. Hoe meer wij het doel onzer reize naderden, des te meer stonden wij stil, om het gedruisch van den val te vernemen. Maar zelfs op eenen afstand van vijftien, tien, acht, ja zelfs van vijf mijlen konden wij niets onderscheiden, al gingen wij ook

met

met het oor op den grond leggen (*). Bijna drie mijlen van den val hoorden wij echter duidelijk het gedruisch, en dit werd eindelijk, door verandering van den wind, zoo verdoovend, dat wij elkanderen naauwelijks konden verſtaan."

„ Niets verraste mij meer, dan de dwaling van den heer LA HONTAN, die de hoogte van den val op zeven honderd tot acht honderd voeten ſchat. Andere reizigers hebben zich insgelijks vergist. Belangrijk daarentegen is de naauwkeurigheid der berekening van den heer CHARLEVOIX. Deze zegt, dat de waterval niet hooger is, dan honderd veertig tot honderd vijftig voeten. Deze laatſte hoogte is die van den kant van *Kanada*. Boven den val bevindt zich eene ſnelheid van den ſtroom van twee mijlen lang, en beneden denzelven eene van zeven mijlen, die zich tot *Lewiston* uitſtrekt. De breedte der rivier aan den rand van den val, die

(*) Deze opgave verſchilt zeer van die der andere reizigers, welke, zoo als bij voorbeeld voorheen de heer MONTULÉ, het gedruisch reeds op eenen afſtand van twaalf, ja ſommigen zelfs van vijf en veertig mijlen hoorden. Het ſchijnt echter hierbij het meest op de rigting van den wind, op den tijd, bij dag of nacht, en daarop aan te komen, of men den waterval van beneden, dat is van *Ontario*, of van boven nadert. In het eerſte geval moet men het gedruisch ongelijk verder hooren, dan in het laatſte.

DE VERT.

die eene onregelmatige getande lijn vormt, wordt op vier duizend twee honderd dertig voeten geschat. Op de Amerikaansche zijde bedraagt de hoogte van den val honderd vier en zestig voeten (De heer MONTULÉ meldt wel niets van deze verschillende hoogte der twee helften van den waterval, maar oudere reizigers hebben die echter reeds opgemerkt). — Het verval der bovenste snelheid van den stroom, dat bij *Chippaway* begint, wordt op negentig voeten geschat, en het gansche verval van den *Niagara* van *Erie* tot *Ontario* op drie honderd voeten. Het geitteneiland, dat den val in twee ongelijke helften verdeelt, heeft onlangs den naam *Iriseiland* ontvangen, uit hoofde van den aanhoudenden regenboog, dien men hier steeds zien kan."

„ De eerste Europeanen, die dezen waterval bezochten, konden niet, gelijk thans, naast den afgrond staan, in welken het water stort, en van hier den val beschouwen. De Franschen, omringd door jaloersche en waakzame vijanden, de *Irokesen*, konden geen werk ondernemen, dat even zoo gevaarlijk als overtollig scheen te zijn. Zelfs thans nog, nu de geest der werktuigkunde allen mogelijken bijstand biedt, kan men niet zonder bevreesdheid in de diepte nederdalen. Hier beneden toch is het gedruisch van den waterval het verdoovendst en de indruk zijner ma-

majesteit het verhevenst. Het gezigt van dezen waterval van de oevers des ſtrooms is zeker het fraaiſte en ſchilderachtigſte, maar in de diepte krijgt echter het ganſche tooneel, door de ſchudding van den grond, de door regenbogen verſierde wolken van ſchuim, de brekende waterzuilen, het vreesſelijk gedruisch, de hoogte van den oever en de brokken rots, die rondom liggen, iets zoo verbazends en vreesſelijks, als het op geen ander ſtandpunt hebben kan. De reiziger, die bij zijne komst te *Niagara*, terſtond naar den rand van den waterval gaat, gevoelt zijne oplettendheid ongemerkt door dit nieuw en verrasſend verſchijnſel geboeid, en is in dezen oogenblik genegen den val van het water óf te hoog óf te laag te ſchatten. Het valt niet gemakkelijk, zich terſtond eenen goeden maatſtok te vormen, en men moet, om zoo te ſpreken, het geheel naauwkeurig gadeſlaan en overwegen, eer men behoorlijk over deszelfs grootte en ſchoonheid oordeelen kan. Het gehoor wordt verdoofd en het gezigt verward. Eerst naarmate de zintuigen met deze indrukken gemeenzamer worden, ſlaagt men de bijzondere trekken dezer ſchilderij te vatten, en hare verſcheidenheden en kontrasten op te merken."

„ Ik had eenigen tijd noodig, om van de juistheid mijner meting overtuigd te worden. Eerst nadat ik dezen waterval herhaalde reizen be-

bezocht en langer in de diepte vertoefd had, slaagde ik hierin. In het eerst scheen het alsof er eene groote onevenredigheid bestond tusschen de hoogte en de breedte van den waterval, maar hoe naauwkeuriger ik vervolgens alles beschouwde, des te prachtiger werd dit tooneel. Bij mijn eerste bezoek had ik een gevoel als van teleurgestelde verwachting, maar ik verliet reeds na twee dagen deze plaats met eenen indruk, die niets van al datgene, wat ik over dezen waterval had gelezen, in mij had kunnen verwekken. Van den kant des meers van *Erie* dreven ijsschotsen en boomen, die onophoudelijk in den afgrond gesleept werden; maar in de dragikolk der diepte was geen het minste spoor van deze voorwerpen meer te ontdekken. Van den Amerikaansche kant, tegenover de voorste zijde van den waterval, zag ik eene ontzettende sneeuwbank, die ruim honderd voeten hoog scheen te zijn. De zon had haar nog niet doen smelten, zij deed dus het landschap zweemen naar eene streek der Polen en bragt eene fraaije uitwerking voort. Zij scheen door de opeenstapeling der bevrozene neveldeeltjes ontstaan te zijn, die aanhoudend uit de diepte van den waterval opstijgen."

„ Sommige schrijvers hebben staande gehouden, dat de werking van den stroom boven den waterval voor eenden en andere watervogels zeer ge-

gevaarlijk was. Maar deze ſtelling is onwaar, want men ziet, integendeel, vele wilde eenden, die zich door den ſtroom tot aan den rand van den waterval laten medevoeren, maar dan ſnel opvliegen, en dit ſpel, dat hun ſchijnt te vermaken, dikwijls herhalen."

De heer SCHOOLCRAFT deelt ons ook zijne gedachten mede omtrent de aardkundige geſteldheid der ſtreek, in den omtrek van den waterval der *Niagara*. Deze kan men hier door het diepe bed, dat het water heeft gegraven, duidelijker dan elders kennen. Beneden ligt een roode zandſteen, dan volgt eene brokkelachtige ſoort van leijen en ſtinkſteen. In den laatſten, die de ganſche oppervlakte bedekt, vindt men kalkſpat en gipskristallen. Dezelfde ſoorten ontwaart men ook bij de watervallen der *Geneſſey*. Het ganſche land tusſchen den *Niagara*, *Seneca*, *Alleghany*, het meer *Ontario* en den zuidelijken oever van het meer *Erie* beſtaat, volgens de gedachte van den heer SCHOOLCRAFT, uit deze drie bergſoorten. De opgegevene orde, in welke zij op elkander volgen, verligt de allengs meer zigtbaar wordende verwoesting van den bodem. De geringe vastheid der ruim veertig voeten dikke bedding van lei bezwijkt het eerst voor de werking van het water, en veroorzaakt, dat dan de op haar rustende kalkſteen in brokken nederſtort. Een merkwaardig voorbeeld hier-

van was de inſtorting van de *tafelrots* aan den oever van *Kanada*, die in den zomer van 1818 plaats had.

Op deze wijze is de waterval van *Niagara*, die, volgens de verzekering van oudere reizigers, voorheen bij *Lewiston* was, tegenwoordig zeven mijlen opwaarts gekomen. De kracht, die zulk eene verbazende verandering heeft voortgebragt, beſtaat nog, en men kan niet ſtellen, dat hare werkzaamheid verminderd is.

De gewoonte, om den waterval van *Niagara* te bezoeken, is eigenlijk eerst ſedert 1784 begonnen, ſchoon deze waterval reeds in 1760 door den heer POUCHOT, toenmaligen bevelhebber der vesting *Niagara*, beſchreven is.

Door de beſchrijvingen en kaarten, die men van tijd tot tijd van den beroemden waterval gemaakt heeft en nog maakt, zal men in volgende tijden de grootte zijner terugwijking naauwkeuriger kunnen bepalen.

XVIII.

XVIII.

NIEUW-ORLEANS EN DESZELFS OMTREK.

Nieuw-Orleans den 25 April 1817.

Wij voeren den zestienden April des morgens in den *Misſiſippi*, niet zonder moeijelijkheid; want ons ſchip ging dertien voeten diep, en de rivier had hier ſlechts twaalf voeten water. Wij bleven eenige minuten in dezen toeſtand, die te hagchelijker was, daar eenige rotſen, omtrent honderd ſchreden van het ſchip, hare harde toppen uit het water ſtaken. Door hulp echter van ſchrandere wendingen en den landwind zeilden wij dra ongehinderd de rivier op, die nu tachtig tot honderd vademen diep werd. Zij heeft vijf monden, die men paſſen noemt, wij bedienden ons van den zuidwestelijken. Ik was blijde het vaste land en de vereenigde ſtaten van

Amerika weder te zien. Ik betrad deze op nieuw over *Louiſiana*. FERDINAND DE SETTO ontdekte dit het eerst. Wanhopende den mond van den *Misſiſippi* weder te zullen vinden, trok hij door de onmeetbare ſtreek van *Florida* tot aan deze rivier, die hij nu dra afvoer. De Spanjaards, die toen meer naar goud- en zilvermijnen, dan naar eenen vruchtbaren grond zochten, trokken geen het minſte voordeel uit deze ontdekking. In het jaar 1720 kwamen de Franſchen, die reeds ſedert langen tijd te *Kanada* gevestigd waren, en op de *Ohio* en *Misſiſippi* voeren, tot aan den mond dezer rivier. Men beſpeurde toen, dat mogelijk geen landſchap zoo gelegen was voor den koophandel, als *Louiſiana*, en men beſloot daar eene groote volkplanting te ſtichten, en eene ſtad te bouwen, die men naar den toenmaligen regent, *Nieuw-Orleans* noemde. Deze werd aan den linker oever geſticht. In *Frankrijk*, waar de familien gaarne haar vermogen in haar vaderland genieten, zijn zij niet zeer genegen naar verre landen te trekken. Gedurende eenen geruimen tijd dus waren misdadigers en menſchen zonder middelen de eenige bewoners van *Louiſiana*. In het jaar 1766 ſtond *Frankrijk* deze volkplanting aan *Spanje* af.

De Spanjaards waren eene poos bedacht om de volkplanting van den linker- op den regter oever der rivier over te brengen, maar eindelijk werd

werd alles weder ſtil, en zij waren in 1769 in het volle bezit van deze ſtreek. Nu bleef *Louiſiana* ongeſtoord aan *Spanje* tot den tijd, toen dit landſchap weder de eigendom van *Frankrijk* werd. De keizer NAPOLEON zag zeer goed in, dat de Engelſche zeemagt de Franſchen ſteeds in het genot hunner volkplantingen zou belemmeren, en hij verkocht daarom dit gewest in 1803 aan de Vereenigde Staten van *Amerika*. Dit land, welks hoofdſtad *Nieuw-Orleans* omtrent veertig duizend Franſchen bevat, is dus een der ſtaten der Unie. Het neemt ſteeds aan welvaart toe, en wie het ſedert vijftien jaren niet gezien heeft, zal het naauwelijks weder kennen (*).

Wij voeren dus den *Misſiſippi* op, deze met regt zoo beroemde rivier; haar loop van meer dan duizend uren, heeft den hevigſten ſtroom, dien men kent. Zij ſtort zich niet, gelijk de andere landrivieren, in eenen zeeboezem of baai, maar in een door haar ſlijk en zand, dat zij onophoudelijk medeſleept, gevormd voorgebergte.

Het water is hier geel en vol boomſtammen, tot op dertig mijlen van den mond. Het zou onmogelijk zijn, om zonder loods in de rivier te

(*) Men kan uitvoerige berigten over de ſtad *Nieuw-Orleans* en hare geſchiedenis vinden in de *Voyage de* C. C. ROBIN *en Louiſiana etc.* T. I. C. 33 *etc.*

te komen; men zou zeer zeker in den doolhof van eilanden, rotſen en ondiepe plaatſen verward raken. Als men in de rivier gezeild is, ontmoet men dra het zoogenoemde fort *Baliſe*, dat naast vier of vijf houten huizen gebouwd is, en ter huisvesting van tollenaren en loodſen dient, die hier in menigte gevonden worden; want de haven van *Nieuw-Orleans* wordt ſterk bezocht. De oevers der rivier zijn met riet bedekt, dat tot in het water loopt.

Deze ſtreek lands is, gelijk men ligt kan beſeffen, bijna niet bewoonbaar, en zij, die te *Baliſe* moeten wonen, zijn waarlijk te beklagen. Wij kregen drie of vier tollenaren aan boord, die uit tijdverveling te veel gedronken hadden. Hun bezoek duurde niet lang en wij vervolgden onzen togt op den *Meshassebé*, den eigenlijken naam dezer rivier. Haar bed is uit eene ontelbare menigte dennen en andere boomen, die zij onophoudelijk medevoert, zamengeſteld. Men kan zich geen denkbeeld maken van het mengelmoes der boomſtammen en brokken van allerlei ſoort, die de natuur herwaarts ſchijnt te zenden, om den grond te bevestigen en waarſchijnlijk eenen nieuwen te vormen. Deze boomen ſtooten of tegen de biezen, die aan den oever ſtaan, of tegen het ſlijk, dat de rivier hier laat vallen, en dwingen weder andere om ſtil te ſtaan; riet en andere planten groeijen op dezelve, en de mensch

mensch vestigt zich op dezen nog zoo onvasten grond.

Wij hadden reeds twaalf tot vijftien mijlen op de rivier afgelegd, toen de kapitein mij verzocht in den mast te klimmen en naar het Oosten te zien. Toen ik dit deed, zag ik de zee, van welke ons slechts een vochtig land van drie mijlen breed scheidde, oogenschijnlijk veel lager, dan het waterpas der rivier. Het is te verwonderen, dat een zoo snelle stroom deze rigting, die veel gunstiger schijnt te zijn, om in zee te storten, en daarenboven slechts weinig beteekenende hinderpalen oplevert, niet genomen heeft.

De kromten der rivier en de snelheid van haren loop maken de vaart van haren mond tot *Nieuw - Orleans*, die honderd dertig mijlen bedraagt, zeer moeijelijk. Dewijl wij door tegenwind niet boven eenen hoek konden komen, lieten wij het anker tegenover een tweede fort vallen. Het heette *Plaquemene*. De kapitein en ik gingen naar wal, het fort werd goed onderhouden, maar wij zagen er niets bijzonders, behalve eeren dooden krokodil. Daar ik nu met regt hopen kon eenige dezer dieren levend te zullen zien, zoo sloeg ik hierop weinig acht. Wij gingen nu van den linker- naar den regter oever, waar wij een door Franschen bewoond huis vonden. Dit is het eerste, dat men de rivier opvarende ontmoet. Hetgeen ons het meest in het oog liep,

was eene oude barak, welks brokken in het water dreven. De rivier had bij eenen hoogen vloed alles overſtroomt. Wij gingen in dezelve en vonden ſlechts twee vrouwen, moeder en dochter, beiden zeer treurig. Zij waren, zeiden zij, nog niet herſteld van den ſchrik, die haar de overſtrooming had veroorzaakt. Men had naast de barak een huis gebouwd, maar de dochter zeide, dat zij zich in hetzelve niet veiliger hield, dan voorheen. Men kan ook wezenlijk zeggen, dat het land hier beweegbaar is en bijna op den *Misſiſippi* drijft. Met verwondering zag ik de runderen op dezen ſponsachtigen grond loopen, en verwachtte iederen oogenblik, dat zij in denzelven zinken zouden. De wind werd nu gunſtig, en wij waren genoodzaakt deze familie te verlaten, welks treurige toeſtand midden onder krokodillen, ſlangen en osſen mij bedroefde.

Ons ſchip was een uitmuntend zeiler. Wij voeren alle vaartuigen, die wij ontmoeteden, voorbij. Een dezer, een Engelsch ſchip, jaloers over de ſnelheid van het onze, liet ons ſlechts zoo veel plaats, om tusſchen het ſchip en den oever te zeilen, en toen wij dit beproefden, hield hij naar den oever, en wij raakten aan den grond. Welke moeite wij nu ook aanwendeden, om weder vlot te worden, zoo moesten wij evenwel hier zeven dagen werken, en kwamen toen eindelijk te *Nieuw-Orleans*. Op den eerſten de-

dezer zeven dagen ging ik op de jagt en ſchoot eenen zeer fraaijen rooden vogel, die kardinaal genoemd werd, als ook nog een dier, dat de inwoners, die hier reeds talrijker beginnen te worden, een' haas noemen, dat echter meer naar een konijn zweemde. Bij mijne terugkomst vond ik den koopman, den heer STOWARD, aan wien ons ſchip gezonden was, en reed omſtreeks vijf ure met hem naar de ſtad. Wij bleven des nachts in eene zeer goede herberg, zeven uren van *Nieuw-Orleans*. Hier ontmoette ik een dik man, die ſlecht Fransch ſprak en volſtrekt veel nieuws wilde vernemen, dewijl ik uit *Jamaika* kwam, daar hij mij zoo lastig viel, voldeed ik, zoo veel ik kon, aan zijne begeerte.

Den volgenden morgen kwamen wij te *Nieuw-Orleans*. Van deze ſtad kan men zich in *Europa* geen denkbeeld maken. Het gezigt is prachtig en loopt te meer in het oog, dewijl men, door zulk eene lange woeste ſtreek getrokken zijnde, nu eensklaps eene fraaije ſtad vindt. De *Misſiſippi*, die in zijnen ganſchen loop tot *Saint-Louis* toe bijna even breed is, omringt de ſtad met eenen halven cirkel. Deze rivier is met een bosch van ſchepen bedekt. Hare diepte veroorloofd de vaartuigen tot aan den dijk te naderen, die hier gelegd is, om hare onſtuimigheid te beteugelen. Zonder dezen dijk zou *Nieuw-Orleans* overſtroomd worden, want het

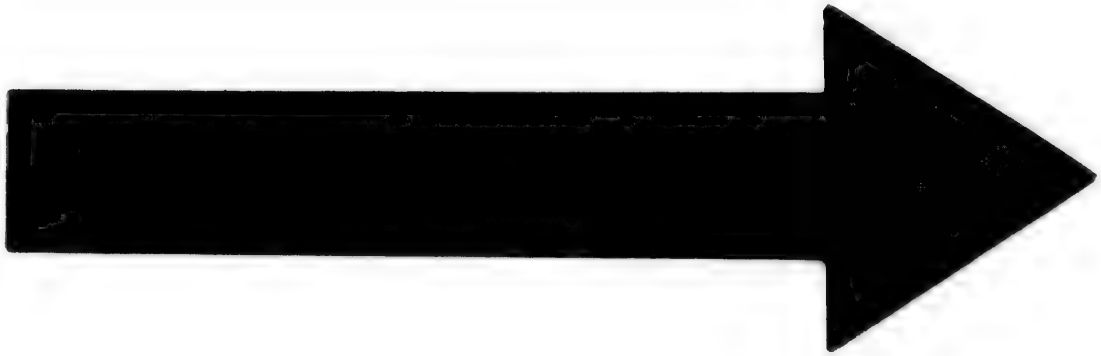

IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)

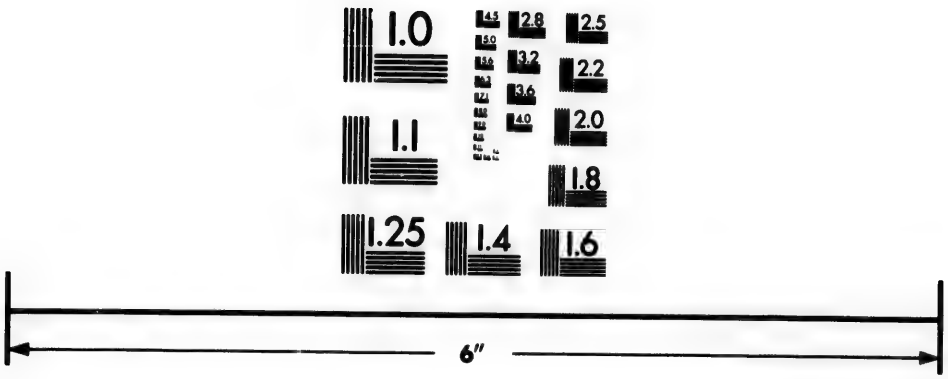

Photographic
Sciences
Corporation

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

2.8
2.5
3.2
2.2
3.6
2.0
4.0
1.8
1.0

waterpas der rivier is vier of vijf voeten hooger, dan dat der ſtad, die, hoe verder zij zich van den ſtroom verwijdert, ſteeds lager wordt, en eindelijk bijna in een moeras eindigt.

De weg loopt geſtadig langs den linker oever der rivier en is bezet met fraaije plantaadjen, op welke mais en ſuiker geteeld worden. De achtergrond van het landſchap prijkt alom met het donkere groen der cipresſen, zij ſtaan met den voet in het water, en hunne takken zijn bekleed met een wit nederhangend mos, de *Spaanſche baard* genoemd. De ingang der ſtad wordt door een fort verdedigd. Men komt op een fraai plein, met boomen beplant, die echter nog jong zijn, door welke de drie kanten gezien worden, de vierde loopt naar de rivier, tegenover deze ſtaan de kerk benevens eenige fraaije huizen, en leveren een aangenaam gezigt op. De ſtraten zijn regt, even breed en met regte hoeken doorſneden, zij hebben voetpaden en goten, om het water af te leiden, maar zijn echter niet beſtraat. Langs de rivier, zoo ver de ſtad zich uitſtrekt, loopt eene kaai, die ſteeds met goederen, en met Franſchen, Engelſchen, Amerikanen en Indianen bedekt is, die het zelden eens zijn. Deze Indianen zijn *Krecks* en *Chikasaws* (dikkoppen), die de ſtreek tusſchen den *Floridas* en *Misſiſippi* bewonen. Toen ik op het plein kwam, zag ik een fraai huis, dat tot opſchrift had *Hotêl Tri-*

mou-

moulet. Mijn reisgenoot zeide mij, dat dit de beste herberg in de ſtad was, en dat de generaals LEFEVRE, DESNOUETTES en L'ALLEMAND ook daar logeerden. Ik trad binnen, maar de eerſte was den vorigen dag vertrokken en de laatſte woonde op het land. Men eischte twee dollars, omtrent tien franken, daags. Wat het eten betreft, zoo is dit in de Vereenigde Staten bijna overal hetzelfde. Ik had eenen brief aan den heer THIBAULT, een Franschman, en bragt dien bij hem. Hij is theſaurier der bank van *Louiſiana*. Hij ontving mij vriendelijk, en bragt mij bij zijne vrouw, die pas van eene ziekte herſteld was. Men had mij dikwijls gezegd, dat de Franſche inwoners van *Nieuw-Orleans* de koninklijke regering van *Frankrijk* niet zeer genegen waren, maar het gezelſchap, dat ik bij mevrouw THIBAULT ontmoette, overtuigde mij van het tegendeel.

Nieuw-Orleans den 16 Mei 1817.

In het koffijhuis der beurs ontmoette ik den heer LAURENT, een jong Franschman, dien ik reeds te *Nieuw-York* had leeren kennen. Hij bood aan, mij op mijne kleine togten in den omtrek der ſtad te vergezellen. Wij begonnen die reeds den volgenden morgen. Het land,

door

door hetwelk wij trokken, is ſlechts een moeras vol ſlangen, door Bayous of kanalen (*) doorſneden, het gewoon verblijf der krokodillen, hier kaaimans geheeten.

Op den eerſten dag gingen wij naar den Bayou *St. Jan*, een groot uur van de ſtad. Wij namen eene ſchuit en doodden twee krokodillen. Ik zal van dit dier ſtraks ſpreken. Op eenen anderen dag trokken wij naar het meer *Pontchartrain*. Wij voeren door een woest zeer moerasſig Bayou, aan welks oevers wij niets dan ſlangen en eenige Indianen zagen, die moerbeziën plukten, om die in de ſtad te verkoopen. Na eenige mijlen kwamen wij aan den mond van dezen Bayou, waar die in het voornoemde meer valt, dat van den anderen kant gemeenſchap heeft met de zee. Eene groep huizen, waar eenige arme visſchers en jagers woonden, een dijk

(*) De Bayous zijn eigenlijk noch kanalen (in den gewonen zin van het woord), noch beken, noch rivieren, maar waterbakken, die door de zonderlinge gedaante van het land ontſtaan. Als de wateren wasſen en buiten hunne oevers treden, zoo ſlingeren zij zich verſcheidene uren in het land, overſtroomen het en geven aan deze waterbakken de gedaante van rivieren, met dit onderſcheid, dat de ſtroom, in plaats van het water naar de rivier te voeren, dit uit dezelve haalt. Als het nu hier tot eene zekere hoogte is geklommen, dan blijft het ſtaan, en valt de rivier, dan keert het derwaarts terug.

DE VERT.

dijk en nog niet voltooid fort gaven aan dit land eene vrij ſchilderachtige gedaante. Wij verlieten de ſchuit, en ſloegen den weg in naar een ten zuiden van den dijk gelegen moeras. Wij gingen langs den rand van eene ſloot, toen het zien van eenige ſlangen den heer LAURENT zeer bevreesd maakte, dewijl hij van deze dieren dien afkeer heeft, die de meeste menſchen hebben. Ik ging twee of drie ſtappen vooruit, en hoorde op eens eenen ſchreeuw, en toen ik omzag, ontdekte ik, dat hij doodsbleek was, en kon ligt beſeffen, dat hij eene ſlang had aangeraakt. Hij had ook wezenlijk op zulk een beest getrapt, ſchoon dit hem niet gebeten had. Ik deed terſtond twee ſchoten, maar raakte de ſlang niet, die even zoo verſchrikt ſcheen, als mijn reisgenoot. Een oogenblik naderhand verklaarde de heer LAURENT, dat hij naar de ſchuit wilde terugkeeren, mij tevens vragende, waarom ik op dit dier niet geſchoten had? Het is ligt te beſeffen, hoezeer mij deze vraag verbaasde. Hij werd ook naderhand gevaarlijk ziek, en beleed mij, dat het zien der ſlang en de vrees zijne gezondheid benadeeld had. Ik bleef dus alleen in het moeras.

Als ik datgene, wat ik in reisbeſchrijvingen gelezen had, vergeleek met hetgeen ik zag, dan dacht ik dikwijls, dat zij zich aan overdrijving ſchuldig maakten. Maar onze manier en wijze,

om

om zaken te beoordeelen, is even zoo verſchillend als ons karakter. De grootte, het getal der ſlangen in *Louiſiana*, het gevaarlijke van den beet der ratelſlangen, dat men in alle beſchrijvingen vindt, is ontegenſprekelijk waar.

Twee minuten, nadat de heer LAURENT mij had verlaten, werd ik zoodanig door ſlangen omringd, dat ik niet wist, waar ik mijnen voet zou zetten, om haar te ontwijken. Ik ſtond ſchrijelings op twee aardhoopen, om eene groote ſlang, die herwaarts kroop, eenen vrijen doortogt te laten. Mijn geweer met twee loopen was wel geladen, maar ik bewaarde de ſchoten voor den tijd van nood. Ik verkeerde in dezen akeligen toeſtand, toen ik mijn reisgenoot, die omtrent honderd ſchreden van mij in de ſchuit zat, tot onzen ſchipper hoorde zeggen: dat hij mij moest opzoeken. Maar deze antwoordde hem, dat dit onmogelijk was, en dat ik zelf moest zien, hoe ik mij redden kon. Ik zag nu rond, inzonderheid naar den dijk, maar overal hoorde ik ſisſen of zag het riet door de beweging der ſlangen heen en weder ſlingeren. Ik riep mijnen hond, en bereikte eindelijk den dijk meer ſpringend, dan loopend. Hier vond ik eenige inwoners, die, hoezeer zij mij ook geluk wenschten, mij evenwel mijne onvoorzigtigheid verweten, omdat ik gewaagd had, eene plaats te betreden, werwaarts men ſlechts in den win-

winter durft komen, als de ſlangen verſtijfd zijn, eene omſtandigheid, die mij onbekend was. De tand van de ratelſlang is zoo ſcherp als eene naald, en heeft een gat, dat het gif doorlaat, hetwelk in een blaasje zit, dat bij het bijten zamengeperst wordt. Ik zag op dezen dag nog eene andere ſoort van ſlang, *Congo* genoemd. Zij is zwart, gaat te water en valt met opgeheven kop aan op elk, die haar nadert. Dewijl zij echter klein is, telt men haar niet veel, hoewel men zegt, dat zij zeer gevaarlijk is. Bij eene wandeling om het fort, zag ik levende aardkreeften. Als zij gekookt zijn, zijn zij rood, omtrent als de onze. Zij maken eene ſoort van gat in den grond, met een klein torentje op hetzelve, om in dit nest te kruipen. Dit torentje is zes of zeven duimen hoog, en belet het water, om in het nest van den kreeft te dringen. Toen ik weder in de ſchuit kwam, vingen wij eenige visſchen, die wij in een klein huisje van een armoedig dorp lieten koken.

Ik verlangde te zeer, om eenen krokodil te bezitten, dan dat ik niet naar die plaats zou teruggekeerd zijn, waar ik deze dieren op den eerſten dag in menigte gezien had. Ik had ook het geluk eenen krokodil, die zes voeten lang en zeer dik was, te kwetſen, hij ſtierf echter niet terſtond, want de kogel had ſlechts zijne kaak boven de oogen gebroken. Ik haalde hem in

de

de ſchuit en kon hem nu op mijn gemak beſchouwen, en zien hoe hij op mijnen hond aanviel, om dezen te bijten, in zijn bloed ſtikkende brulde hij als een ſtier.

De vijanden van den krokodil zijn de mensch, een visch, die eene getakte lans aan den ſnuit heeft, de haaivisch en eene ſoort van ſchildpad met eenen krommen bek, die ik in het meer *Pontchartrain* zag. Het vleesch van den kaaiman heb ik niet geproefd, dewijl ik het moest wegſmijten, daar noch de inwoners noch de reigers het hebben willen. Van de huid maakt men kappen van laarſen. Dit dier begraaft zich des winters in de modderige moerasſen van *Louiſiana*, waar het verſtijfd blijft liggen, zoo lang de koude duurt, en eerst in de lente, als het weder zachter wordt, ontwaakt. Over het geheel is men te *Nieuw-Orleans* en in *Louiſiana* minder bevreesd voor deze dieren, dan men in *Europa* denkt. Slechts varkens en honden ſchuwen hen. Als hij een dezer dieren grijpt, dan ſleept hij dit onder water, waar hij waarſchijnlijk van zijne kracht gebruik kan maken, en vreet dit, zoo als men zegt, niet eer op, voor dat het verrot is.

Toen ik eens met den Franſchen generaal DE LAURE wandelde, ontmoette mij iets zoo zonderlings, dat ik, als ik alleen geweest was, zeker gedacht zou hebben, dat ik mij vergist had.

Ik

Ik was bij eenen Bayou en zag en ſchoot eenen kaaiman. Ik moet hier aanmerken, dat hij, als hij zwemt, ſlechts een gedeelte van zijnen kop boven water ſteekt. Men zag duidelijk, dat ik hem geraakt had, dewijl echter het voorwerp zich niet bewoog, dacht ik, dat ik eenen boomſtam had getroffen. Ik roeide echter met de ſchuit derwaarts, en nu dook het zoogenaamde ſtuk hout bij onze nadering onder water, het was dus wezenlijk een kaaiman. Eenig bloed op de oppervlakte van het water toonde dit duidelijk, maar ik ſtond verbaasd, dat een beest, nadat het door een' kogel gekwetst was, zich niet eens bewogen had, maar mogelijk was het wel bedwelmd. Als men de krokodillen doodelijk kwetst, ſpartelen zij in het water, en ſlaan het verſcheidene malen hevig met hunnen ſtaart. Bij den grootſten, dien ik doodde, zag ik het volgende. Nadat ik eenen kogel door zijnen hals geſchoten had, ſloeg hij met zijnen ſtaart verſcheidene malen hevig op het water, ik liet nu de ſloep naderbij roeijen, en dewijl ik het beest alleen zag zwemmen, wilde ik het bij eenen der achterpooten vatten. Maar naauwelijks deed ik dit, of een vreesſelijke ſlag met zijnen ſtaart en eene poging van zijnen grooten kop, om mij te bijten, bewoog mij zijnen poot los te laten, maar nu viel zijn kop op den rand der ſloep, kort bij mijne voeten. Mijn geweer

was niet meer geladen en de sloep was bijna omgeslagen. Ik sloeg nu met den kolf van het geweer twee of drie malen op zijnen kop, maar te vergeefs, eindelijk gleed hij van den rand door de helling der sloep en kroop in het riet, waar ik hem doodde. Hij was van kop tot staart negen voeten lang. Ik had hem gaarne laten opzetten, maar men eischte vijf en twintig piasters, en dit was mij te duur.

Op mijne andere togten zag ik verscheidene vogels, die ik nog niet kende, namelijk den pelikaan, den spotter, die alle andere vogels naaapt, het kolibrietje, den adelaar en die soort van gieren, die ik reeds in *Jamaika* gezien had. De moerassen, die digt bij *Nieuw-Orleans* beginnen, zijn vol cipressen, die met hunne w[illegible]en in het water staan.

In *Nieuw-Orleans* ontmoet men vele wilden, die echter in het algemeen hun nationaal karakter door de nabijheid der stad verloren hebben, en zelfs door hunne eigene landslieden veracht worden. Sommige dezer werken in de haven, maar zoodra zij iets verdiend hebben, drinken zij zich dronken, en dan ontstaan er dikwijls bloedige tooneelen. Zij zijn zeer jaloers op hunne vrouwen, als een blanke of neger met dezelve gemeenschap heeft, dan vervolgt hem de man zoo bestendig, dat hij zelden aan zijne wraak ontsnapt, en deze bestaat daarin, dat hij hem beide ooren afsnijdt.

In

In den omtrek van *Nieuw-Orleans* teelt men ſuiker, indigo, mais en rijst. De ſuiker vooral is een voornaam handelsartikel, maar ik vond die minder aangenaam, en niet zoo zoet, als die der eilanden. Het riet blijft te lang in den grond en wordt niet rijp genoeg om te bloeijen. De ſuikerteelt ſtrekt zich dertig tot veertig uren ten noorden van de ſtad uit, dan volgt boomwol en verder koren en tabak.

De bevolking van *Nieuw-Orleans* bedraagt ruim veertig duizend zielen, de inwoners zijn zeer vrolijk van aard. Dewijl de koophandel zeer goed gaat en het geld ſnel in omloop is, zoo zal zij nog toenemen. De verhuizingen uit het oosten der Vereenigde Staten naar het westen der *Alleganys*, een land dat door onmetelijke rivieren beſproeid wordt, die alle in den *Misſiſippi* ſtorten, draagt veel bij om deze ſtad te verrijken, dewijl zij de eenige ſtapelplaats voor eenen omtrek, tweemaal zoo groot als *Frankrijk*, is. Het is echter treurig, dat de woede der tweegevechten hier zoo zeer onder de inwoners heerscht; dikwijls te vechten heet bij hen een ontwijfelbaar bewijs van dapperheid geven, en het is nog vreesſelijker, dat hier elk, even als in oorlogstijd, gewapend is. Als in een koffijhuis twee perſonen verſchil krijgen, dan is het niet vreemd, dat de een met een pistool op den anderen ſchiet, en de andere met eenen dolk op den

eerſten aanvalt, en nog erger is het, dat dit alles ongeſtraft blijft. Het is te wenſchen, ja men mag zelfs hopen, dat de vermenging met de Amerikanen, wier zeden zachter zijn, allenga dat valsch gevoel van eer zal uitdelgen.

Nieuw-Orleans heeft, gelijk alle groote ſteden, om den rang, tot welken het beſtemd ſchijnt te zijn, ſtaande te houden, eene goede policie en eene ſtrenge handhaving van het regt noodig. Ik meende te beſpeuren, en alle vreemdelingen verzekeren dit ook, dat de inwoners hier niet zoo kundig zijn, als andere Amerikanen; en evenwel heeft hun de natuur met die levendige vermogens begaafd, waardoor alle zuidelijke volken uitmunten. Het genoegen dat ik ſmaakte, door met de inwoners mijne moedertaal te kunnen ſpreken, was zeker de reden, dat ik aan *Louiſiana* en hare hoofdſtad de voorkeur gaf boven andere deelen van *Amerika*. Anders zou de ongezondheid van het klimaat mij meer tot *Nieuw-York* of *Philadelphia* doen overhellen. De inwoners houden echter het tegendeel ſtaande, en waarlijk, ſchoon men in 1812 bij de overſtrooming met ſchuiten door de ſtraten der ſtad voer, waren zij echter het volgend jaar niet ongezonder, dan voorheen.

Dewijl men voorheen gewoon was, onder den naam *Louiſiana* bijna het geheele door den *Miſſiſippi* en de uit denzelven ontſtane rivieren be-

bespoelde gebied te verstaan, zoo meende men toen ook, dat deze gansche streek tabak, koren enz. opbragt. Dit is echter eene dwaling in zoo ver dit het tegenwoordige, een der staten der Unie uitmakende, *Louisiana* betreft. Deze staat toch strekt zich slechts zestig uren ten noorden van *Nieuw-Orleans* uit. Onder de bevolking, die meest uit Franschen bestaat, vindt men echter ook eenige Spanjaards, dewijl deze natie het land, van het jaar 1769 af, bezat. Vele Amerikanen beginnen ook zich hier te plaatsen, en pogen zich met Fransche familien te vermaagschappen. Bij de Franschen, Negers en Mulatten is de Roomsche Godsdienst de heerschende.

XIX.

BUENOS-AYRES.

(Uit het berigt van eenen Franſchen reiziger) (*).

De ſchrijver kwam op een klein ſchip van zeventig tot tachtig tonnen, na eene moeijelijke reis, in den mond der rivier *La Plata*, en de kapitein voer naar *Monteviedo*, om daar een' loods te krijgen.

Het was — zoo verhaalt de reiziger — in het be-

(*) De ſchrijver van dit berigt was een voormalig ambtenaar van het hospitaal der Franſche armee, en reisde den vijf en twintigſten Mei 1817 uit *Frankrijk* naar *Zuid-Amerika*, om hier eene kostwinning te zoeken. Aan het mislukken van dit zijn voornemen moet men het toeſchrijven, dat zijne aanmerkingen over deze landen niet zeer gunſtig zijn. Zijn naam wordt in het werk, uit hetwelk wij een uittrekſel geven, niet genoemd.

DE VERT.

begin van Augustus, en derhalve in de eerste dagen van de lente des zuidelijken halfronds. Het heerlijk weder, vereenigd met het zien van verscheidene walvisschen, die zich uit de zee in de hoogte verhieven en dan met een vreesselijk gedruisch weder onderdoken, maakten deze op een na laatsten dag onzer reize zeer aangenaam. Het zonderling opstijgen en dalen dezer walvisschen duurde lang, en wij konden het dus naauwkeurig beschouwen. Een dezer visschen steeg zoo kort bij ons in de hoogte, dat wij begonnen te vreezen, dat hij op ons dek zou vallen. De eerste, die wij zoo dartelend zagen spelen, verscheen op eenigen afstand van ons schip en had de gedaante van eene rots in zee; ook riep een der matrozen wezenlijk: eene rots! eene rots! Dra deed ons echter zijn geweldig nederploffen in het water onze dwaling zien, en spoedig speelden verscheidene anderen rondom ons vaartuig dezelfde rol. Nadat de walvisschen zich verwijderd hadden, zagen wij eene groote zeeslang, die over de oppervlakte van het water gleed, alsof dit een vast ligchaam ware. Zij was te ver van ons, dan dat wij hare ontzettende grootte naauwkeurig konden bepalen. Onze kapitein, die verscheidene malen de stille zee en de kusten van *Nieuw-Holland* bezocht, en veel, dat vreemd was, gezien had, verwonderde zich echter over dit dier.

Zoodra wij in de haven van *Monteviedo* het anker hadden laten vallen, kwamen de officieren van gezondheid en de tollenaren aan boord, en veroorloofden ons met de kust te verkeeren, maar naauwelijks was onze kapitein aan wal geſtapt, of een Portugeesch officier beval hem, in naam van den gouverneur, naar het ſchip terug te keeren. Den volgenden dag kregen wij eenige ſoldaten aan boord, en werden als gevangenen behandeld, zonder te weten, om welke reden. Dit duurde verſcheidene dagen en maakte ons ongerust. Eindelijk ſchreef ik aan den generaal, om hem, over hetgeen mijn perſoon betrof, opheldering te geven. Nu liet hij mij bij zich komen, en maakte mij de reden van dit zijn gehouden gedrag bekend. Wij waren namelijk dus behandeld, omdat de pasſen der passagieren naar *Buenos-Ayres* luidden, en wij thans eene andere rigting genomen hadden; verder, dewijl de zee thans met roovers bedekt was, en hij niet te voorzigtig zijn kon, eindelijk dewijl men hem berigt had, dat wij met onze wijde broeken en lange baarden veel naar Mamelukken zweemden. Verſcheidene onzer reisgenooten hadden, gedurende den togt, hunne baarden laten groeijen, en wilden zich eerst te *Buenos-Ayres* laten ſcheren.

Dit alles, zeide hij, had hem bewogen, ons zoo ſtreng te behandelen. Ik moest bekennen, dat

dat ik met reden niets tegen dezen maatregel kon inbrengen, dewijl onze pasſen hem hiertoe vrijheid gaven. Anders was deze gouverneur een zachtmoedig en ſpraakzaam man, want toen ik hem onderrigt had, dat onze pasſen ſlechts daarom naar eene andere plaats luidden, dewijl men in *Frankrijk* geene pasſen meer naar *Buenos-Ayres* wilde geven, liet hij ons terſtond los.

De generaal LECOR, dit was de naam van dezen gouverneur, had zelfs de goedheid, mij aangaande den ellendigen toeſtand van het land te onderrigten, zoowel als van de onbeleefde wijze, op welke hier vreemde officieren en inzonderheid Franſchen behandeld werden. Er waren reeds verſcheidene der laatſten teruggekomen en zochten door hem onder de Portugeſche troepen geplaatst te worden. Ook werd mij dit gezegde naderhand door de officieren zelve bevestigd.

Wij zeilden nu weder van *Monteviedo*, en legden dra in ons ligt vaartuig den nog overigen weg op de *La Plata* af. In plaats echter van de heerlijke ſtreken, die ik, in mijne onkunde van den toeſtand des lands, werwaarts wij voeren, hoopte te zien, ontwaarde ik een eenzaam, onbebouwd, van alle bekoorlijkheden der natuur ontbloot ſtrand. Eenige leelijke ſtruiken, heen en weder verſtrooid, waren het eenig ſieraad van hetzelve, en alles gaf te kennen, dat de

ganſche oever van den mond der rivier tot *Buenos-Ayres*, dat is op eenen weg van zeventig uren, even zoo ruw en dor was. Ik wil gaarne bekennen, dat ik bij dit onaangenaam gezigt verbaasd ſtond, en dat ik, behalve de woestijnen van *Afrika*, die nog levendig voor mijnen geest ſtonden, niets zoo treurigs gezien had, als dit gedeelte der nieuwe wereld.

De lucht was helder en de wind gunſtig, wij zagen dus *Buenos-Ayres*, eer wij nog den heuvel konden ontwaren, op welken het lag, zoo laag is deze.

Wij ontdekten nu de koepels en torens midden onder de masten der in de rivier liggende ſchepen, en bij het fraaije weder was dit gezigt zeer ſchoon. Ik hoopte, dat ik ten minſte de ſtad zelve even zoo fraai zou vinden, en daardoor voor de ondankbaarheid van den grond ſchadeloos geſteld worden, maar deze mijne hoop werd dra verijdeld. Toen wij genoeg genaderd waren, om alle trekken dezer ſchilderij duidelijk te kunnen onderſcheiden, hoezeer bleek toen, dat wij gedwaald hadden! lage huizen, zonder eenig uiterlijk ſieraad, gedeeltelijk ſlechts van achteren te zien, een zandige oever, met ſteenen opgehaald, koppen en horens van runderen, hier en daar tot omheiningen gebezigd, dit is het gezigt, dat deze hoofdſtad oplevert, waar menſchenhanden niets gedaan hebben, om het losſen

der

der waren en het landen der menſchen te verligten; want, indien men niet eenen armoedigen dam ontwaarde, die tot geen ander einde is opgeworpen, dan om eenige ſtukken geſchut op denzelven te plaatſen, dan zou deze ſtreek nog even zoo ruw en woest, maar tevens walgelijker zijn, dan ten tijde harer eerſte ontdekking.

Als de rivier te laag is, om bij dezen dam te ankeren, dan blijven de ſloepen daar liggen, waar de kiel den grond raakt, en men wordt met groote, door bloed en ſmeer bemorste karren, dikwijls ver in de *La Plata* afgehaald. Men komt dan in zulk eene ſchitterende *equipage* eindelijk aan wal. Poorten zijn er niet, men weet dus ook niet, waar de ſtad begint; men ziet ſlechts vrij breede ſtraten, regthoekig doorſneden, de huizen in eene regte lijn naast elkanderen ſtaande, en dit gezigt doet het akelig ſtrand, dat men pas verlaten heeft, eenigzins vergeten. Intusſchen beſpeurde ik dra, dat de ſtraten niet geplaveid waren, en dat tusſchen de ſmalle, ſlecht onderhoudene voetpaden aan beide zijden der huizen, op welke men ſlechts met moeite kan doordringen, een modderpoel ſtond, in welke vee en wagens bleven zitten, gelijk in *Polen*, als het dooit. Dit zag ik dan ook dra gebeuren, en zoo gaat het gedurende den ganſchen regentijd. Men kan dan wel langs eene ſtraat, op den kant waar men is, voortgaan,

maar

maar wil men naar de overzijde, dan moet men tot aan den hoek der ſtraat, en dikwijls wel tot aan den derden of vierden gaan, waar men eenige ſteenen geplaatst vindt, om aan de andere zijde te komen, maar deze overgang kan echter dan nog niet geſchieden, zonder dat men gevaar loopt, tot aan de knien met modder beſpat te worden. Als het drooge jaargetijde gekomen is, dan houdt ja dit ongemak op, maar dan ſtuift het hier weder zoo vreesſelijk, dat daardoor dikwijls oogziekten ontſtaan. Niet minder onaangenaam is het, overal doode krengen van runderen, paarden en honden te vinden, die eenen ontzaggelijken ſtank verſpreiden en de lucht verpesten.

De huizen zijn ſlechts ééne verdieping hoog, en naauwelijks vindt men er onder de honderd één met twee verdiepingen. In het eerst dacht ik, dat dit uit vrees voor aardbevingen geſchiedde, maar ik vernam dra, dat dit ſlechts de gewoonte was. Steenen vindt men hier niet, men moet zich dus van ſlecht gebakkene tigchelſteenen bedienen, die ſpoedig bederven. De groote vochtigheid van den grond, gepaard met den ſlechten aard dezer ſteenen, maakt, dat het gras op de muren dikwijls vijf of zes voeten hoog ſtaat. Ook binnen in de woningen is alles met ſchimmel en paddeſtoelen bedekt.

Wil men wandelen, dan vindt men hier ſlechts

ee-

eene wandeling, omtrent honderd voeten lang, met banken voorzien en met beenderen beſtrooid. Deze ligt kort bij de rivier, maar het gezigt van oude muren en Negerhutten, die dezelve aan den eenen kant beperken, en het water, dat aan den anderen kant loopt, maken die wandeling tot eene naauwe ſtraat, en men wordt dra moede, die te bezoeken.

Men heeft van een oud pakhuis eene ſoort van ſchouwburg gemaakt, in denzelven heerscht echter nog de oude lucht van teer en ſmeer. Dewijl er geene tooneelſpelers meer uit *Europa* kwamen, heeft men hier ſommige uit het land gevormd, de eerſte acteur is echter thans tevens barbier en kapper.

Dewijl ik dra beſpeurde, dat in dit land voor mij geene rozen zouden bloeijen, zoo beſloot ik mijn geluk in *Chili* te beproeven. Toevallig ſprak ik echter in de herberg, waar ik mijn verblijf hield, een Fransch officier, die onder den generaal ST. MARTIN diende, en thans uit deze gewesten met een bevel aan de regering dezer ſtad gekomen was. Als landsman had ik dra kennis met hem gemaakt en hem mijn oogmerk te kennen gegeven. Maar hij antwoordde met eenen diepen zucht: „gij kent *Buenos-Ayres*, wel nu, dit zou men het paradijs van *Chili* kunnen noemen." — Meer behoefde ik niet te weten.

Da-

Dagelijks komen hier *Pampas-Indianen*, dus genoemd naar het land, dat zij in het zuiden bewonen; sommige aardrijkskundigen noemen hun *Puelches*. Zij brengen huiden van tijgers, leeuwen en andere dieren, ook vederen van struisvogelen en zout, maar alles in eene geringe hoeveelheid. Zij laden deze waren op paarden, die zij zonder toom of teugel voortdrijven. Ik vond vermaak in hen gade te slaan, en berigten bij hen, met wien zij verkeerden, in te winnen. Zij blijven gewoonlijk zes tot acht dagen in deze stad, en gedurende dezen tijd moeten hunne paarden het weinige gras en de aarde der omheiningen, in welke zij opgesloten zijn, vreten, en krijgen slechts twee of drie malen drinken. — De *Pampas* zelve liggen onder een afdak bij deze omheining, mannen en vrouwen onder elkander. Zij zijn dan bestending dronken, en zouden zelve niet weten, hoe veel tijd zij hier doorbragten, als het hen eindelijk niet aan geld begon te ontbreken.

De vlakten, door welke zij op dezen togt trekken, zijn zoo ellendig, dat zij dikwijls geen water vinden, en genoodzaakt zijn de pis hunner paarden te drinken. Als het koud is, ziet men hen gewoonlijk in eene oude deken gerold, maar in den zomer loopen zij bijna naakt. Hunne wezenstrekken zijn zacht en vrij regelmatig. Hun vel is koperkleurig, gelijk dat der

Ka-

Karaiben in de *Antillen*. Zij hebben eene middelmatige lengte, doorgaans vijf voeten hoog. Hun gelaat heeft over het algemeen veel overeenkomst met de *Chinezen* in *Rio Janeiro*, en dit schijnt de gissing aangaande de wijze, hoe *Zuid-Amerika* bevolkt geworden is, te bevestigen. De vrouwen zijn moeijelijk te onderscheiden, ten zij dan, dat zij de eigendom der opperhoofden zijn, en door eenigen meerderen opschik uitmunten.

Behalve het rundvleesch, dat in overvloed voorhanden is, vindt men in *Buenos-Ayres* weinig te eten. Schapenvleesch, wild en visch worden niet geacht. Dewijl de landbouw hier zeer verwaarloosd wordt, zoo wordt er bijna niets geteeld, wat het leven kan veraangenamen. Er groeit weinig ooft in dit aangespoeld land, en wat er groeit, is nog slecht. De inwoners maken veel ophef van wilde perziken, maar de pit is naauwelijks met vleesch bedekt. Groenten zijn zeldzaam, en, weinige uitgezonderd, geheel ontaard. De aardappelen zijn wrang, en niet grooter, dan eene hazelnoot. Van *Mendoza*, dat twee honderd uren van deze stad ligt, haalt men gedroogde vruchten en oranjeappelen, die echter hier zeer duur zijn.

Ontelbare kudden van runderen, paarden en muilezels bedekken het land van *Buenos-Ayres* of liever de uitgestrekte onvruchtbare vlakte dezer

een-

eenzame ſtreken. Dit vee is, om zoo te ſpreken, het ganſche vermogen der inwoners en het grootſte artikel van uitvoer, want het levert huiden, ſmeer en gedroogd vleesch. Hoewel nu ſedert den opſtand dit deel van de openlijke welvaart zeer verminderd is, zoo zou men toch thans nog geheele kudde rundvee voor twee piasters het ſtuk, en paarden en muilezels voor eenen piaster kunnen koopen, namelijk op eenen afſtand van twee honderd uren van de ſtad; hoe nader zij echter bij de ſtad gebragt worden, des te hooger ſtijgen de prijzen. Er wordt ook veel vee gevonden, dat geen' meester heeft, en dit blijkt, als het niet geteekend is.

Behalve eenige *Estancias* (herders woningen), die ver van elkanderen liggen, is de afſtand van de eene bewoonde ſtreek tot de andere zeer eenzaam en groot, en men noemt die plaats, welke ſlechts honderd uren ver ligt, in de buurt. In dezen oceaan van onbebouwd land wonen bloeddorstige tijgers in menigte (deze tijgers of *Jaguars* moet men echter niet met de Oostindiſche verwisſelen). Deze dieren nu en de ondragelijke hitte der zon, tegen welke men geene de minſte beſcherming vindt, zijn de grootſte plagen der reizigers. Er is geen boom te zien, om een oogenblik in de verkwikkende ſchaduw te rusten en adem te kunnen halen, geen heuvel, geen uitſtekend voorwerp, op welke zich het vermoeide

oog

oog zou kunnen vestigen. Overal ziet men eindelooze vlakten, alom heerscht dezelfde eentoonigheid.

De toestand der troepen was zoo ellendig, dat vele nog geene schoenen hadden, en in dezen jammerlijken staat op de markt exerceerden. Zij worden zonder eenige zorg of order onderhouden. Ieder chef van een korps ontvangt tot dit einde eene niet toereikende som gelds, van welke hij naderhand dikwijls niet eens rekening behoeft af te leggen, dewijl er volstrekt geene Contrôle of iets soortgelijks bestaat. Men had de regering aangeboden, om de soldaten regelmatig te verzorgen, maar er waren nog geene overeenkomsten tot stand gekomen. Ook bestaat de gansche magt van *Buenos-Ayres* slechts uit zeven duizend koppen, die in twee armeeën verdeeld zijn, namelijk in die van *Chili* van vier duizend, en die van *Peru* drie duizend man sterk. In *Buenos-Ayres* vindt men slechts eenige depôts en compagniën, als garde der regering, onder andere ook een gedeelte van een regement Negers, dat echter door blanke officieren gecommandeerd wordt. Er heeft waarschijnlijk ook een opontbod van *Gauchos* (herders) plaats gehad, maar dit hulpmiddel beteekent niet veel.

Onze schrijver keerde nu dra naar *Monteviedo* terug en verhaalt ons dan de volgende zeer merkwaardige gebeurtenis:

„ Toen ik te *Monteviedo* gekomen was, zegt hij, moest ik daar eenige dagen vertoeven, dewijl er geene gelegenheid was, om met een schip naar *Rio Janeiro* te varen. Reeds op mijne reis naar deze stad had men mij verhaald, dat er onlangs bij het aanbreken van den dag twee tijgers in deze plaats geweest waren. Thans had ik tijd, en ik deed dus onderzoek naar dit zonderling voorval. Het schijnt, dat zij gedurende den nacht van den kant der haven in de stad gekomen waren, zoodat zij dan eene streek van twee of drie mijlen hadden moeten overzwemmen. Mogelijk hadden zij reeds eene poos in de stad rondgeloopen, genoeg, bij het aanbreken van den dag werden twee winkels geopend, en in ieder dezer sloop nu een tijger. De eerste winkel was eene *Pulperia* (kroeg) en de tijger ging bedaard op de tafel zitten, terwijl de waard in eene achterkamer bezig was met de glazen te spoelen. Toen hij zijn werk verrigt had en weder in den winkel kwam, zag hij den tijger en verschrikte zeer. Naauwelijks had hij de deur geopend, of hij sloot die weder, en liep terstond door eenen uitgang achter in het huis naar de naaste wacht, om hulp te halen. Eenige soldaten, die tot een Europeesch regement behoorden, vergezelden hem nu naar zijnen winkel, dien de tijger nog niet verlaten had. Hij verroerde zich ook naauwelijks, toen hij zijne

vij-

vijanden zag. De stoutste onder hen, die de sterkte zijner partij niet kende, trad voorwaarts met deze woorden: hoe? gij zijt bang voor zulk een beest? ik zal het dra verdrijven, en stiet, dit zeggende, met de bajonet naar hetzelve. Maar de tijger wendde den stoot af, door de bajonet te grijpen en die krom te buigen, even alsof die een stuk lood was. Hij bleef echter nog bijna onbewegelijk op de tafel zitten, en men was genoodzaakt hem dood te schieten."

„ De andere tijger was in den winkel van eenen barbier getreden, die eerst een jaar geleden met eene vrouw van achttien jaren getrouwd was. Deze vrouw ontdekte hem het eerst, zij was naauwelijks half gekleed en bezig den winkel in orde te brengen, terwijl haar man het water kookte. Zij dacht dat het een groote hond was, en riep haren man, om hem weg te jagen. Deze kwam, kende het dier en het gevaar, maar liep, zonder aan zijne vrouw te denken, naar de achterkamer, schreeuwende: het is een tijger! De ongelukkige sprong nu, doodelijk verschrikt, in een klein slaapvertrek, waar haar zuigeling lag, dien zij met haar ligchaam wilde beschermen. De tijger volgde den man niet, maar wel de vrouw, die nu vreesselijk begon te schreeuwen. De man bediende zich van dezen oogenblik om weg te loopen, ten einde hulp te zoeken. De vrouw

werd nu door den tijger ter aarde geworpen, zonder dat hij echter zeer toornig scheen te zijn of haar eenig groot leed te willen toebrengen, hij poogde slechts haar onder zijne pooten op den grond te houden. Tienmaal verdedigde zij zich, stond op, zocht te ontvlugten, maar de tijger smeet haar telkens weder op den grond. Zij had intusschen nog geene andere wonden ontvangen, dan die zij zich zelve aan de nagels van den tijger scheurde, als zij zijne klaauwen van zich wilde weren, het scheen alsof hij haar slechts wilde vasthouden. Gedurende dit gevecht, dat vrij lang duurde, dewijl het moeijelijk viel reeds zoo vroeg menschen te ontmoeten, zag het dier het kind in de wieg liggen, berook het, bragt zelfs de wieg in beweging, maar deed het geen het minste leed. Eindelijk kwam er hulp. Een man, moediger dan de echtgenoot der vrouw, trad in het vertrek om haar te redden, maar nu keerde zich de tijger om, scheurde hem met zijn eenen klaauw de oogen uit en de gansche huid van het gezigt, zonder echter zijne gevangene los te laten. De plaats, waar dit tooneel voorviel, was door een afscheidsel van linnen, dat niet eens tot den zolder reikte, van den winkel gescheiden. Nu stapelde men huisraad op elkander, klom op hetzelve en schoot den tijger dood, onder het vreesselijkst geschreeuw der vrouw, die dacht,

dat

dat zij tevens met het beest zou doorſchoten worden. Op deze wijze werd zij gered. De ongelukkige, die haar had willen helpen, ſtierf na eenige dagen in het hospitaal. De jonge vrouw, die mij zelve dit alles verhaald heeft, had twee en dertig kwetſuren ontvangen, geene van deze was echter gevaarlijk, ja zij bleef zelfs haar kind zuigen.

XX.

DE PHILIPPYNSCHE EILANDEN.

Tot hiertoe heeft men de bewoners der Philippynſche eilanden niet naauwkeurig kunnen tellen. De groote uitgeſtrektheid van deze groep eilanden, die uit zeven en twintig provincien beſtaan, en welks uiterſte grenzen de zuidpunt van *Mindanao* en de bijna woeste *Batanes*- of *Baguyanes* eilanden, en de noorderpunt van *Lazon* zijn, leveren hinderpalen op, die men bijna onoverwinbaar zou kunnen noemen. Voeg hier nog bij, dat de ligging van deze eilanden te weeg brengt, dat men, om die te bezoeken, zorgvuldig den paſſaatwind moet waarnemen, dat de volkplantingen en woningen zeer erſtrooid zijn, en de menſchen tot onderſcheidene ſtammen behooren en hun tongval zeer verſchillend is. Ook is het moeijelijk goede gidſen te krij-

gen,

gen, om zich op dezelve bij deze togten te kunnen verlaten. Eindelijk is de tegenzin der inboorlingen tegen de belastingen en eene tot dat einde noodige telling, zoo groot, dat zij dit werk, door allerlei hinderpalen, die zij in den weg werpen, onbeschrijfelijk moeijelijk trachten te maken.

Volgens mijne berekening intusschen, opgemaakt uit de jaarlijks aan de regering ingezondene lijsten en die der geestelijken (de beste overslag van alle tellingen, die men onder de tegenwoordige omstandigheden maken kan) heb ik gevonden, dat in den tijd van tien jaren de bevolking eer toe- dan afgenomen is. Ik schat de geheele bevolking dezer eilanden, vrouwen en kinderen mede gerekend, op twee millioen vijf maal honderd vijftien duizend vier honderd zes zielen.

Bij dit getal moet men nog zeven duizend zoogenoemde *Sangleyes* (*Xiang-ley*, de Chinesche naam der op de Philippynsche eilanden huisvestende Chinesche winkeliers en kramers) voegen, die geteld en cijnsbaar zijn.

De in *Europa* geborene Spanjaards en Spaansche *Kreolen* en *Mestizen* bedragen naauwelijks vier duizend. De rangschikkingen, die men in *Amerika* onder den naam van *Mulatten*, *Quasterons* enz. kent (afstammelingen van blanken en Mulatten, gewoonlijk fraaijer van kleur, maar

bekrompener van zielsvermogens), worden ook wel op deze eilanden gevonden, maar men rekent die onder de drie groote klasſen van *zuivere Indianen*, *Chineſche Mestizen* en Chinezen. Behalve al deze rasſen, zijn er nog Heidenſche en onafhankelijke, min of meer in eenen ſtaat van wildheid levende ſtammen, die zich in afgelegene bosſchen en dalen ophouden. Men onderſcheidt die door de benaming *Aetas*, *Ingolots*, *Negrillos*, *Igorrots*, *Tinjanes*, enz. Men vindt op het eiland geen landſchap zoo klein, in hetwelk men niet ſommige dezer horden ontmoet. Zij wonen op de hooge bergen, die zich over de uitgeſtrekte vlakten van dit bekoorlijk elland verſpreiden en die doorſnijden.

De oorſpronkelijke natie, die de Philippynſche eilanden bevolkt heeft, is buiten twijfel die der *Maleijers*, en wel van hetzelfde ras, dat men op *Sumatra*, *Java*, *Borneo* en de overige eilanden van dezen uitgeſtrekten Archipel vindt. De inboorlingen der Philippynſche eilanden verſchillen zeer van die der Malabaarſche kust, welks wezenstrekken door regelmatigheid, bevalligheid, ja zelfs door ſchoonheid uitmunten. Die der Philippynſche eilanden hebben ſlechts dezelfde kleur, maar zij zijn grooter en hunne leden fraaijer.

De bewoners der hoofdſtad zijn, uit hoofde van hunne aanhoudende verkeering met de Chinezen en andere Aziaten, met de matrozen van al-

alle op deze plaats varende natien, met de uit *Mexiko* herwaarts gezondene ſoldaten en aangeſtelden, die grootendeels Mulatten zijn en jaarlijks in menigte hier komen, een mengelmoes geworden, dat uit menſchen van allerlei volken beſtaat, en men kan de nationale wezenstrekken der natien, van welke zij afſtammen, hoewel eenigzins ontaard, in hen dra wedervinden.

Manilla, de hoofdſtad dezer eilanden, heeft tegenwoordig eene bevolking van honderd veertig tot honderd vijftig duizend zielen, onder welke echter de groote voorſteden *Santa Cruz*, *San Fernando*, *Binondoc*, *Tondo*, *Quiapo*, *San Sebastian*, *Sant Antonio* en *Sampaloc* mede begrepen zijn. Want, hoewel elk dezer als eene ſtad op zich zelve beſchouwd wordt, en hare eigene geestelijkheid en burgerlijke overheid heeft, zoo geeft haar toch de in later tijd plaats gehad hebbende vereeniging met de hoofdſtad zelve, meer de gedaante van een vervolg dezer plaats, en iedere dezer vertoont zich ſlechts als een eigen kerſpel, dat van zijnen nabuur ſlechts door eene plaats, op hetwelk zijne kerk ſtaat, geſcheiden is. Onder de voornaamſte ſteden der provincien vindt men er verſcheidene, die eene bevolking van twintig tot dertig duizend zielen bevatten.

Onder de hoofdvoortbrengſelen der Philippynſche eilanden, die den voornaamſten tak van

handel uitmaken, behooren de boomwol, de indigo, de ſuiker, de zijde, het was, peper, koffij, cacau, kaneel, muskaatnoten, rijst, verw- en timmerhout.

Goud wordt in *Luzon* en op ſommige der andere eilanden veel gevonden, maar de Muhammedanen zijn alleen bezitters dezer bergen, de inrigting der mijnen is dus in eenen zeer beklagelijken ſtaat, ja zij kennen de ſchatten niet eens, die deze bergen bevatten. Zij verzamelen ſlechts het goud in de kleine rivieren en beken, en verruilen het aan de in de aangrenzende dalen wonende Christenen voor wapenen en andere dingen. Meermalen hebben deze reeds in dezen ruilhandel ſtukken van een of twee oncen van hen ontvangen.

Koper moet zeer waarſchijnlijk in de provincie *Ilocos* te vinden zijn, en wel zeer zuiver. Men vermoedt dit daarom, dewijl de Indianen van *Igorrot*, die ſomtijds van de bergen nederdalen, om met de Christenen te handelen, onder hun huisraad dikwijls koperen ſtukken hebben, die zij zelve hebben gemaakt. Daar nu deze wilden, de kunst, om metalen te ſmelten en te zuiveren, nog niet bezitten, zoo is er geen twijfel, of zij hebben aderen van zuiver en onvermengd koper gevonden, dat zij met den hamer alleen konden bewerken, om hunne, zeker zeer lompe vaten, van hetzelve te maken.

Ver-

Vermiljoen heeft men te *Carago* en in *Samar* ontdekt.

IJzer wordt in vele bergen van het eiland *Luzon* gevonden, men verkrijgt het reeds door het verzamelen en ſmelten der met ijzer doortrokkene ſteenen, die op de oppervlakte liggen; deze toch brengen over het algemeen veertig procent zuiver metaal op.

Op het eiland *Leyte* wordt veel zwavel verzameld en de kruidmolens te *Manilla* hiermede rijkelijk verzorgd. Jaspis, Carniol (eene ſoort van fijne ſteen) en agaat vindt men in verſcheidene provincien menigvuldig.

De parelvisſcherij wordt aan de kusten van het eiland *Mindanao* en ook aan die van ſommige kleinere gedreven, maar echter ſlechts ſlordig en dus met geenen zeer gunſtigen uitſlag. Niet omdat hier gebrek aan fraaije paarlen van eene heldere kleur en aanzienlijke grootte heerscht, maar dewijl de parelvisſchers de haaijen te zeer vreezen, die echter ook in deze wateren in eene verbazende menigte gevonden worden.

Amber vindt men dikwijls en in groote ſtukken in de nabijheid van *Samar* en de overige *Bisſayas* eilanden. Hier krijgt men ook meermalen parelmoer en roode en zwarte koralen, de laatſte dikwijls een vinger dik en zes tot acht voeten lang.

Men kan de eigenaren der plantaadjen op de Phi-

Philippynſche eilanden in vier klasſen verdeelen.

Tot de voornaamſte of eerſte klasſe behooren de kloosters van de *Augustynen* en *Dominikanen*, die hunne landerijen laten bebouwen of verhuren. Maar wel ver van hierdoor zoo rijk te worden en zoo overdadig te kunnen leven, als dit het geval is bij vele kloosters in *Zuid-Amerika*, beſteden zij hunne inkomſten ſlechts tot eigen onderhoud en ter goedmaking der kosten, die de zendingen, met welke zij belast zijn (namelijk de ſcholen en pastorijen, voor welke zij moeten zorgen) vereiſchen.

De tweede klasſe zijn de Spaanſche landeigenaren, die echter niet meer dan een twaalftal uitmaken. Zij verdeelen hunne landerijen in rijstvelden en veeweiden, dewijl zij de Indianen bijna alleen tot de rijstteelt gebruiken kunnen. Daarom is ook hunne winst ſlechts weinig beteekenend, in vergelijking van die, welke de landbouw in andere volkplantingen oplevert.

De derde klasſe beſtaat uit de voornaamſte Mestizen en Indianen, en deze zijn het grootſte gedeelte der landeigenaren op deze eilanden.

Eindelijk onder de vierde klasſe kan men alle inboorlingen rangſchikken. Ieder toch bijna bezit een ſtukje lands bij zijne woning, of ten minſte in de nabijheid van het vlek of de volkplanting, waar hij woont, gelegen; het ſchijnt bij de verovering van het land reeds zoo bepaald

te

te zijn, dat tot ieder huisje een ſtukje lands zou behooren.

De twee laatſte klasſen zijn zeer jaloers op de Spaanſche planters, en weten deze door allerlei ſtreken en listen, door welke zij hunne pogingen, om woest land ter bebouwing bekwaam te maken, zoeken te verijdelen, van alle land-huishuishoudkundige ondernemingen geheel af te ſchrikken.

De Indianen der Philippynſche eilanden bezitten eene verwonderlijke bekwaamheid, om allerlei ſoort van kleeding, die in deze volkplanting gebruikt wordt, te maken. Van de zeer lange vezelen der *Abaca* palmboom weten zij zulke fijne draden te vervaardigen, dat deze een weefſel opleveren, dat het fijnſte Bengaalſche neteldoek evenaart. Deze Indianen mogen in dezen opzigte te regt monsteren met de overige Aziatiſche natien, die, gelijk bekend is, een uitmuntend talent tot al, wat fabrijk heet, bezitten. Zij ſpinnen en weven het katoen bijna zonder eenig ander werktuig, dan hunne handen en voeten. Maar met al dezen aanleg en bekwaamheid beſtaat echter hetgeen zij verrigten ſlechts in eene gelukkige bewerking der voortbrengſelen van hunnen grond, ter voldoening van hunne eigene huisſelijke behoefte, en hunne fabrijken zijn, in vergelijking van die der Europeanen, nog ver af van eene algemeene volksvlijt te mo-

mogen genoemd worden, en eenigen aanmerkelijken trap van volmaaktheid bereikt te hebben. Daarom wordt hier ook nog jaarlijks eene groote menigte goederen van Europesche fabrijken ingevoerd.

Het eenigste artikel van manufacturen, dat jaarlijks uit de Philippynsche eilanden gevoerd wordt, zijn acht tot twaalf duizend stukken ligt zeildoek, twee maal honderd duizend ponden touwwerk, van de vezelen der *Abaca* palmboom gemaakt, en zes honderd zeer slecht gelooide buffels- en hertenvellen. De koninklijke maatschappij voerde wel, van den tijd harer vestiging af, aanhoudend eene aanzienlijke menigte diemetten en andere goederen, van katoen of zijde gemaakt, uit, maar dit geschiedde meer met oogmerk om de fabrijken, in de distrikten van *Ilocos* opgerigt, te begunstigen en meer algemeen te doen worden, dan wel uit hoofde van de winst, dewijl noch in *Spanje* noch in *Amerika* het vertier dezer waren veelbeteekenend was.

De handel in het land zelf is aanzienlijk. Hij kon echter bij de groote voordeelen, welke de talrijke rivieren en meren opleveren, aan welks oevers zich de Indianen het liefst nederzetten, nog veel uitgestrekter zijn, als die niet door de monopolien gestremd werd, die de overheden in hunne distrikten ingevoerd hebben.

Het

Het is niet wel mogelijk eene naauwkeurige opgaaf van den omtrek van dezen handel in de onderſcheidene provincien of van *Manilla* zelve te geven. In deze ſtad toch, gelegen in den achtergrond eener onafmetelijke baai en aan den oever eener rivier, omringd door een land, dat door tallooze rivieren en meren doorſneden is, ziet men dagelijks eene menigte van grootere en kleinere vaartuigen en ſloepen af- en aanvaren, zonder dat men in ſtaat is, de bezigheden, die in eene uit zoo vele ruime voorſteden beſtaande ſtad, voorvallen, naauwkeurig te ervaren.

Behalve den handel in artikelen der gewone behoeften, en in Inlandſche zoowel als Buitenlandſche manufakturen, die op de bijna in iedere ſtad ingevoerde wekelijkſche marktdagen (*Tianguis* genoemd) gebragt worden, is er nog een bijzondere tak van koophandel, met welken zich voornamelijk de rijke Indianen en de Sangley-Mestizen bezig houden. Deze zijn zeer werkzame menſchen, en zijn ook in het bezit van het meeste in omloop zijnde geld. Deze tak nu beſtaat in het verkoopen van de opbrengst van den indigo, ſuiker, rijst en andere oogſten, en hierdoor worden deze lieden de eigenlijke bepalers der prijzen van deze voortbrengſelen des lands. Voor het overige bezitten de inboorlinlingen eene overhellende neiging tot den koophandel van allerlei aard, en daar de hoofdſpring-

veê-

veêren, door welke alle inwendige handel levendig wordt, reeds in werking zijn, zoo ontbreekt er niets meer aan, dan dat de voornoemde en andere hinderpalen uit den weg geruimd worden, en men dan het volk allengs meer ſmaak voor hetgeen het gemak des levens en het genot eener geoorloofde weelde kan bevorderen, zoekt in te boezemen.

De handel, dien deze eilanders met andere natien, met de Spaanſche bezittingen in *Amerika* en met het moederland dreven, heeft door de gedurige afwisſeling van vrede en oorlog in lateren tijd veel geleden. Behalve den invloed, dien deze buitengewone tijdsomſtandigheden op den koophandel moesten hebben, moet men de reden van deszelfs ſtremming en daling grootendeels toeſchrijven aan de bijzondere inrigting van het land en aan de grondbeginſelen, op welke de koophandel gevestigd is.

Het is namelijk den kooplieden der Philippynſche eilanden ſlechts geoorloofd, om eens in het jaar hunne goederen naar *Mexico* te mogen zenden, en dit verlof wordt hun nog als eene bijzondere gunst toegerekend en alleen onder harde voorwaarden toegeſtaan. Men moet, namelijk, om deelnemer dezer zending te kunnen worden, een lid van de handelmaatſchappij zijn, en in dit collegie eene ſtem hebben; dit voorregt kan men echter niet verkrijgen, indien men niet verſchei-

de-

dene jaren in het land gewoond heeft, en bovendien een vermogen van ten minste acht duizend piasters bezit. Al deze deelnemers nu moeten zich met elkander vereenigen om in één schip, dat als een oorlogschip uitgerust is, en onder het bevel van officieren der koninklijke vloot staat, hunne waren in balen van eenen bepaalden vorm en grootte, te verzenden. Ieder hunner moet ook zijn aandeel tot de twintig duizend piasters opbrengen, die aan den bevelhebber van dit schip, telkens na de volbragte heen- en weder reis, moeten betaald worden. Omtrent de keus en de hoedanigheid van het schip, op hetwelk de deelnemer zijn' eigendom aan de zee vertrouwt, heeft hij niets te zeggen, en hij moet tevens twintig tot vijf en twintig procent vracht vooruit betalen, welk geld onder sommige geestelijke en burgerlijke ambtenaren, officieren van minderen rang en Spaansche weduwen verdeeld wordt. Deze krijgen tevens een aantal verlofbriefjes, om eenig goed te mogen inschepen, hetzij dan als een voorregt of als schadevergoeding voor hunne bezolding.

Het kapitaal, dat door dezen handel in omloop komt, zal niet meer dan derdehalf millioen piasters bedragen, maar deze som wordt ver overtroffen door die, welke onder de overige klassen in omloop is, en het zou wel der moeite waar-

dig zijn, het ganſche bedrag op te maken, indien dit ſlechts mogelijk ware.

De ſchepen, die de overheden der distrikten van de provincien, om koophandel met de hoofdſtad te drijven, onderhouden, als ook die van eenige rijke kooplieden, en die der inboorlingen en *Mestizen*, bevatten zamen, de barken mede gerekend, omtrent twaalf duizend last, deze opgaaf berust echter ook insgelijks op de gisſing van deskundigen, want men houdt hiervan geen register. De ſchepen en brikken der kooplieden, die vrij groot zijn, hebben reeds begonnen de havens van *China*, *Java*, en de kusten van *Koromandel*, *Bengalen* en *Isle de France* te bezoeken. De tweede klasſe der ſchepen kan, hoewel zij zeer geſchikt zijn voor den handel op de kust, in het algemeen niet tot verre togten gebruikt worden, dewijl zij niet ſterk en ruim genoeg zijn. De matrozen worden niet geregistreerd, maar de herhaalde togten der inboorlingen van eiland tot eiland, hunne naauwkeurige kennis van de bijzonderheden der verſchiilende ſtreken, zoowel als der ſtormen, die daar heerſchen, hunne reizen naar verſcheidene plaatſen van *Amerika*, en de vischvangst, waarmede zich vooral de bewoners der kust bezig houden, vormen een groot getal zeer bekwame en bevarene matrozen, waarmede men te aller tijd, zonder eenig geweld

te

te moeten bezigen, de ſchepen behoorlijk kan bemannen.

Wat nu de inkomſten van den ſtaat betreft, zoo moet men de Aziatiſche volkplanting wel als eene, de kroon en den naam van den Spaanſchen Monarch grooten luister bijzettende, bezitting beſchouwen, dewijl deze de verbazende uitgeſtrektheid van deszelfs gebied hoofdzakelijk mede bewijst, maar de openbare inkomſten zijn echter eerst ſedert de laatſte vijf en twintig tot dertig jaren aanmerkelijk toegenomen, en deze zijn thans zeker eene zaak van groot belang voor den ſtaat. Onder de onderſcheidene redenen, die medegewerkt hebben tot eene zoo gunſtige verandering, mag men als de voornaamſte beſchouwen de invoering der tabaksmonopolie ten voordeele der kroon, en de opening der haven van *Manilla* voor de vlaggen van alle natien, die met *Spanje* in vrede leven. Het eerſte heeft de ſommen, die in de ſchatkist van den ſtaat geſtort worden, aanzienlijk vermeerderd, en het tweede heeft de ondernemingen der kooplieden zeer uitgebreid, om nu niet eens te ſpreken van vele andere goede uitwerkſelen, die deze in een land hebben moet, welks voornaamſte hulpbronnen, koophandel namelijk en vertier, van het tijdſtip der verovering af, ſteeds door jaloezij en onkunde in de verbetering van hunnen toeſtand zijn belemmerd geworden. De betere ge-

daante, die natuurlijk de volkplanting door de invoering van dit ſtelſel terſtond kreeg, maakte de aandacht der ſtaatsdienaren gaande, en bereid om die maatregelen goed te keuren, die hun vervolgens werden voorgeſteld, en die voornamelijk bedoelden, om dit zoo afgelegen land in eenen ſtaat van duurzame veiligheid te brengen, en het in ſtaat te ſtellen, om iederen nieuwen vijandelijken aanval krachtdadig te kunnen wederſtaan. Toen de voortbrengſelen van dit land toenamen, werden er zeker ook grootere onkosten van het moederland voor hetzelve vereischt, maar deze waren toch ſteeds veel minder, dan de winst, behalve in de jaren van 1797—1802, in welke de regering, eenen tweeden inval vreezende, genoodzaakt was, op hare eigene kosten, ſchikkingen ter afwending van het dreigend gevaar te maken. Wanneer dus, gelijk uit de officieele berigten van den theſaurier-generaal LARZABAL, die in mijne handen zijn, blijkt, in het jaar 1790 de inkomſten, die de ſchatkist van deze eilanden, zelfs met hulp der *Situado*, trok (*), ſlechts zeven maal honderd duizend piasters bedroeg, en na aftrek der door het moederland gemaakte kos-

(*) De *Situados* of jaarlijkſche bijdragen, die uit *Mexico* elk jaar tot behoud der overige deelen van het Spaanſch gebied, moesten gegeven worden, waren de volgende:

Voor

kosten van deze niet meer dan honderd zeventig duizend overbleven, zoo is het evenwel thans zeker, dat de inkomsten twee millioen zes maal honderd vijf en twintig duizend een honderd zes en zeventig piasters, vier realen, en de onkosten maar twee millioen een maal honderd negen en zeventig duizend en zeven honderd een en dertig piasters, zeven realen bedragen, zoodat er een jaarlijksch voordeelig overschot van vier maal honderd vijf en veertig duizend en vier honderd vier en veertig piasters, vijf realen overblijft, dat tot betaling der schulden kan besteed worden, die gedurende het voornoemde tijdvak ge-

Voor de *Florida's*	151,000	piasters.
—— — *Puerto-Rico* . . .	377,000	——
—— — *Philippynsche eilanden*	250,000	——
—— *Louisiana*	557,000	——
—— *Trinidad*	200,000	——
—— *Domingo*	274,000	——
zamen	1,809,000	piasters.

Deze bijdragen werden, nadat de omstandigheden dit vlochten, verhoogd, maar in de laatste jaren heeft men die bijna geheel opgeschort, dewijl verscheidene der landen, voor welke die gegeven werden, in handen van andere Mogendheden zijn gekomen, en de onderscheidene sedert 1810 in *Nieuw Spanje* op elkander volgende opstanden zoo veel kosten veroorzaakten, dat de onderkoning, als hij in zijne eigene behoefte wilde voorzien, geene sommen meer ter verzending overhield.

DE VERT.

gemaakt moesten worden, en thans reeds tot op negen maal honderd duizend piasters verminderd zijn, en in het vervolg in het algemeene fonds der kroon zullen gestort worden.

Wat nu het stelsel van het bestuur betreft, zoo heeft dit in alle opzigten veel overeenkomst met datgene, dat in onze Amerikaansche bezittingen ingevoerd is, slechts met dit onderscheid, dat men op de Philippynsche eilanden meer op bezuiniging, zoowel wat de bezolding als het getal der ambtenaren betreft, bedacht is. In vroegeren tijd had men *Manilla*, *Ilocos*, *Camarines*, *Iloylo* en *Zebid*, *Intendancias* of bureaus van bestuur, maar deze werden dra hervormd of liever geheel afgeschaft, dewijl men die voor overtollig hield. De stadhouder der eilanden, in zijne hoedanigheid als algemeen zaakwaarnemer en Intendant der armee, heeft in het bestuur der koninklijke inkomsten, met welke onmiddellijk een thesaurier en twee rekeninghouders belast zijn, de voorzitting. De hoofdtakken hebben ieder een' generaal-directeur, onder welke de bestuurders der provincie staan. De burgerlijke overheden ontvangen, in de hoedanigheid van Subdelegaten, in hun gebied de schatting, die de Indianen deels in geld, deels in goederen moeten opbrengen, en bezorgen al het overige, wat de koninklijke inkomsten betreft. In gewone gevallen gelden hier de algemeene voor de beide

In-

Indiën gegevene Spaanſche wetten, en inzonderheid de ordonnantien of regulativen der Intendanten van *Nieuw-Spanje*, welks opvolging in de Philippynſche eilanden uitdrukkelijk bevolen is. Ik moet nog aanmerken, dat op deze eilanden, gelijk in alle Zuid-Amerikaanſche onderkoningrijken en ſtadhouderſchappen eene eigene verzameling van koninklijke dekreten de kracht eener wet heeft, en deze dekreten zijn zoo talrijk, dat zij een vrij dik boek uitmaken.

De hoofdtakken, door welke de inkomſten der kroon zoo zijn toegenomen, zijn: *de tabaksmonopolie*, *de monopolie der Coco-en Nipa*, *het koninklijk tolhuis*, *de monopolie der Bongo- of Areca noot*, *de belasting op de hanengevechten* en *de ſchatting der Indianen.*

De monopolie der Coco-en Nipa of die der *palmwijn* is eene zeer belangrijke bron voor de koninklijke inkomſten. De wijze, op welke zij beſtuurd werd, was zeer verſchillend, want dan eens geſchiedde het tappen van den palmwijn voor rekening van den koning, dan eens werd dit regt aan den meestbiedenden openlijk verkocht. Eindelijk beſloot het bureau der Contrôle, dewijl het overtuigd was, dat de winst der beſtuurders en koopers van deze nering al te onregelmatig groot was, de leiding op zich te nemen, en op deze wijze een beter beſtuur in te voeren. Het rigtte tot dat einde pakhuizen

en kroegen op, in welke het de waarden zelve plaatste. De vruchten dezer nieuwe inrigting waren dra beloonende. In het jaar 1790 had de meestbiedende het uitsluitend regt, om den *Coco-en Nipa* wijn te verkoopen, voor de geringe som van vijf en veertig duizend zes honderd gulden gepacht, en sedert is, overeenkomstig deze betere inrigting, de zuivere winst hiervan door een ten minste twee maal honderd duizend piasters.

Ik moet hier in het voorbijgaan aanmerken, dat door de *Coco* de *Gomuti-palmboom* (*Borassus gomutus*) moet verstaan worden; eene der nuttigste en het best slagende soort van palmboomen, die ook de *Sagwire-palmboom* genoemd wordt. Uit dezen boom trekt men voornamelijk de suikerachtige likeur, die de geliefkoosde drank der inboorlingen is, en ook tot het maken van suiker door hen gebezigd wordt. Deze soort is van alle andere palmboomen onderscheiden door haren woesten en verwarden groei.

Voor het overige is de *Coco*-wijn de minst dronkenmakende sterke drank, hij wordt uit den vleeschachtigen en met sap gevulden steel, die zich in het midden der groote in de kroon van den *Coco*-palmboom prijkende bloemen, verheft, bereid.

De *Nipa*-palmboom is eene der kleine soorten van palmboomen, die zeer struikachtig groeit, en voor-

vooral menigvuldig aan de oevers der rivieren en in moerasſige ſtreken gevonden wordt.

De impoſten op den palmwijn, de eigenlijke landwijn der Philippynſche eilanden, wordt ſlechts door het laagſte en losbandigſte gemeen betaald. De Indianen toch, die op deze eilanden wonen, zijn van nature zeer matig, en ſlechts zelden ziet men een' dronken Indiaan door de ſtraten waggelen. In *Manilla* zelve, waar zich de ontaardſte Indianen ophouden, zijn echter deze menſchen door de ondeugd der dronkenſchap niet beſmet. Evenwel is het vertier van de *Coco-en Nipa* wijnen zeer aanzienlijk, dewijl een rijkelijk genot van denzelven op alle feesten, hanengevechten, jagten, bruiloften, enz. plaats heeft.

De *Bonga- of Areca noot* (*Areca Catechu.* LINN.) is de vrucht van eenen zeer hoogen palmboom, die veel overeenkomst heeft met den dadelboom. Zij hangt, gelijk de vrucht van den laatſten, in dikke trosſen aan de takken, en heeft de gedaante en grootte van eene gewone noot. In kleine ſtukken geſneden, draait men haar in de teedere bladeren van den *Bugo-* of *Betel-peper*, zoodat het geheel een kogel vormt, die met een zwak overtrekſel van ongebluschten kalk bekleed wordt. Dit mengſel is nu de beroemde Aziatiſche *Betel*, op deze eilanden *Bugo* genoemd. Die der Philippynſche eilanden ver-

ſchilt ſlechts hierin van de Oostindiſche, dat er *Kardamom* onder gemengd wordt.

De belasting op de *hanengevechten* wordt door het ſtadhouderſchap verpacht, en in iedere provincie weder in openlijke veiling verkocht. De hanengevechten zelve zijn zeer bekend, en het eenig onderſcheid tusſchen deze vermaken op de Philippynſche eilanden en in *Nieuw-Spanje* beſtaat hierin, dat de aanſchouwers op deze eilanden alleen inboorlingen zijn, en de blanken in een gering aantal en bijna geheel niet onder deze gevonden worden. De plaatſen voor de hanengevechten ſtaan wekelijks op twee dagen open, en ieder aanſchouwer betaalt aan den pachter eenen halven reaal, behalve hetgeen voor betere plaatſen enz. moet gegeven worden. Niettegenſtaande de menigte dezer gevechten, en het groote behagen, dat de Indianen in dezelve vinden, want men kan te regt zeggen, dat de haan bij hen het meest beminde dier der ganſche ſchepping en hun waar zinnebeeld is, zoo brengt deze tak der inkomſten toch weinig op. Intusſchen is ſedert 1780 de winst dezer opbrengst aanzienlijk vermeerderd, dewijl de uitbreiding van het uitſluitend voorregt op de provincien, eerst later plaats had. In 1810 bedroeg de ganſche ſom, die door alle pachters aan de regering betaald werd, veertig duizend een honderd een en veertig piasters, daar die in 1780 ſlechts veertien duizend piasters opbragt.

De

De geestelijkheid heeft te allen tijde eenen grooten invloed op het inwendig beſtuur der Philippynſche eilanden gehad. Aan den ijver der zendelingen hadden de veroveraars dezer eilanden, *Legaspi* en zijne medgezellen, den gelukkigen uitſlag hunner onderneming zeker even zoo zeer of nog meer te danken, dan aan hunnen heldenmoed. Door geene andere wapenen, dan die hunner deugden, werden zij de ware veroveraars dezer landen, want zij maakten den Spaanſchen naam bij de eilanders bemind, en leverden aan de Spaanſche kroon, als door een wonder, in eenen korten tijd, twee millioenen Christenen meer tot onderdanen. Zij waren de wetgevers van de barbaarſche horden, die deze groote zee van eilanden bewoonden, en verwezenlijkten, om zoo te ſpreken, de verdichtſelen van *Amphion* en *Orpheus*.

Dewijl de zendelingen bij hunne bezigheden evenwel ſteeds nog aan hunne Prelaten onderworpen waren, en ſlechts gelijk even zoo vele hoofden door de eilanden verſtrooid, zich op het werk der bekeering toelegden, zoo moet noodzakelijk het oorſpronkelijk beſtuur dezer eilanden zeer veel van het karakter der *Theokratie* bezeten hebben, dat waarſchijnlijk eerst allengs met den ſterken aanwas der volkplanters verloren ging, dewijl met deze ook het koninklijk gezag toenam, en het ſtelſel der regering aan het in

de

de overige overzeesche Spaansche bezittingen ingevoerde, gelijkvormig maakte.

Deze gevolgtrekking kan men ook uit het eerste, nog in eenige overgeblevene stukken, gevonden bestuur, dat door de *Dominikanen* op de zoowel op eene wereldlijke als geestelijke wijze beheerschte *Batanen-eilanden* en zendelingschappen van *Cagagan*, plaats had, als ook uit datgene, wat men nog in andere provincien dikwijls ontmoet, opmaken. Wezenlijk is ook de invloed der zendelingen op de Indianen zeer weldadig, en de regering heeft steeds in den bijstand dezer mannen een' hoofdsteun gevonden en die onontbeerlijk moeten vinden. Hoewel deze zich thans met het burgerlijk bestuur niet mogen bemoeijen, zoo zijn zij evenwel, eigenlijk genomen, de wezenlijke ambtenaren.

Dewijl de priester onder deze Indianen steeds de trooster der bedroefden, de verzoener der twistenden, de bevorderaar van nuttige inrigtingen, de prediker en het voorbeeld van al het goede is, en daar de Indianen hem eenzaam, zonder familie en zonder bloedverwanten, in hun midden zien verkeeren, zonder zich met den koophandel of eenige handtering bezig te houden, maar slechts bedacht, om in hunne huisselijke en geestelijke behoeften te voorzien, zoo stellen zij in hem een onbepaald vertrouwen en laten zich geheel door hem leiden. Niets geschiedt

ſchiedt zonder zijnen raad, of liever zonder zijne toeſtemming. Met één woord, het is niet mogelijk eene menſchelijke inrigting van grootere eenvoudigheid en tevens van grootere vastheid in hunne grondſlagen te vinden, en van welke men grootere voordeelen voor den ſtaat zelven kan verwachten, dan dit ſteeds met regt bewonderd geestelijk beſtuur op de Philippynſche eilanden, en het was dus eene rampzalige verblinding, toen men in eene volkplanting, zoo verſchillende van alle andere, het door een verſtandig beſtuur zeer nuttig geestelijk bewind, zoo kon miskennen, dat men bedacht was hetzelve te verwoesten. De Philippynſche eilanden kunnen door den arm der wereldlijke overheid alleen niet geregeerd worden, en men kan, wat de organiſatie van het beſtuur betreft, geene vergelijking maken tusſchen deze en de volkplantingen van *Zuid-Amerika*, dewijl de natuurlijke en zedelijke geſteldheid van beiden zoo zeer verſchilt.

Het getal der blanken is in vergelijking der inboorlingen als vijftien tegen vijf en twintig. Deze provincien, ongelijk volkrijker dan de Amerikaanſche, ſtaan geheel onder het opzigt van de overheden der provincie, die in den zetel van hun beſtuur geene andere troepen medebrengen, dan den titel van militairen bevelhebber en hun koninklijk patent op perkament. Somtijds gebeurt het, dat men in de ganſche provincie geene

an-

andere blanken ontmoet, dan dezen ambtenaar en den geestelijken. De pligten van dezen ambtenaar zijn zeer menigvuldig. Hij moet de koninklijke schattingen inzamelen, roovers vervolgen, oproerige bewegingen stillen, voor de regementen, die te *Manilla en Cavita* in garnizoen liggen, rekruten ligten, bij eenen vijandelijken inval zijne lieden in het voeren der wapenen onderwijzen en zich aan hunne spits plaatsen. Deze uitgestrekte pligten en het volslagen gebrek aan eene hem omringende hulp, leveren de grootste tegenstrijdigheid op, en men kan niet ontkennen, dat hij bij eenen opstand der Indianen slechts zou kunnen kiezen, om zich óf door eene spoedige vlugt te redden, óf in den ongelijken strijd te sterven. In zulk een geval kon hij dus geene andere hulp inroepen, dan die der geestelijkheid, een middel echter, dat krachtig op de gemoederen werkt en eerbied verwekt, en daarom van ouds af in de volkplanting wonderen heeft verrigt, en daarom ook steeds door de Europeesche natien, die hunne magt in de beide *Indiën* wilden uitbreiden en bevestigen, is gebezigd. Op de Philippynsche eilanden vooral kan men niet zonder verwondering zien, wat hier al door de geestelijkheid geschied is. Men ziet uitgestrekte bergen met talrijke kerken en ruime kloosters versierd. De godsdienst wordt alom met glans en pracht verrigt. Men vindt regelmatigheid in

de

de ſtraten, en ſierlijkheid, ja zelfs pracht in de huizen en kleederen, en deze ſchitterende zijde van het land, deze welvaart heeft men ook voornamelijk aan de inſpanning der geestelijkheid te danken. Men ontmoet hier uitmuntende wegen, goed gebouwde bruggen, met één woord in het grootſte deel van het land alles, wat ter verfraaijing dient. Trekt men door de provincien, dan komt men door vlekken, die door vijf tot tien duizend, ja door twintig duizend Indianen bewoond zijn, en deze ziet men vreedzaam beſtuurd door een zwak, oud man, wiens deuren alle uren van den dag open ſtaan, en die, zeker dat hij niet geſtoord zal worden, gerust in zijne woning ſlaapt, en dat alles zonder andere tooverij of andere lijfwacht, dan de liefde en eerbied, die hem de ganſche gemeente toedraagt.

Het kerkelijke regtsgebied wordt door den aartsbisſchop van *Manilla*, in verband met de drie bisſchoppen van *Nieuw-Segovia*, *Nieuw-Caceres* en *Zebu* waargenomen.

De aartsbisſchop heeft een inkomen van vijf duizend en ieder der drie bisſchoppen van vier duizend piasters. Er zijn meer dan vijf honderd pastorijen, en hoewel deze oorſpronkelijk met mannen uit verſchillende geestelijke orden bezet waren, zoo zijn evenwel na de verdrijving der Jezuiten en de vermindering der regelmatige geestelijke-

telijkheid, allengs zoo vele Inlandſche priesters in dezelve geplaatst, dat thans bijna de helft der vlekken zulke geestelijken heeft. De overige zijn met priesters uit de orde der *Augustynen*, *Dominikanen* en *Franciskanen* bezet.

De bewoners der Philippynſche eilanden hebben reeds ſedert langen tijd door de zeerooverijen der op de eilanden *Mindango*, *Basilan en Iolo* nestelende roovers, en door die der *Malanos*, *Ilanos*, *Tirones* en andere Moorſche ſtammen, die de kusten en volkplantingen door hunne ſtoute landingen en aanvallen op de ſchepen ſteeds verontrusteden, zeer veel geleden. Niets is wenſchelijker, dan eene tuchtiging en gehecte verdrijving dezer barbaren. Reeds in de jaren 1636 en 1638 ondernam de generaal Don SEBASTIAAN HURTADO DE CORCUERA in perſoon eenen veldtogt tegen den Sultan van *Mindanao*, overwon hem, en veroverde het eiland *Iolo*, op hetwelk hij een ſtadhouder achterliet en drie militaire posten vestigde, en het Christendom door deze bezetting beſchermd, maakte hier aanmerkelijke vorderingen. In lateren tijd werd deze belangrijke bezitting, dewijl de aandacht der regering door vele andere nog belangrijker voorwerpen werd bezig gehouden, weder verlaten. Evenwel ondernam men tegen de hierdoor weder ſtout gewordene zeeroovers verſcheidene nieuwe togten, die alle ſchitterende uitkomſten hadden.

Eens

Eens nookzaakten de Spaanſche troepen een uit meer dan vijf duizend Mooren beſtaand heer, dat het fort *Zamboanga* naauw had ingeſloten, om af te trekken. In de jaren 1731 en 1734 zeilden verſche Spaanſche troepen uit, en landeden op de eilanden *Iolo*, *Capul* en *Baſilan*, waar zij de bevestigde punten, de volkplantingen en ſchepen der roovers vernielden. Maar ſedert dezen tijd is de oorlog tegen deze rustverſtoorders meer naar de inboezemingen eener oogenblikkelijke wraak, dan wel met overleg en eene volhardende ſtandvastigheid gevoerd, ja allengs zag men van de veldtogten tegen hen geheel af, vooral toen er gemak minnende ſtadhouders op de Philippynſche eilanden kwamen, en men op de valſche en arglistige betuigingen van vriendſchap, die men door de Sultans van *Iolo* en *Mindanao* van tijd tot tijd ontving, te zeer vertrouwde. De rooverijen werden zelfs na het ſluiten der plegtigſte verbonden van vrede voortgezet, en de Sultans poogden zich dan eens door de verzekering, dat deze zonder hun verlof of kennis geſchied waren, dan weder onder het voorwendſel, dat zij te zwak waren, om de *Tirones* en andere onafhankelijke ſtammen te beteugelen, te ontſchuldigen. Zij hadden echter inderdaad zelve deze roovers daartoe aangeſpoord, en hen, die tot dat einde ſchepen uitrusteden, naar hun vermogen onderſteund, en alle door

hen gevangen genomene Christenen, gekocht.

De Pater JUAN ANGELES, de opperſte van het op het eiland *Iolo* opgerigte zendelingſchap, werwaarts hij op verzoek van den Sultan ALIMINDIN gezonden was (welke Sultan met verraderlijke oogmerken, om de Spanjaards te beter te kunnen bedriegen, een Christen geworden was, en den naam van FERDINAND I. had aangenomen), gaf in een berigt, dat hij in 1748 uit *Iolo* aan het ſtadhouderſchap zond, eene ſchildering van dezen verraderlijken man, en in het algemeen van de trouweloosheid der Mooren, en ſpoorde zijne landgenooten aan, om hen op eene krachtige wijze te beoorlogen, maar raadde tevens hen van de landzijde aan te vallen, dewijl men hen ſlechts van dezen kant op de beste wijze kon beteugelen. Evenwel liet zich het ſtadhouderſchap door de menigvuldige gezantſchappen en de kruipende lage taal der brieven van de Sultans gedurig weder in ſlaap wiegen, en zocht het verbond van vriendſchap met hen door traktaten van vrede en handel te vernieuwen en te bevestigen; ter bereiking van dit oogmerk gaven zij allen, die het wagen wilden, ſchepen met goederen naar *Iolo* te zenden, zeer aanmoedigende vrijheden. Maar zelfs in deze tijdperken pleegden de roovers onophoudelijk vijandelijkheden, en de aan de kusten gelegene ſteden, zelfs die van het eiland *Luzon* niet uitge-

gezonderd, werden aangevallen en geplunderd. Ja de ſtoutheid dezer roovers ging ſomtijds zoo ver, dat zij zich in de nabijheid der hoofdſtad durfden vertoonen. Somtijds bleven zij eenigen tijd in het distrikt van *Mindoro*, ja zij hadden zelfs op het eiland *Burias* algemeene magazijnen, waar zij het geroofde goed bewaarden, en daar bleven zij ongeſtoord in 1797, 1798 en 1799.

Dewijl nu de ſtadhouders volſtrekt geene krachtige maatregelen wilden nemen, zoo zagen zich de bewoners der kusten genoodzaakt, daar ter hunner beſcherming ſlechts nu en dan eenige kanonneerboten verſchenen, die dan de zeeroovers verdreven, zonder echter ooit hunne ſnel zeilende ligte praauwen te kunnen inhalen, om zich geheel op hunne eigene hulpmiddelen te verlaten. Zij maakten dus van hunne woningen, zoo goed zij konden, kleine burgten, die zij met loopgraven, grachten en pallisſaden omringden en ook wel door kleine kasteelen van hout of ſteen en door wachttorens bevestigden. Evenwel verleenen deze kleine vestingen niet altoos eene voldoende beſcherming tegen de nachtelijke overvallen, vooral als de roovers met ſchietgeweer voorzien zijn.

De *Pancos* of *Praauwen* van deze Moorſche zeeroovers zijn ligte en eenvoudige, met zeer bekwame roeijers bemande vaartuigen, wier ſnelheid buitengewoon groot is, zoodat zij aanvallen of vlugten, al nadat hun een van beiden

in dit tijdſtip het geſchiktſte dunkt. Verſcheidene dezer praauwen zijn groot, en met vijftig tot twee honderd koppen bemand. Hun gebrekkig en ſlecht beſtuurd geſchut maken hunne ſchoten zeer onzeker; hiertoe draagt ook bij, dat zij hun kanon niet op goede affuiten plaatſen, maar in ſtrikken hangen. Maar evenwel zijn zij vreesſelijk door de behendigheid, met welke zij den *Kampilan* — zoo als zij hun zwaard noemen — voeren. De klingen zijn lang en van zeer goed ſtaal. Als zij voornemens zijn, eenen aanval van belang te ondernemen, dan vereenigen zich gewoonlijk twee honderd, ja meerdere praauwen. Bovendien zijn, zelfs bij gewone togten, een aanzienlijk getal dezer vaartuigen bij elkander. Dewijl op de *Bisayas-eilanden* de vrees voor deze roovers de bebouwing der kusten zeer belemmerd heeft, en men hier groote ſtreken zonder volkplanting ontmoet, zoo ontbreekt het hun, als zij door vervolgers in het naauw gebragt worden, nooit aan ſchuilhoeken, waar zij zich verbergen kunnen, en door vele voordeelen der ligging beſchermd worden. Hun gewone toevlugt in zulke gevallen is in de rivieren te ſtevenen, en onder de over de oevers hangende *Mangie* en andere met digt loof bedekte boomen hunne praauwen te verbergen, maar zelve met hunne geweren naar de bergen te vlugten, waar hunne vijanden hen zelden in de dikke

ſtrui-

ſtruiken en moerasſen durven vervolgen, dewijl zij geen' ſtap veilig kunnen doen en van het geſchut geen gebruik kunnen maken.

Deze roovers zijn zeer gevreesd, niet ſlechts door de plundering en verbranding der vlekken en gehuchten, maar vooral ook door het onbarmhartig vermoorden der ouden en hulpeloozen, en het wegvoeren der gevangenen, die zij dikwijls in menigte maken. Men rekent dat jaarlijks duizend menſchen van beiderlei kunne dit noodlot ondergaan. Zijn nu deze te arm, om zich te kunnen loskoopen, dan is hun lot zeer treurig; zij zijn onophoudelijk tot het zwaarſte werk gedoemd en worden daarenboven nog zeer mishandeld. In deze ſtreken waagt het niemand, uit vrees voor deze roovers, zich op zee te begeven, tenzij hij zijn ſchip op eene wijze heeft uitgerust, dat dit die der Mooren evenaart. Onder deze laatſten munten vooral de *Bisayas* of geſchilderde Indianen uit, een zeer oorlogzuchtig volk, van hetwelk men zich met zeer veel vrucht zou kunnen bedienen. Van der jeugd af aan den krijg en verachting van gevaar gewoon, en zelve de Mooren in wezenstrekken en kleur van het vel zeer gelijk zijnde, evenaren zij deze ook in de behendigheid, met welke zij het lange zwaard en de lans weten te voeren, en hun moed is zoo groot en hun haat tegen de Mooren zoo onverzoenlijk, dat zij met deze

vechtende zich zelden gevangen geven, maar den heldhaftigsten tegenstand bieden en hun leven zeer duur verkoopen.

Deze zeeroovers hebben ongehoorde wreedheden gepleegd. In het jaar 1796 zond de bevelhebber der vesting *Zamboanga*, den luitenant Don PANTALEON ARCILLAS, met een' ferjant, acht man en een' gids, en tevens voorzien met een goeden pas en een veiligheidsbrief door den Sultan van *Mindanao* zelven gegeven, om eenige runderen, die tot het vorstelijk goed behoorden, en in het gebied van den voornoemden Sultan verdwaald waren, op te zoeken en naar de vesting te brengen (dit domein is eene groote aan de volkplanting grenzende vlakte, van waar het in den omtrek verdwaalde vee op eene verbazende wijze vermeerderd is en in het wild rondloopt). Vijf dagen na hun vertrek werd de luitenant, toen hij bezig was, om in het huis van een' *Datu* of opperhoofd zijnen maaltijd te houden, plotseling door zeventig Mooren omsingeld. Zij grepen hem nu, bonden hem aan eenen boom en vilden hem levend van het hoofd tot de voeten. In dezen akeligen toestand vierde de barbaarsche *Datu* bot aan zijne woede, door zijn gansche ligchaam met dolksteken te doorpriemen. Hierop liet hij het afgestroopte vel aan den stok van een zijner vaandels hechten.

Toen in het jaar 1798 het schip *San José* bij

het

het eiland *Tabitabi*, in de nabijheid van *Iolo*, voor anker lag, kwamen de ſchoonzonen en neven van den Sultan met twee groote praauwen bij hetzelve, gaven reeds van verre alle teekenen van eene vreedzame gezindheid, en zonden een klein vaartuig met ververſchingen aan den kapitein, met verzoek, om bij hen aan boord te komen. Hij nam ook de noodiging van zulk een aanzienlijk gezelſchap zonder eenig bedenken aan, voer naar de praauw met twee matrozen, en wilde beproeven, of hij met de Mooren handelen kon. Naauwelijks waren zij echter aan boord der grootſte praauw, of zij werden gegrepen, en de kapitein, een Spanjaard, gedwongen een bevel te onderteekenen, waardoor hij den ſtuurman gelastte het ſchip over te geven. Hij deed dit met droefheid, maar hoopte echter daardoor ten minſte nog zijn leven en dat der twee matrozen te redden. De Mooren naderden hierop het ſchip, namen het in bezit, en de twee matrozen werden nu voor aller oog met dolken vermoord. Zij zeilden hierop met hunnen roof naar de haven van *Iolo*, verkochten in tegenwoordigheid van den Sultan het ſchip en tevens met zijne toeſtemming de ganſche lading en de manſchap. Men eischte wel meermalen van den Sultan voldoening voor deze ontzettende misdaad, door zijne eigene bloedverwanten gepleegd, en waardoor een volk, met hetwelk zij in dezen

tijd niet eens in oorlog waren, op eene voorbeeldelooze wijze onteerd werd, maar kregen die nimmer.

De magt dezer afschuwelijke natie is thans, nadat zij sedert eene eeuw reeds geen tegenstand ontmoet heeft, zeer groot, en het is zeker, dat het eene moeijelijke en kostbare onderneming zou zijn, die weder behoorlijk te beperken.

Het eiland *Mindanao* bezit thans reeds eene bevolking, welke die van *Luzon* evenaart, zoo niet overtreft, en de oevers van het in haar midden liggend groot meer zijn met welgebouwde vlekken als bezaaid, in welke zij de opbrengst hunner jaarlijksche zeerooverijen, als ook die van den handel, dien zij met *Iolo* drijven, in eene verbazende menigte opstapelen. Het is nog gelukkig, dat onder deze roovers zelve veel tweespalt heerscht, dewijl zij door een aantal *Datus* of onafhankelijke opperhoofden gereeerd worden, die hem, welke zich de Sultan van het ganische eiland noemt, slechts in naam onderdanig zijn. Ook beslaan de Spaansche vestingen en distrikten *Caraga*, *Misamis* en *Zamboanga* bijna drie deelen van dit eiland, en slechts het zuidelijk gedeelte, dat kort bij de kaap *Augustin* begint en in de nabijheid van *Zamboanga* eindigt, is de eigendom der Mooren, zoodat het grootste gedeelte hunner kapers óf uit de groote rivier *Mindanao*, óf uit eene der talrijke baaijen en in-

inhammen, die deze kust oplevert, in zee loopen.

Het eiland *Iolo*, hoewel in vergelijking van *Mindanao* ſlechts klein, is evenwel het belangrijkſte onder deze roofnesten, en het eigenlijk broeinest, uit hetwelk de gevaarlijkſte zwermen komen. Hare bewoners overtreffen, volgens de eenparige verklaring der gevangenen en kooplieden, in behendigheid en dapperheid zeer ver al de overige Muhammedanen, die in deze zeeën zoo gevreesd zijn. De Sultan is een onbepaald heerſcher, en zijne onderdanen handelen met *Borneo*, *Celebes*, en de in dezen grooten Archipel verſtrooide Malaitſche ſtammen. In de haven van *Iolo* worden gevangene Christenen als ſlaven verkocht. De Chinezen van *Emouy*, de Hollanders en Engelſchen leveren hun manufakturen, opium en wapenen, en krijgen hiervoor zwarte peper, was, Indiſche vogelnesten, ſchilden van ſchildpadden, parelmoer, ſtofgoud, paarlen enz., en van *Manilla* gaat ook gewoonlijk eens in het jaar een ſchip derwaarts. Maar allen zijn bij dezen gevaarlijken koophandel zeer voorzigtig, om geen offer dezer trouwelooze regering te worden. De groote menigte van *renegaten* (afvalligen) van allerlei kleur, die zich hier hebben nedergezet, het aantal der hier opgeſtapelde wapenen, en de algemeen heerſchende groote welvaart, hebben dit eiland tot eenen geduchten en magtigen ſtaat gemaakt. De hoofdſtad is met

ves-

vestingwerken en dikke muren omringd, en de beroemde bergen in hare nabijheid leveren in tijd van nood eene veilige schuilplaats op, werwaarts de vrouwen en kinderen vlugten, en de schatten van den Sultan in veiligheid gebragt worden kunnen, terwijl meer dan vijftig duizend weerbare mannen van dit volk, dat reeds zeer goed met schietgeweer weet om te gaan, en zeer behendig en moedig is, den vijand in de vlakte wederstand bieden. De vloot dezer eilanders is insgelijks aanzienlijk. Want behalve eene groote menigte van kleine praauwen en oorlogsloepen, bezitten zij ook grootere vaartuigen, die zwaar geschut voeren, dat behoorlijk op affuiten staat, dewijl zij de gewoonten van *Mindanao* in dit opzigt niet volgen. Met één woord, *Iolo* is waarlijk een geducht eiland. De vrees en het bijgeloof zijn hechte zuilen van den troon des tirans, en het gerucht zijner magt brengt dikwijls *Ulemas* (zendelingen van het Muhammedanisme), uit de afgelegenste landen van het Muhammedaansche hof, ja zelfs van de uiterste kusten der roode zee, aan zijne voeten. De vorst en het volk, beide eensgezind, wat hunnen onverzoenlijken haat tegen de Christenen betreft, kunnen noch verdeeld noch tot vreedzame gezindheid tegen de Christenen gebragt worden, en wanneer men eens met ernst wilde beproeven de zee van deze roovers te bevrijden,

dan

dan zou men het kwaad bij den wortel moeten aantasten, op *Iolo* zelf landen, en dit volk door belegering hunner vestingen en veldslagen moeten trachten te overwinnen. Zoo denken ten minste alle kundige mannen, die met den toestand der Philippynsche eilanden naauwkeurig bekend zijn.